—Людзьмі звацца!
Янка Купала

ГАЗЕТА ТВОРЧАЙ ІНТЭЛІГЕНЦЫІ БЕЛАРУСІ

ЛіМ

ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА

ПЯТНІЦА
22
САКАВІКА
1991 г.
№ 12 (3578)
ВЫХОДЗІЦЬ з 1932 г.
КОШТ — 15 кап. (Па падпісцы — 10 кап.)

ДВАЦЦАЦЬ ПЯТАГА САКАВІКА

Дваццаць пятага сакавіка —
Годны дзень
Беларускай Дзяржавы.
Веснаплынных вятроў талака
Пыл з кароны атрэсла іржавы.
Шматавалі нас досыць арлы
І з адной і з дзвюма галавамі.
Мы не з нейкай бязроднай імглы,
Нас вякі як сваіх
Гадавалі.
Мы — ратаі святла,
Крывічы,
Верхачы неўміручай Пагоні.
Маладзік сакалом на плячы,
Гартны меч у цвярдое далоні.
Лучыць нашыя мары рака
Бел-чырвона-белага сцяга.
Дваццаць пятага сакавіка —
Наша свята,
Пароль
І прысяга!

Рыгор БАРАДУЛІН.

Кола Дзён

МІНУЛАЯ НЯДЗЕЛЯ У КАЛЕНДАРЫ БЫЛА ПАЗНАЧАНА ЯК ДЗЕНЬ РАБОТНІКАУ ГАНДЛЮ, БЫТАВОГА АБСЛУГОУВАННЯ НАСЕЛЬНІЦТВА І ЖЫЛЛЕВА-КАМУНАЛЬНАЙ ГАСПАДАРКІ. ЗРАЗУМЕЛА, НЕ ГЭТЫМ БЫЛО АДМЕТНАЕ 17 САКАВІКА 1991 ГОДА. ЯК БЫ НІ СТАВІЦЦА ДА РЭФЕРЭНДУМУ, ГЭТАЯ ПАДЗЕЯ БЫЛА ВАЖНЕЙШАЙ СЯРОД УСІХ ІНШЫХ. ЯНА АДСУНУЛА НА НЕЙКІ ЧАС УСЕ НАШЫ ВЯЛІКІЯ І МАЛЫЯ ПРАБЛЕМЫ — У ПРЫВАТНАСЦІ, З ТЫМ САМЫМ ГАНДЛЕМ.

14 САКАВІКА

публікацыя звароту «Да народа Беларусі» Прэзідыума Вярхоўнага Савета Беларусі, ЦК КПБ і Саўміна БССР, аўтары якога заклікалі галасаваць «за абноўлены Саюз ССР», выклікаў розную рэакцыю ў дэпутатаў розных фракцый парламента. Многія выказвалі неўразуменне наконт аднаўлення практыкі сумесных зваротаў, якія часта рабіліся ў старыя часы.

15 САКАВІКА

загадам старшыні Дзяржаўнай тэлерадыёкампаніі быў забаронены выхад у эфір групе папулярных вядучых «Тэлевізійнай службы навін» (ТСН) — Т. Мітковай, Д. Кісялёву, Ю. Растову. Яшчэ раз мы пераканаліся, што манаполія на сродкі масавай інфармацыі вядзе да манаполіі на ісціну.

16 САКАВІКА

некалькі тысяч чалавек прыйшлі на плошчу Леніна ў Мінску, каб сустрэцца з народнымі дэпутатамі. Дэпутаты Вярхоўнага Савета рэспублікі Антончык, Грыбанаў, Заблоцкі, Новікаў, Пазняк, Трусаў, дэпутаты Саветаў іншых узроўняў з Мінска, Маладзечна і г. д. заклікалі сказаць на рэферэндуме «не». Рабочы саюз Беларусі, актывісты БНФ арганізавалі збор сродкаў у дапамогу бастуючым шахцёрам.

17 САКАВІКА

ў апытанні на Беларусі, паводле папярэдніх звестак, прыняло ўдзел 83,3 працэнта выбаршчыкаў. На пытанне рэферэндуму «так» адказалі 82,6 працэнта ўдзельнікаў галасавання. Адказалі «не» 16 працэнтаў.

У рэспубліках, якія адмовіліся ад правядзення рэферэндуму, галасаванне праводзілася на імправізаваных участках — у ваенкаматах, на заводах саюзнага падпарадкавання і г. д.

У цэлым у галасаванні прыняло ўдзел 3/4 насельніцтва Саюза ССР, пры гэтым большасць галасавала «за».

18 САКАВІКА

апублікаваны Закон СССР «Аб савецкай міліцыі». Закон, у прыватнасці, дае работнікам міліцыі права «ўжываць наручнікі, гумавыя палкі, слезацечныя рэчывы, ...прылады для ўскрывання памяшканняў, для прымусовага спынення транспарту, вадамёты, іншыя спецыяльныя сродкі, баявыя прыёмы барацьбы, службовых сабак і коней...» і ў якасці крайняй меры — зброю. «Грамадзянін,— сказана ў законе,— мае права атрымліваць ад работнікаў міліцыі тлумачэнні наконт абмежавання яго правоў, свабод».

19 САКАВІКА

газеты апублікавалі частку прэйскурантаў, якія пачнуць дзейнічаць з 2-га (не 1-га!) красавіка: ялавічына (1 кг) — 7 руб.; малако (1 літр) — 50 кап.; цукар (1 кг) — 2 руб.; хлеб (1 бохан) — 60 кап.

ІНТЭРВ'Ю Ў НУМАР

ПРАЙСЦІ СВОЙ ШЛЯХ, ЗРАБІЦЬ СВОЙ ВЫБАР

Вынікі ўсесаюзнага рэферэндуму самі па сабе не здымаюць пытання аб будучым рэспублік як суверэнных дзяржаў, а таксама і аб саюзе паміж імі ў той ці іншай форме. Незадоўга да апытання быў апублікаваны новы праект Саюзнага дагавора, над якім працавалі, разам з іншымі, паўнамоцныя прадстаўнікі Беларусі.

Адзін з тых, чый подпіс стаіць пад выніковым пратаколам,— старшыня Камісіі Вярхоўнага Савета БССР па міжнародных справах і знешнеэканамічных сувязях Пётр САДОЎСКІ. З ім гутарыць наш карэспандэнт.

— Пётр Вікенцевіч, наколькі адпавядае новы праект дагавора аб Саюзе суверэнных рэспублік іх дзяржаўным інтарэсам, памкненням да самастойнасці? Ці жыццяздольны, калі можна так сказаць, гэты дакумент?

— Па-першае, хачу сказаць, што гэты праект, на мой погляд, — усяго толькі матэрыял для Саюзнага дагавора. Публікаваць яго трэба было, на маю думку, пасля абмеркавання ў Вярхоўных Саветах рэспублік, якія перадалі б потым членам Савета Федэрацыі адпаведныя паўнамоцтвы...

— Наколькі мне вядома, такую ж думку выказваў і першы намеснік Старшыні Вярхоўнага Савета РСФСР Р. Хасбулатаў, які спачатку нават не хацеў падпісваць пратакол. Тым не менш, новы праект выразна адрозніваецца ад папярэдняга...

— Канечне, у параўнанні з прэзідэнцкім варыянтам праект выйграе. Аднак у ім засталіся вельмі сур'ёзныя супярэчнасці. Скажам, у 5-м артыкуле праекта гаворыцца, што Саюз надзяляецца паўнамоцтвамі прадстаўляць удзельнікаў дагавора ў адносінах з замежнымі дзяржавамі і міжнароднымі арганізацыямі. Гэта вынікае з таго, што ў прэамбуле Саюз ССР названы суверэннай федэратыўнай дзяржавай. Зразумела, што частка федэрацыі не можа быць суверэнам. А развагі пра тое, што рэспублікі, маўляў, дэлегуюць частку свайго суверэнітэту Саюзу, я лічу, — чысты сафізм. Вось чаму мы з маім калегам, народным дэпутатам У. Заблоцкім настойвалі на змене назвы і запісалі асаблівае меркаванне: у дагаворы размова павінна ісці пра Саюз Суверэнных Дзяржаў.

Разам з дэлегацыяй Казахстана нам удалося адваяваць формулу ў 7-м раздзеле прэамбулы: «Рэспублікі з'яўляюцца паўнапраўнымі членамі міжнароднага супольніцтва. Яны маюць права ўстанаўліваць непасрэдныя дыпламатычныя, консульскія, гандлёвыя і іншыя сувязі з замежнымі дзяржавамі, абменьвацца з імі паўнамоцнымі прадстаўнікамі, заключаць міжнародныя дагаворы і непасрэдна ўдзельнічаць у дзейнасці міжнародных арганізацый...» Але ж гэты пункт, як я ўжо казаў, супярэчыць ідэі Саюза як федэрацыі.

Хачу звярнуць вашу ўвагу на 25-ы артыкул праекта дагавора, дзе сказана аб працэдуры, механізме і тэрмінах яго рэалізацыі. Гэты артыкул стаіць апошнім, але я лічу яго найважнейшым. Мы з Заблоцкім (нас падтрымалі прадстаўнікі іншых рэспублік) настаялі на яго ўключэнні ў пратакол, бо без палажэння аб механізме рэалізацыі дагавора ён застанецца ўсяго толькі сумай дэкларацый рэспублік аб суверэнітэце. Дадаткі да пратакола — гэта фактычна яго сутнасць. Вы ведаеце, што законы, прынятыя ў рэспубліках, у прыватнасці і ў нас, на Беларусі, вельмі часта не спрацоўваюць, бо іх блакіруе Цэнтр, у якога застаюцца рычагі ўлады — фінансы, уласнасць і г. д. Таму трэба дакладна распісаць — якія функцыі і ў які тэрмін Цэнтр перадае рэспублікам.

— Вядома, што дэлегацыя Беларусі па некаторых пазіцыях пратакола запісала асаблівае меркаванне. Пра адно з іх вы ўжо гаварылі. Якія яшчэ прыклады можна прывесці?

— Прывяду прыклад, які цесна звязаны з пытаннем перадачы функцый рэспублікам. Возьмем прадпрыемствы саюзнага падпарадкавання — умовы іх дзейнасці, адлічэнні ў саюзны і рэспубліканскі бюджэты абавязкова трэба агаварыць у дагаворы. У раздзел II, артыкул 5-ы, дзе ідзе размова аб кіраўніцтве абароннымі прадпрыемствамі і арганізацыямі дзеля стварэння і вытворчасці прадукцыі грамадзянскага прызначэння, мы прапанавалі ўнесці наступнае ўдакладненне: «абаронныя прадпрыемствы, у якіх аб'ёмы прадукцыі грамадзянскага прызначэння перавышаюць 60 працэнтаў ад усяго аб'ёму прадукцыі, перадаюцца ў

ВІНШУЕМ!

ЗА МАСТАКА ГАВОРАЦЬ ТВОРЫ

Сёння да ўрадавых узнагарод, прэмій і ганаровых званняў ставяцца не так, як гадоў пяць таму. Яно і зразумела, бо адбылася дэвальвацыя ўсёй сістэмы афіцыйных каштоўнасцяў. Але не да такой ступені, каб людзі сталі абсалютна абыякавымі да чарговага медаля ці ордэна...

Днямі Аляксандру **Кішчанку**, слыннаму жывапісцу, майстру манументальнага мастацтва, прысвоена званне **народнага мастака Беларусі.**

За мастака гавораць ягоныя творы. Нагадаю некаторыя з іх. Мазаіка «Беларусь партызанская» на фасадзе мінскай гасцініцы «Турыст», «Кастрычнік» на адміністрацыйным будынку на Юбілейнай плошчы, чатыры мазаічныя кампазіцыі на тарцах высотных дамоў у мікрараёне «Усход-1», манументальныя габелены ў Мінскім музычным вучылішчы, у Дзяржаўным тэатры оперы і балета БССР, у будынку ЦК КПБ (сумесна з М. Савіцкім).

Цікава, што мастак, не выходзячы за тэматычныя рамкі так званага «сацыяльнага заказу», здолеў разбурыць ідэалагічныя стэрэатыпы, дзеля абароны якіх быў прыдуманы «сацыялістычны рэалізм». Мяркую, што ягоныя габелены «Ленінізм» і «СССР. Этапы барацьбы і перамог» застануцца на сваім месцы і тады, калі ўжо мо не будзе і ўстановы, якая іх заказвала... Бо гэта найперш творы мастацтва, па якіх будуць вывучаць законы фармальнай кампазіцыі і колеравай гармоніі новыя пакаленні мастакоў. Тут тэма — справа дзесятая... Аляксандр Кішчанка мяняецца разам з часам. І менавіта гэта дазваляе яму заставацца самім сабой.

В. БОГУШ.

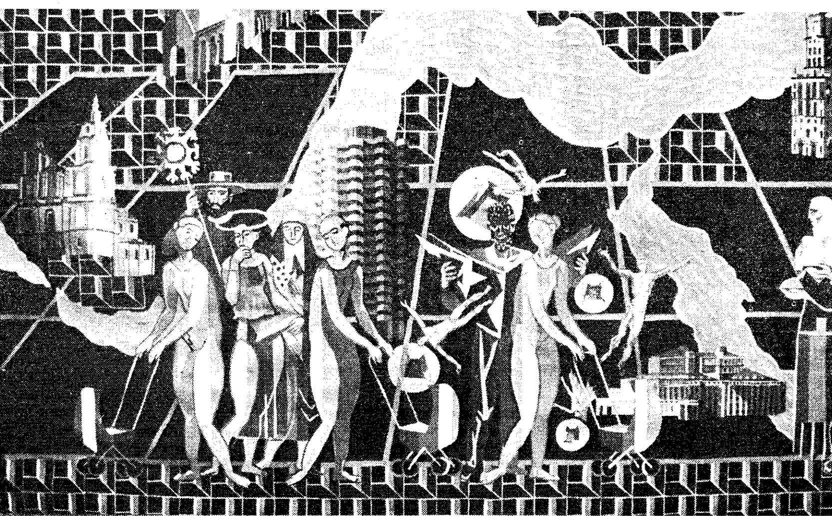

ДЭЛЕГАТЫ IX З'ЕЗДА ПІСЬМЕННІКАЎ СССР

Вячаслаў АДАМЧЫК
Раіса БАРАВІКОВА
Рыгор БАРАДУЛІН
Янка БРЫЛЬ
Васіль БЫКАЎ
Анатоль ВЯРЦІНСКІ
Ніл ГІЛЕВІЧ
Леанід ДАЙНЕКА
Генрых ДАЛІДОВІЧ
Леанід ДРАНЬКО-МАЙСЮК
Аляксей ДУДАРАЎ
Алесь ЖУК
Сяргей ЗАКОННІКАЎ
Васіль ЗУЁНАК
Вольга ІПАТАВА
Віктар КАЗЬКО
Уладзімір КАЛЕСНІК
Віктар КАРАМАЗАЎ
Аляксей КАРПЮК
Анатоль КУДРАВЕЦ
Адам МАЛЬДЗІС
Уладзімір ПАЎЛАЎ
Алесь ПІСЬМЯНКОЎ
Іван ПТАШНІКАЎ
Вячаслаў РАГОЙША
Алесь РАЗАНАЎ
Барыс САЧАНКА
Янка СІПАКОЎ
Віктар СУПРУНЧУК
Васіль ТКАЧОЎ
Іван ШАМЯКІН
Мікалай ЧАРГІНЕЦ
Іван ЧЫГРЫНАЎ

Хроніка Адраджэння

●

У Кіеве адбыўся ўстаноўчы сход Украінскай нацыянальнай асацыяцыі беларусістаў, у якім прынялі ўдзел пісьменнікі, перакладчыкі, вучоныя, журналісты. Прэзідэнтам асацыяцыі выбраны доктар філалагічных навук Рыгор Піўтарак.

Апошнім часам Украінская асацыяцыя папоўнілася беларусістамі з Харкава, Запарожжа, Сумаў, Чарнігава і іншых абласных гарадоў.

●

У Латвіі ініцыятыву арганізацыі нацыянальнай асацыяцыі беларусістаў узяла на сябе літаратуразнаўца і перакладчыца Мірдза Абала. Вакол яе згуртаваліся пісьменнікі, перакладчыкі.

●

Працу Я. Ф. Карскага «Беларусы», аб якой апошнім часам многа гаворыцца і пішацца, пачаў друкаваць з г. г. штотыднёвік ТБМ імя Ф. Скарыны «Наша слова». У №№ 1, 2 публікуюцца першыя раздзелы кнігі.

●

Ці не першай з беларускіх перыядычных выданняў друкуе «Кароткі агляд гісторыі Беларусі» П. Рагача (Кліўленд, ЗША) светлагорская маладзёжная газета «Тэлескоп».

веданне і ўласнасць рэспублік, на тэрыторыі якіх яны знаходзяцца. Заказы Мінабароны ці іншых прадпрыемстваў абароннага комплексу выконваюцца на гэтых прадпрыемствах на кантрактнай аснове».

У артыкуле 7 («Уласнасць») мы прапанавалі запісаць палажэнне, паводле якога не дапускаецца прымус рэспублік у размяшчэнні аб'ектаў саюзнага падпарадкавання. Істотныя разыходжанні засталіся і па некаторых іншых важных пазіцыях, напрыклад, падаткавай палітыкі, аб'яўлення вайны і заключэння міру...

— Пётр Вікенцевіч, дэлегацыі з іншых рэспублік яўна саступалі беларускай і па колькасці і, у нейкай меры, па ўзроўні прадстаўнікоў. Ці азначае гэта, што гэтыя рэспублікі менш зацікаўлены ў рабоце над дагаворам, чым наша? І як складваліся ўзаемаадносіны з іх дэлегацыямі?

— Як вы ведаеце, рэспублікі Прыбалтыкі, Закаўказзя, Малдова наогул не прымалі ўдзелу ў рабоце над Саюзным дагаворам. Іншыя рэспублікі таксама ставяцца да яго неаднолькава. Актыўнасць былых аўтаномій не заўсёды радавала: часам яны пагаджаліся на меншы «суверэнітэт» у параўнанні з саюзнымі рэспублікамі. У гэтай сувязі ўскладняецца пытанне пра лёс Расійскай Федэрацыі ўвогуле. Падчас знайсці кансенсус паміж усімі ўдзельнікамі было цяжка. Тым больш, што і ў нашай дэлегацыі не па ўсіх пытаннях было адзінства...

Мне асабіста спадабалася, як працавалі прадстаўнікі Таджыкістана, Узбекістана, Казахскай рэспублікі. А вось прадстаўнікі РСФСР — Абдулаціпаў і Ісакаў — з'яўляліся на перагаворах эпізадычна.

— Старшыню Вярхоўнага Савета Расійскай Федэрацыі цяпер часта абвінавачваюць ледзь не ў падрыве Саюзнага дагавора, у імкненні стварыць нейкі «паралельны Цэнтр». Што б вы маглі сказаць пра гэта?

— Хацелася б нагадаць пра двухбаковыя пагадненні Беларусі з Украінай, Казахстанам, Расіяй. Гэта быў рух у правільным кірунку. Мелася на ўвазе, што рэспублікі, заключыўшы двухбаковыя пагадненні паміж сабой, аб'явяць сумесную дэкларацыю, да якой маглі б прыяднацца і іншыя рэспублікі. Планавалася зрабіць гэта ў Мінску, куды павінен быў прыехаць Ельцын. Але пасля вядомых падзей у Прыбалтыцы, пасля нечаканага для многіх выступлення Ельцына ў Таліне ў адносінах паміж кіраўнікамі рэспублік узнікла пэўная насцярожанасць...

Дарэчы, на апошняй сесіі 70 дэпутатаў Вярхоўнага Савета БССР прапанавалі паставіць на рэферэндум пытанне аб заключэнні саюза як пагаднення паміж суверэннымі дзяржавамі, а не як саюза, навязанага зверху.

— Сакраментальнае пытанне: які ж Саюз нам патрэбны? І ці ёсць у яго будучыня?

— Я думаю, Саюз меў бы перспектыву, калі б напачатку ўключаў у сябе элементы канфедэрацыі. Тут ёсць эканамічны і дзяржаўна-палітычны аспекты. Адразу трэба адвергнуць дэмагагічны тэзіс, што нейкія рэспублікі хочуць разарваць эканамічныя адносіны паміж сабой. Ніхто — нават і прыбалты — не збіраецца іх рваць. Гэтыя праблемы павінны вырашацца ў рамках здаровага сэнсу. Таму эканамічную частку дагавора, я лічу, маглі б падпісаць адразу ўсе рэспублікі. А вось што датычыцца дзяржаўна-палітычнай будовы, дык тут можна пакінуць пазіцыі дагавора адкрытымі для падпісання. Магчыма, з'явілася б панянцце «асацыіраваныя члены», якія б у рознай ступені былі інкарпараваныя ў саюз, ці садружнасць суверэнных дзяржаў. Ішла б, так бы мовіць, паступовая «прыцірка» паміж імі. Пры гэтым маглі б існаваць і унітарызаваныя структуры — скажам, у сферы ядзерных узбраенняў, спадарожнікавай сувязі і г. д. Тады, магчыма, рэспублікі самі ад канфедэрацыі прыйшлі б да федэрацыі. Канцлер ФРГ Коль, звяртаючыся да сваіх землякоў, часта паўтарае (я перадаю сэнс яго выказвання) — суверэнітэт, у рэшце рэшт, ёсць разумнае, узаемавыгаднае супрацоўніцтва з суседзямі.

Але кожны народ павінен сам пражыць сваю гісторыю, прайсці свой шлях. І зрабіць свой выбар.

Гутарыў Віталь ТАРАС.

НА ПАВАРОЦЕ

БЕЛАРУСЬ СКАЗАЛА: «ТАК-ТАК»

Завяршыўся чарговы палітычны спектакль пад назвай «Рэферэндум СССР», дэкарацыі якога каштавалі 118 мільёнаў рублёў. Яго пастаноўшчыкі сёння не хаваюць задаволенасці — яны атрымалі мандат на захаванне як існуючай палітычнай сістэмы, так і свайго месца ў ёй. Літасціва дазволілі перакаcаць сябе ва ўласнай неабходнасці.

Але ці настолькі важкі гэты мандат, як тое вынікае з лічбаў?

Відавочна, што рэферэндум 17 сакавіка не быў агульнасаюзным. Сем рэспублік афіцыйна яго не праводзілі ўвогуле, Расія і Украіна сумясцілі саюзны рэферэндум з рэспубліканскімі, а ў Прыбалтыцы прайшлі ўжо свае плебісцыты. Тыя «маёўкі», што на працягу некалькіх дзён праходзілі ў некаторых раёнах Літвы, Эстоніі ці Малдовы і ў патэтычных танах асвятляліся праграмай «Час», рэферэндумам назваць можна, толькі вельмі таго захацеўшы.

Таксама відавочна, што навязаць волю механічнай большасці «новай гістарычнай супольнасці — савецкага народа» ўжо не ўдасца тым рэспублікам, якія вырашылі выйсці з Саюза альбо трымацца ад яго крыху наводдаль.

Вось і ўзнікае пытанне: а ці па-ранейшаму існуе ў нас тое, што мы збіраемся захоўваючы абнаўляць і абнаўляючы захоўваць?

Такім чынам, рэферэндум праводзіўся сярод тых, хто і без таго неаднаразова сведчыў сваю лаяльнасць да існуючага дзяржаўнага ладу. Цікава, аднак, што ў Свярдлоўску, жыхарам якога тры месяцы не давалі масла, станоўчы адказ на пытанне рэферэндуму далі толькі 34,4 працэнта, а на Гомельшчыне, шчодра засеянай радыенуклідамі, — амаль 90.

Беларусь не проста сказала «так». Яна сказала: «так-так!» У прычынах такой катэгарычнасці, якая мяжуе, даруйце, з бяздумнасцю, хочацца разабрацца.

«Наш лёс непарыўна звязаны з лёсам Расіі і Украіны. Рваць сувязі — нелагічна. Лагічна іх упарадкаваць, зрабіць справядлівымі. Я ўпэўнены, што можна праводзіць палітыку, якая пазбавіць Цэнтр раздзьмутых паўнамоцтваў, умацуе суверэнітэты рэспублік», — гаворыць першы намеснік Старшыні ВС БССР Станіслаў Шушкевіч. І лідэр БНФ Зянон Пазняк прызнае, што «будучыня Беларусі пакуль у значнай ступені залежыць ад развіцця падзей па-за рэспублікай, у цэлым у СССР».

Увогуле, Беларусь ніхто не можа папракнуць у тым, што па яе віне выбіта хоць бы адна шыбіна ў агульнасаюзным будынку. Наадварот, паўнамоцныя прадстаўнікі парламента рэспублікі актыўна ўдзельнічаюць у распрацоўцы новага Саюзнага дагавора. Але ж, як сведчылі сацыялагічныя даследаванні, праведзеныя напярэдадні рэферэндуму, з тых васьмідзесяці працэнтаў, якія збіраліся казаць «так», толькі шэсць працэнтаў мелі ўяўленне аб праектах Саюзнага дагавора і прынцыпах, у іх закладзеных. Ці ўспаміналі пра суверэнітэт тыя, хто праявіў незвычайную актыўнасць на выбарчых участках?

Народ не хоча (ці не можа) станавіцца народам, не хоча (ці не можа) здзяйсняць учынкі, вартыя народа? Усё яшчэ баіцца ўлад, ужо дакладна ведаючы, што яны нікуды не вартыя?

А, можа, такія вынікі рэферэндуму — сведчанне фармальнага стаўлення людзей да ўсёй гэтай задумы? Можа, яны інтуітыўна, але не горш за прафесійных аналітыкаў усведамляюць, што яшчэ адна, чарговая палітычная кампанія нічога не зменіць у іх жыцці?

Адзіны вынік, пра які можна пэўна ўжо казаць у сувязі з падрыхтоўкай і правядзеннем рэферэндуму, гэта яўнае наступленне на дэмакратыю, новы віток гонкі ідэалагічных узбраенняў.

Аўтарытэтныя юрысты неаднаразова і пераканаўча даводзілі, што рэферэндум непажаданы палітычна, некарэктны юрыдычна, непрафесійны сацыялагічна. І што чулі ў адказ? «Вы кажаце, так нельга? Можна — глядзіце!» І сапраўды — можна. Як шурупы можна забіваць малатком, а цвікі — мікраскопам.

Андрэй ГАНЧАРОЎ.

ЗВАРОТ

удзельнікаў устаноўчай канферэнцыі Таварыства майстроў народнай творчасці Беларусі да грамадскасці

Нас, удзельнікаў канферэнцыі па праблемах народнага мастацтва Беларусі, сабрала ў Мінску выстаўка народнай творчасці пад сімвалічнай назвай «Апошнія...» Менавіта такое слова найлепш падыходзіць для азначэння стану сучаснага народнага мастацтва, абуджае занепакоенасць грамадскасці лёсам народных майстроў — апошніх носьбітаў традыцыйнай культуры.

Шмат стагоддзяў не спыняла сваю дзейнасць народная Акадэмія — майстэрня і скарбонка мастацкіх ідэй, багатага рамесніцкага вопыту. Узоры традыцыйнага народнага мастацтва яскрава сведчаць пра гістарычны шлях народа, дапамагаюць зразумець яго нацыянальны характар, адчуць мастацкі густ, усё тое, што па цагліне клалася ў падмурак нацыянальнай мастацкай культуры.

Будучыня не можа існаваць без мінулага. Грамадства не павінна абыякава назіраць, як ірвецца повязь часоў. Трэба зразумець, што прычынай заняпаду традыцый з'яўляюцца не толькі аб'ектыўныя гістарычныя працэсы, але і спецыфічныя айчынныя ўмовы, калі, «не паступаючыся прынцыпамі», стваралася аптымістычная карціна «росквіту» народнага мастацтва. Было вельмі шмат слоў і статыстыкі, але не было і сёння няма музеяў традыцыйнага мастацтва, майстэрань і дамоў рамёстваў, выставачных залаў, сродкаў для абсталявання рабочых месцаў і аплаты працы майстроў-настаўнікаў, падтрымкі тых, пра каго горача і паэтычна пісала прэса.

І таму сёння мы вырашылі згуртавацца. Мы абвяшчаем стварэнне свайго творчага саюза — ТАВАРЫСТВА МАЙСТРОЎ НАРОДНАЙ ТВОРЧАСЦІ БЕЛАРУСІ. Такі крок—не даніна модзе, а ці не апошняя спроба падтрымаць і адрадзіць нашу мастацкую спадчыну. Мы спадзяёмся перш за ўсё на ўласныя рукі, але на першым часе вельмі дарэчы будзе матэрыяльная падтрымка заснавальнікаў Таварыства: Рэспубліканскага навукова-метадычнага цэнтра культуры, Саюза мастакоў Беларусі, Беларускага фонду культуры, Міністэрства культуры Беларусі, Навукова-даследчай мастацка-эксперыментальнай лабараторыі Упраўлення мастацкай прамысловасці БССР. Мы звяртаемся да ўсіх, хто неабыякавы да лёсу народнага мастацтва, згуртавацца вакол таварыства, аказаць яму дзейсную падтрымку і дапамогу.

Мы звяртаемся з настойлівай просьбай да Камісіі па народнай адукацыі, культуры і захаванні гістарычнай спадчыны Вярхоўнага Савета БССР як найхутчэй распрацаваць пакет законаў пра культуру, прадугледзеўшы льготнае падаткаабкладанне прадпрыемстваў і арганізацый, дзейнасць якіх непасрэдна звязана з таварыствам, а таксама забеспячэнне майстроў — членаў таварыства — сыравінай і матэрыяламі па оптавых цэнах для прадпрыемстваў, а не ўтрая даражэй. Мы чакаем ад мясцовых уладаў першачарговага выдзялення членам таварыства ўчасткаў пад будаўніцтва майстэрань, аказання ім неабходнай дапамогі.

Хочам адзначыць невялікі, але прыемны факт: на адкрыцці выстаўкі «Апошнія...» дырэктар фірмы «Белатракцыён» А. Калінін абвясціў аб устанаўленні трох гадавых стыпендый народным майстрам у памеры 1200 руб. кожная. Рашэннем нашай канферэнцыі стыпендыятамі на 1991 год сталі ганчар з г. п. Поразава Свіслацкага раёна І. Шопік, разьбяр з в. Стойлы Пружанскага раёна М. Тарасюк і саломапляцельшчыца з Мінска Л. Главацкая. Спадзяёмся, што гэта — першы крок да адраджэння мецэнацтва ў Беларусі.

Таварыства пакуль не мае ўласнага рахунку. Але калі хто жадае аказаць яму матэрыяльную дапамогу, няхай скарыстае рахунак Дырэкцыі нацыянальных мастацкіх праграм Міністэрства культуры Беларусі: № 601318 Рэспубліканскага жылсацбанку г. Мінска (для таварыства).

Прынята на Рэспубліканскай канферэнцыі «Народнае мастацтва. Шляхі развіцця».

АДГАЛОСКІ

«Пішам тарашкевіцаю»?

У раздзеле пятым Дзяржаўнай праграмы развіцця беларускай мовы і іншых нацыянальных моў у Беларускай ССР, зацверджанай СМ БССР у верасні 1990 г., ёсць такі пункт: «Акадэміі навук БССР, Міністэрству народнай адукацыі БССР сумесна з Таварыствам беларускай мовы імя Ф. Скарыны, Саюзам пісьменнікаў БССР правесці шэраг навуковых канферэнцый па праблемах беларускага правапісу. На аснове рэкамендацый канферэнцый унесці прапановы па ўдакладненню правапісных норм».

«Шэраг канферэнцый» пакуль што не распачаўся, прынамсі, афіцыйных паведамленняў аб тым, што нешта зроблена ў гэтым кірунку, не было. Таму, відаць, «адзінае апазіцыйнае на Беларусі выданне» — газета «Свабода» (рэдакцыйная рада: А. Гуркоў, С. Дубавец, П. Жук, В. Корзун, А. Лапцёнак і інш.)— вырашыла самахоць аналізаваць праблему моўнай рэформы ў Беларусі. У №№ 3—4 за г. г. змешчаны артыкул Вінцука Вячоркі «Пішам тарашкевіцаю», які прысвечаны ўдасканаленню сучаснага правапісу.

У рэдакцыйных уводзінах да публікацыі гаворыцца: «Нас не можа задаволіць штучны правапіс 1933 г., які парушае ўсе законы жывога мілагучнага беларускага маўлення. Нас не задавальняе цалкам і той правапіс, якім карысталіся да 1933 г. Бо калі мова жывая, яна развіваецца, яна не можа на 60 гадоў знерухомець. Пакуль няма дасканалае сучаснае граматыкі, якая б адкінула ўсе... палітычныя... меркаванні і карысталася адно законамі самакаштоўнае гармоніі беларускае мовы, нам... застаецца давярыцца ўласнай інтуіцыі... Сёння мы... публікуем першы раздзел сучасных моўных прынцыпаў».

Артыкул В. Вячоркі — спроба неанарматызаваць сучасны беларускі правапіс. У прыватнасці, аўтар прапануе 10 памятак для тых, «хто ўмее пісаць наркомаўкай». («Наркомаўка», паводле В. Вячоркі, — моўная сістэма пасля рэформы 1933 г. — **Ю. З.**). Пазіцыя В. Вячоркі ў сучасным моўным пытанні — не метафізічнае вяртанне да «тарашкевіцы» (таксама тэрмін аўтара), а яе ўдасканаленне і развіццё. У наступных нумарах «Свабоды» гутарка пойдзе аб граматычных навацыях.

«Пагоню» не дагнаць...

У паштовых аддзяленнях, ятках «Саюздруку» пачалі прадавацца канверты з незвычайным малюнкам. На ім выява старажытнага сімвала Беларусі XII—XVIII стст. — герб «Пагоня». Аўтар малюнка А. Цітоў. Пэўна, ажыццявіць выпуск такіх канвертаў толькі і змагла б Пермская фабрыка Дзяржзнака, кіраўніцтва якой, відаць, не пакутуе гісторыясафічнымі комплексамі. У нашых, тутэйшых установах без папярэдніх дэбатаў у ВС БССР такі ўчынак цяжка ўявіць... Тым болей, што нястомныя вартаўнікі ідэалагічнай цнатлівасці абавязкова згледзелі б, што герб пададзены на фоне этнаграфічнай карты Беларусі па Я. Ф. Карскаму. Канешне, воля А. Цітова спалучаць «Пагоню» з картай таго ці іншага часу, але зараз абноўлены

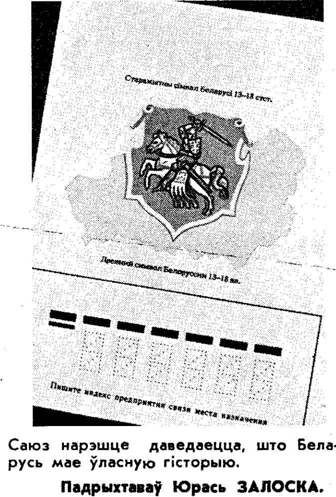

Саюз нарэшце даведаецца, што Беларусь мае ўласную гісторыю.

Падрыхтаваў Юрась ЗАЛОСКА.

ВЫЖЫЦЬ ПАСЛЯ ЧАРНОБЫЛЯ

Нататкі з семінара

> ...Мы ўсімі пакрыўджаны, але не крыўдуем; мы ў адчайных абставінах, але не адчайваемся.
>
> **2-е Карынф, 4:8.**

«Lebens nach Tschernobyl» («Жыццё пасля Чарнобыля») — так называецца ў Германіі грамадскі камітэт, які каардынуе дапамогу Савецкаму Саюзу ў сувязі з чарнобыльскай катастрофай. Ён узнік летась і дзейнічае пад эгідай Савета евангелічных (пратэстанцкіх) цэркваў Заходняй Германіі. Цяпер усё фінансаванне ажыццяўляецца праз гэтую нясвецкую структуру. «LNT» дзейнічае незалежна ад федэральных улад; гэта — грамадскі рух у Нямеччыне, які паставіў мэту дэталёва вывучыць чарнобыльскую сітуацыю, каб зарганізаваць разнастайную дапамогу СССР з-за мяжы, у першую чаргу з Германіі.

Такі ж камітэт «Жыццё пасля Чарнобыля» ў Беларусі ўзнік у рамках Беларускага экалагічнага саюза. Яго ўзначальвае А. Рухля, кіраўнік аддзела БЭСа па праблемах Чарнобыля. Абедзве дабрачынныя арганізацыі цесна ўзаемадзейнічаюць. За паўгода праз БЭС у Беларусь з ФРГ паступіла каля 500 тон грузаў дапамогі, 32 тысячы прадуктовых пасылак і 100 тон іншых прадуктаў харчавання. У бальніцы забруджаных раёнаў і медыцынскія ўстановы Гомеля, Магілёва, Мінска, дзе лечацца жыхары гэтых раёнаў, пастаўлена 8 сучасных ультрагукавых сканераў, камп'ютэрны энцыфанограф, сотні тысяч аднаразавых шпрыцаў, тоны вітамінаў і лекаў. У сакавіку завершыцца сумесная акцыя «Кожнаму дзіцяці на тэрыторыі з забруджанасцю больш 15 Кі/км^2 — харчовую пасылку» (засталося даставіць 9 тысяч пакункаў). Цяпер паўстала задача суаднесці змест дапамогі з нашымі патрэбамі.

Дзякуючы намаганням прэзідыума БЭСа стаўся магчымым прыезд дэлегацыі «LNT» у Беларусь. У лютым дэлегацыя з Германіі ў складзе 22 чалавек — радыёлагаў, біёлагаў, урачоў, журналістаў, рэлігійных прапаведнікаў — прыбыла ў Мінск для ўдзелу ў сумесным нямецка-беларускім семінары «Жыццё пасля Чарнобыля». Перш удзельнікі пабывалі ў забруджаных раёнах Гомельскай вобласці, дзе сустракаліся з насельніцтвам, мясцовымі ўладамі. Затым адбыўся навуковы сімпозіум у БДУ імя У. І. Леніна, які вёў віцэ-прэзідэнт БЭСа прафесар Я. Пятраеў. Даклад «Радыеэкалагічныя і радыебіялагічныя наступствы чарнобыльскай катастрофы» прачытаў акадэмік АН БССР, дырэктар Інстытута радыебіялогіі Я. Канапля. У дыскусіі ўдзельнічалі прафесар кафедры радыяцыйнай хіміі БДУ А. Шадыра, прафесар Мюнхенскага інстытута радыялогіі Э. Ленгфельдэр, выступілі прадстаўнікі ВС БССР і СМ БССР, спецыялісты-практыкі з забруджаных раёнаў. У апошні дзень работы ўдзельнікаў семінара прыняў першы намеснік Старшыні ВС БССР С. Шушкевіч.

Нямецкія калегі-журналісты ўсе даклады і спрэчкі запісалі на магнітафонную стужку і амаль усе выступы здымалі відэакамерамі, каб потым паказаць у Нямеччыне. З нашага боку семінарам прадметна цікавіўся тэлежурналіст П. Шаўчук, аўтар фільма «Дапамажыце!», і «ЛіМ». Дзіўна было не ўбачыць у штодзённых рэспубліканскіх газетах паведамленняў пра семінар; зрэшты, колькі іх прайшло незаўважанымі?

Можа, таму на пятым годзе пасля выбуху толькі сумленныя спецыялісты валодаюць поўнай інфармацыяй аб катастрофе, а насельніцтва цалкам спадзяецца на клопат дзяржавы? Сам Прэзідэнт напрыканцы лютага затурбаваўся лёсам 2,1 мільёна беларусаў, якія жывуць на забруджанай тэрыторыі. Але што сімптаматычна — у выступленнях дзяржаўных асоб, адказных за выкананне Праграмы ліквідацыі вынікаў катастрофы, працягваюць гучаць дакоры навукоўцам — маўляў, мы пяць год робім не тое, не маючы кампетэнтных прапаноў, самі шукаем выйсце, працягваем эксперымент... Навука вінавата. Гэты матыў з новай сілай загучаў у час візіту Прэзідэнта, які пасля праграмнай прамовы ў АН БССР чамусьці не сустрэўся менавіта з тымі беларускімі навукоўцамі, хто найлепш дасведчаны ў праблеме.

Суадносіны «чарнобыльскай» навукі і палітыкі мяне найбольш цікавілі на семінары. Хацелася зразумець глыбіню ўласных ілюзій наконт чарнобыльскай праблемы і ўсвядоміць адлегласць паміж рэальнымі вынікамі катастрофы і дзяржаўнай практыкай. Ход семінара пацвердзіў слушнасць такога падыходу, бо нават на ім у выступленні загадчыка аддзела СМ БССР па чарнобыльскай праблеме Г. Панькова працягваў гучаць матыў некампетэнтнасці навукі, якой і абумоўлены, маўляў, доўгатэрміновы эксперымент, памылковыя рашэнні. Прафесар Я. Пятраеў, іншыя беларускія вучоныя катэгарычна адверглі такія сцвярджэнні.

Акадэмік Я. Канапля выклаў карціну наступстваў усеабдымна і абгрунтавана. Падаю агульны сэнс яго даклада, каб не заблытацца ў «дозах», «ізатопах», «перыядах».

Радыяцыйнае забруджанне Беларусі не мае аналагаў у сусветнай гісторыі. Класічныя законы радыебіялогіі, сфармуляваныя пасля Хірасімы на падставе высокіх доз апраменьвання, не могуць выкарыстоўвацца ў нас, дзе ўздзеянне радыяцыі на шэсць парадкаў ніжэй. Уплыў малых доз радыяцыі на чалавека з'яўляецца нязведаным і спрагназаваць яго нельга: можна толькі зафіксаваць. Няма ніякага навуковага абгрунтавання, «колькі» радыяцыі не шкодна для арганізма, рэкамендацыі з'яўляюцца толькі пасля падліку колькасці анкалагічных хворых у пэўным раёне радыяцыйнага ўздзеяння. Так прынята ў свеце, аб чым расказаў прафесар з Мюнхена Э. Ленгфельдэр.

Такім чынам, у нас дзейнічае прынцып фатальнага прэцэдэнта: што з намі будзе — не ведаем, а як здарыцца — возьмем за норму. У гэтай непрадказальнасці будучыні і заключаецца сённяшняя трагічная філасофія Беларусі. З яе зусім абгрунтавана вынікае паняцце «эксперымент». Наканаванасць лёсу, крыжовы шлях, злачынства сістэмы — якое хочаце вызначэнне гэтага паняцця.

Але нават трагі-філасофія не існуе без сацыяльнай практыкі. Удзельнікі семінара больш цікавіліся ёю. Паўз усю дыскусію прайшла тэма міфаў вакол Чарнобыля, якія выдаваліся дзяржавай за навуковыя тэорыі і служылі заганнай постчарнобыльскай палітыцы.

Першы з іх — «тэорыя ліквідацыі вынікаў аварыі» (цалкам), якая праявілася ў бязглуздай кампаніі дэзактывацыі, змене платоў, асфальтаванні дарог і інш.; другі — 35-бэрная канцэпцыя, якая загадвае чалавеку жыць роўна 70 год і дэкларуе спрыяльнасць для арганізма малых доз радыяцыі. Менавіта супраць гэтых тэорый змагаліся ўвесь час Я. Канапля, Я. Пятраеў і іх калегі, як вынік — іх палажэнні не патрапілі ў рэспубліканскую Дзяржаўную праграму ліквідацыі наступстваў катастрофы, прынятую ў мінулым годзе ВС БССР. Трэці міф — аб вытворчасці чыстай прадукцыі на забруджанай тэрыторыі. Я. Канапля пераканаўча паказаў удзельнікам семінара, што сельскагаспадарчыя прадукты ў «зонах» непазбежна будуць акумуліраваць радыенукліды, і іх паступленне ў арганізм чалавека будзе ўзнаўляцца, павялічваючы індывідуальную дозу апраменьвання. Дарэчы, нават 35-бэрная канцэпцыя мае ўмовай завоз у забруджаныя раёны чыстай прадукцыі.

Згаданы міф сёння самы небяспечны. Аграпром кантралюе сам сябе, прычым радыяцыйны нагляд выбарачны, а прадукцыю з уласнага палетка можна ўвогуле не правяраць. Нямецкіх вучоных такое становішча ўзрушыла. Яны прапанавалі свае паслугі ў стварэнні незалежнай сістэмы радыелагічнага кантролю прадуктаў харчавання.

Каб хутчэй пазбавіцца міфаў, трэба дакладна ведаць, у чым заключаецца радыяцыйная небяспека. Галоўны вораг — малыя дозы радыяцыі. Для вучоных сёння абсалютна зразумела, што, напрыклад, слаўгарадскі селянін з часам можа атрымаць такую ж сумарную дозу апраменьвання, як і чалавек, што жыве, скажам, за адзін кіламетр ад разбуранага рэактара. Раёны Магілёўскай вобласці падвергліся большаму забруджанню трансуранавымі элементамі, якія маюць здольнасць глыбей патрапляць у глебу, а праз яе ў грунтовыя воды, карані шматгадовых траў. Праз 20 гадоў сітуацыя ў Краснапольскім, Слаўгарадскім, Касцюковіцкім і іншых раёнах не палепшыцца.

Радыенуклідны «палетак» паступова павялічвае сваю плошчу за кошт ветраных бур, дажджу, руху падземных вод, распаўсюджвання забруджаных прадуктаў і кармоў. У радыус дзеяння нуклідаў і гарачых часцінак трапляе ўсё больш людзей.

На Беларусь асеў і свінец, якім засыпалі рэактар, працягваў Я. Канапля, свінец прыгнятае псіха-нервовую сістэму чалавека, асабліва моцна ўздзейнічае на здароўе дзяцей. Праблема не даследавана, і невядома, якія захады прымаць тут. Мінулым летам у Вялікай Бераставіцы, дзе адпачывалі дзеці 7 — 9 год з Чачэрска, мяне здзівіла наступная з'ява: пры гутарцы дзеці доўга задумваліся, перш чым адказаць на пытанне, і адказвалі ўцямна далёка не з першага разу. Цяпер ведаю, што гэта ўздзеянне свінца.

Не ведае навука і наступстваў камбінаванага ўплыву радыенуклідаў (цэзій, стронцый, плутоній). Цэзіевая карта складзена, а што тычыцца стронцыевай, дык пакуль па заяўцы для асобных раёнаў яе можа зрабіць лабараторыя Я. Пятраева: на рэспубліку няма прыбораў — Савет Міністраў ніяк не можа іх прыдбаць.

Я. Канапля рэзка крытыкаваў сцвярджэнні адказных асоб і прэсы аб тым, што аварыя на ЧАЭС не паўплывала на павелічэнне разнастайных захворванняў у забруджаных зонах. Маўляў, радыяцыя не можа выклікаць інфаркт ці грып. Інстытут радыебіялогіі канстатуе агульнае паслабленне пасля выбуху імуннай сістэмы ў насельніцтва забруджаных тэрыторый, якое назіраецца дагэтуль. Як вынік — павелічэнне захворванняў сардэчна-сасудзістай сістэмы, пухлінных з'яў, дэфармацыя абмену рэчываў.

Прагнозы на будучыню змрочныя: павелічэнне ў некалькі разоў захворванняў крыві і выпадку злаякасных пухлін. Гіпертанія, інфаркты будуць правакавацца яшчэ і псіхалагічным станам, звязаным з радыяфобіяй.

Такі характар радыяцыйнага ўздзеяння не зменіцца дзесяцігоддзі, і з ім можна толькі прымірыцца. Сацыяльная праграма, адэкватная сітуацыі, павінна быць доўгатрывалай і базавацца на наступным:

— немагчымасці вытворчасці чыстай прадукцыі на забруджанай тэрыторыі;

— стварэнні ў Беларусі ўласнай базы для лячэння хворых;

— правядзенні поўнай незалежнасці праграмы вымярэнняў;

— стварэнні незалежнай сістэмы радыяцыйнага кантролю.

Я. Канапля лічыць, што праблема Чарнобыля закранула ўсю сусветную грамадскасць і ў яе інтарэсах стварыць у Мінску на базе Інстытута радыебіялогіі міжнародны даследчы цэнтр наступстваў радыяцыйнага забруджання.

Навуковая дыскусія не абвергла ніводнай высновы беларускага вучонага. Яны леглі ў аснову выніковай дэкларацыі, падпісанай кіраўнікамі БЭСа і нямецкага камітэта «Жыццё пасля Чарнобыля».

Удзельнікі семінара канстатуюць:

1. Стан здароўя насельніцтва на большай частцы тэрыторыі значна пагоршыўся. Узровень захворванняў у бліжэйшыя 20 гадоў будзе ўзрастаць.

2. Існуючыя праграмы па ліквідацыі наступстваў Чарнобыля да сённяшняга дня праводзіліся марудна... Згублены самыя важныя гады, каб шляхам перасялення не дапусціць вялікай прамянёвай нагрузкі насельніцтва.

3. Да сённяшняга дня няма аб'ектыўнай ацэнкі наступстваў катастрофы. Выкарыстанне забруджаных глебаў матывуецца эканамічнымі інтарэсамі, а не турботай аб здароўі насельніцтва.

У якасці практычных дзеянняў намечана:

— накіраваць у Германію медыцынскі персанал, іншых спецыялістаў Беларусі з мэтай навучання рабоце на сучасным медыцынскім абсталяванні, засваення новых метадаў прафілактыкі і лячэння людзей, што атрымалі прамянёвую нагрузку;

— скіраваць сумесныя высілкі на дапамогу Беларусі ў будаўніцтве жылля для перасяленцаў (брыгады будаўнікоў з Нямеччыны будуць ладзіць ацяпленне кватэр, сантэхніку);

— ажыццявіць сістэматычную праграму вымярэнняў і суцэльнае дакументаванне радыелагічнай абстаноўкі на забруджаных тэрыторыях;

— дапамагчы БССР стварыць уласную інфраструктуру для доўгатэрміновага аздараўлення дзяцей на тэрыторыі рэспублікі. Мэтазгодна пабудаваць у чыстай мясцовасці рэабілітацыйны цэнтр з клінікай.

Надалей абодва камітэты будуць намагацца скаардынаваць дзейнасць рэспубліканскіх і замежных суполак, якія займаюцца праблемамі Чарнобыля. Калі ў будучым палітыка ўтойвання, прымяншэння і спрашчэння рэальнай пагрозы радыяцыі для насельніцтва будзе працягвацца, камітэт «Lebens nach Tschernobyl» прыкладзе актыўныя намаганні для праўдзівага інфармавання сусветнай супольнасці і павелічэння аб'ёмаў дапамогі насельніцтву пацярпелых раёнаў Беларусі, Расіі і Украіны.

Юрась ЗАЛОСКА.

У час дыскусіі.

Фота Ул. КРУКА.

ДУМКА ЧЫТАЧА

Захар ШЫБЕКА,
кандыдат гістарычных навук

Ці былі кулакі на Беларусі ?

Вясна... Зямля чакае сейбітаў. Але хто можа сказаць з упэўненасцю, што нашы саўгасы і калгасы нарэшце закладуць добры ўраджай, зберагуць яго і накормяць свой народ? Добра было б, каб на дапамогу ім прыйшлі фермеры, гаспадарлівасць і руплівасць якіх вядома ўсяму свету. Ды не надта багата ахвотнікаў. Фермерская гаспадарка не мае ні адпаведнай матэрыяльнай базы, ні рэальнай прававой абароны. Беларускі парламент не можа забяспечыць земляроба нават самым надзённым, першасным і элементарным правам на прыватную ўласнасць. Перабудова вёскі марудзіцца.

Не сёння, не год і не пяць таму назад краіна пачала рабіць крокі да сучасных рыначных адносін. Рух у гэтым кірунку пачаўся з адмены прыгону, роўна 130 гадоў таму назад. Зараз важна прыгадаць той вопыт. Дык вось. Сяляне атрымалі тады зямлю ва ўласнасць. Зразумела, што не дарма, а за выкуп. І ўсё ж — ва ўласнасць. Важнасць гэтага факта дагэтуль замоўчвацца. Прыніжэнне рэформы 1861 г. ідзе яшчэ ад А. Герцэна. Але богу—богава, а кесару — кесарава.

Здавалася б, гістарычны вопыт павінен чамусьці вучыць нас. Ды не вучыць. І не таму, што не было добрых настаўнікаў. Проста мы—дрэнныя вучні. Цяжка, напрыклад, зразумець ролю ды і сэнс сённяшняга фермерскага руху без ведання жыцця і побыту беларускіх сялян у мінулым.

Усё жыццё іх здаўна падпарадкоўвалася штодзённаму змаганню за кавалак хлеба. Да якой там было палітыкі. І толькі 1905 год па-сапраўднаму абудзіў у сялян цікавасць да палітычнага жыцця ў краіне. Паліцэйскае начальства дзівілася, што вяскоўцы пачалі выпісваць газеты ў складчыну, бегалі на мітынгі мясцовых рабочых.

Трэцяя частка ўсіх сялянскіх выступленняў рэвалюцыйнага часу прыходзілася на палітычныя сходы, мітынгі і дэманстрацыі. І сярод іх, напэўна, не было ніводнага, дзе б гаворка не ішла пра зямлю. Нялёгка было разабрацца сялянам, хто выступае за іх інтарэсы — цар, лібералы на чале з партыяй кадэтаў ці «дэмакраты» (так называлі ў вёсцы прадстаўнікоў рэвалюцыйных партый). Вось як разважаў адзін з вяскоўцаў Аршаншчыны ў 1906 годзе: «Усякія лістоўкі ў нас ёсць. У царкве даюць, у валасці даюць. Ёсць і дэмакратычныя. Ва ўсіх рознае напісана. А хто іх разбярэ, дзе праўда».

Усе палітычныя сілы ў час рэвалюцыі мелі свае аграрныя праграмы. Прэм'ер П. Сталыпін абяцаў ад імя цара пашырыць свабоду землеўладання за кошт хутарызацыі, перасяленняў у Сібір, частковага продажу дзяржаўных і ўдзельных земляў. Кадэты былі прыхільнікамі перадачы сялянам часткі панскіх зямель за выкуп, але пакідалі недатыкальнымі тыя памешчыцкія гаспадаркі, якія вяліся ўзорна.

Партыі і арганізацыі рэвалюцыйна-дэмакратычнага лагера (РСДРП, эсэры, Беларуская сацыялістычная грамада, Усерасійскі сялянскі саюз і інш.) выступалі за тое, каб адабраць зямлю ў паноў, наогул за ліквідацыю прыватнай зямельнай уласнасці. Бальшавікі лічылі, што зямля павінна перайсці ва ўласнасць дзяржавы (нацыяналізацыя), меншавікі планавалі перадаць яе мясцовым уладам (муніцыпалізацыя), партыі эсэраў (ПСР) больш падабалася лічыць зямлю ўласнасцю народа (сацыялізацыя).

Чаго ж дабіваліся беларускія сяляне ад улад? Зразумела, скажаце вы, знішчэння панскага землеўладання. Але не будзем спяшацца. Паглядзім, аб чым сведчаць дакументы. Дык вось, самая большая частка (43,6%) патрабаванняў адносін да буйных землеўладальнікаў не вызначыла. Аўтары гэтых патрабаванняў былі прыхільнікамі зямельнай рэформы, але як яе здзейсніць — не ведалі. А таму давяраліся Думе, ураду, або цару. Аб настроях гэтай часткі вяскоўцаў можна меркаваць па адным з «прыгавораў», які быў складзены ў Дрысенскім павеце. Там ёсць такія радкі: «У нас справы няма да правых альбо да левых партый. Нам любімі будуць тыя, хто пастаіць за нашы сялянскія інтарэсы».

У многіх патрабаваннях (31,3%) гаварылася аб частковым адабранні зямлі ў паноў. Прычым, кожны трэці з іх складальнікаў згаджаўся на выкуп. І толькі ў чвэрці «прыгавораў» утрымлівалася патрабаванне аб канфіскацыі панскага землеўладання. Тут ужо адчуваўся ўплыў рэвалюцыйных партый. Аднак вяскоўцы, у адрозненне ад партыйцаў, не звязвалі канфіскацыю з ліквідацыяй прыватнай уласнасці.

Бальшавіцкі ўплыў у гістарычнай літаратуры старанна перабольшваецца, ён не быў надта ўжо вялікі. І гэта тлумачыцца дзвюма асноўнымі прычынамі. Па-першае, бальшавікам прыходзілася дзейнічаць у вельмі складаных умовах, не так ужо і рэдка яны сутыкаліся з непаразуменнем, абыякавасцю і недаверам сялянскіх мас, асабліва калі прапаганда вялася не на беларускай мове. Многія вяскоўцы яшчэ верылі ў царскую літасць. Бывалі выпадкі, калі сяляне выдавалі агітатараў паліцыі. Па-другое, аграрныя праграмы рэвалюцыйных партый, у тым ліку і бальшавіцкай, не заўсёды адпавядалі інтарэсам беларускага сялянства. Яны прапаноўваліся ў палітычных мэтах і мелі ў асноўным дэкларатыўны характар.

Аб канкрэтным размеркаванні зямлі больш-менш падрабязна гаварылі толькі эсэры. Яны абяцалі падзяліць зямлю паміж сялянамі па працоўнай норме — хто колькі апрацуе без найму. Гэта ідэя не магла не прывабіць вяскоўцаў, бо яна выпікала з іх уяўленняў аб неабходнасці стварэння роўных магчымасцей для ўсіх жадаючых працаваць на зямлі. Працоўная норма перш за ўсё прываблівала сялян усходняй Беларусі, дзе захоўвалася сельская абшчына (супольнасць), якая звужала прастору для развіцця буржуазнай прыватнай уласнасці.

Але як бы ні планавалася размеркаванне, сяляне хацелі стаць сапраўднымі гаспадарамі на сваёй зямлі. Яны дамагаліся не адмены, а карэннага пераразмеркавання прыватнага землеўладання. Аб гэтым сведчаць тыя ж петыцыі ў Думу. Мы не сустрэлі ніводнай, дзе б сяляне адмаўляліся ад прыватнай зямельнай уласнасці. Нават тады, калі была згода на перадачу канфіскаваных зямель у дзяржаўны фонд, вяскоўцы лічылі сваім абавязкам растлумачыць, што затым зямля з гэтага фонду павінна перайсці да іх ва ўласнасць дарма. А рэвалюцыйныя партыі якраз і недаацэньвалі псіхалогію селяніна-ўласніка. У тыя часы меркавалася, што ні прыватнае землекарыстанне, ні яго рыначнае рэгуляванне несумяшчальныя з сацыялізмам.

І ўсё ж сяляне ішлі за рэвалюцыйнымі партыямі. Зразумела, толькі найбольш свядомыя вяскоўцы маглі ўцяміць, што такое нацыяналізацыя, сацыялізацыя ці муніцыпалізацыя. Калі ж рэвалюцыянеры гаварылі, што яны дабіваюцца канфіскацыі панскіх зямель і падзелу іх паміж сялянамі — гэта знаходзіла падтрымку і разуменне. Адмену прыватнай уласнасці маглі падтрымаць бадай што толькі тыя вяскоўцы, якія страцілі сувязь з зямлёй.

Патрэбна аддаць належнае і П. Сталыпіну, які добра разумеў уласніцкую псіхалогію сялянства і ўлічваў яе ў сваёй дзейнасці. Менавіта ён правёў у жыццё царскі абяцанак — адмяніў з 1907 года выкупныя плацяжы за тыя землі, што атрымалі сяляне ў 1861 годзе.

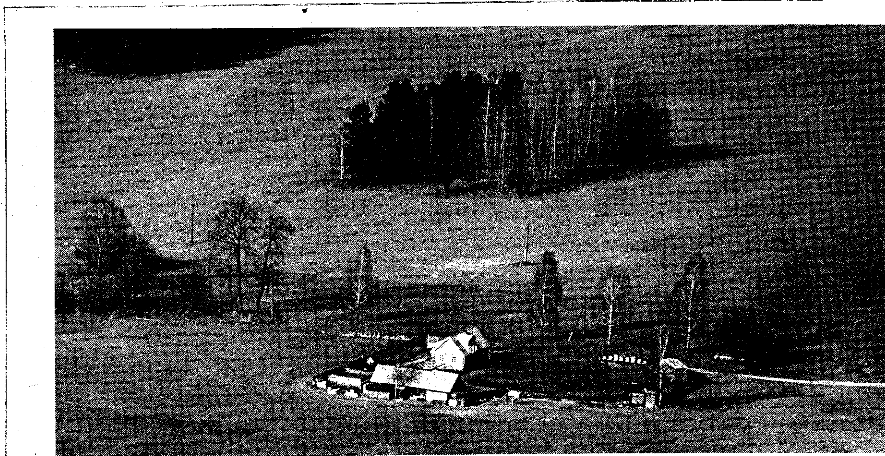

Фота А. КЛЕШЧУКА.

Цікавую, на наш погляд, праграму выклаў у 1907 годзе блізкі да БСГ Напалеон Чарноцкі ў рабоце «Як будзе з зямлёй», якая выйшла ў Пецярбурзе. Ён абараняў прыватную ўласнасць, выступаў супраць адабрання зямлі ў паноў, якія гаспадарылі па-новаму. Але, у адрозненне ад кадэтаў, лічыў такое выключэнне часовай мерай, якая дыктавалася непадрыхтаванасцю сялян да сацыялістычных парадкаў. Н. Чарноцкі не падтрымліваў эсэраўскага падзелу зямлі па працоўнай норме, бо лічыў, што беднякі з голымі рукамі не змогуць апрацаваць яе, што гэта знішчыць фальваркі і лепшыя сялянскія гаспадаркі. Ён даказваў неабходнасць выкарыстання ў сельскай гаспадарцы таварных адносін. «Цар-рубель доўга панаваць будзе і ў нас і на ўсім свеце»,— пісаў аўтар.

У той жа час ён дапускаў і адміністрацыйнае рэгуляванне зямельных адносін. Рэформу планавалася правесці наступным чынам. Выбраць у валасцях і паветах камісіі, скласці мясцовыя фонды з «вольных запасных зямель» (дзяржаўных, удзельных, часткова панскіх), прадаваць іх сялянам і ўсім жадаючым па вызначаных камісіямі цэнах і нормах.

Прадугледжваліся і сацыяльныя мерапрыемствы: бясплатнае забеспячэнне зямлёй і лесаматэрыяламі школ, парабкаў, навасельцаў, дармовае лячэнне, страхаванне па старасці, утварэнне сялянскіх прафсаюзаў, права на забастоўку.

Продаж зямлі не дазваляўся. Лішнія ці непатрэбныя зямельныя ўгоддзі перадаваліся ў мясцовыя фонды за адпаведную грашовую аплату. На другім этапе рэформы прадугледжвалася стварэнне сельскагаспадарчых кааператываў з беднякоў на аснове тых маёнткаў, якія былі канфіскаваны і апынуліся ў распараджэнні зямельных камісій.

Праграма Н. Чарноцкага мела на ўвазе асобныя заканамернасці развіцця аграрных адносін у вёсцы (таварнасць, рэгіянальны гаспадарчы разлік, фермерства), за ажыццяўленне якіх зараз змагаюцца некаторыя эканамісты і палітыкі нашай краіны.

Увогуле, рэвалюцыя 1905—1907 гадоў паказала, што рэальная палітыка ва ўмовах Расіі не можа не ўлічваць рэальных інтарэсаў сялянскіх мас, таму што гэта былі інтарэсы самога жыцця. Але не заўсёды рэвалюцыянеры ведалі патрэбы вёскі, не заўсёды з ёй радзіліся. І ў рэшце рэшт барацьбіты за сацыялістычную ідэю настолькі скалечылі першапачатковую натуральную сялянскую свядомасць сучасных вяскоўцаў, што зараз яе можна адшукаць толькі пад пластам стогадовай даўніны.

Парадокс гісторыі заключаецца ў тым, што адраджэнне былога заможнага сялянства, якое раней вынішчалася ў імя светлага будучага, стала сёння з'явай палітычнага і нават рэвалюцыйнага значэння. Ад таго, як паспяхова будзе ісці гэты працэс, залежыць рост эфектыўнасці сельскагаспадарчай вытворчасці, лёс нашага народа.

Але што рабіць, калі каманднa-адміністрацыйная сістэма не падрыхтавана да перамен у вёсцы? І надзея на яе падтрымку — слабая? Найбольш прыкра тое, што фермерскі рух не знаходзіць і адпаведнай маральнай падтрымкі з боку грамадскасці. Яго ўдзельнікі разглядаюцца як сквапнікі, рабаўнікі, будучыя прыгнятальнікі. Сумленнае ўзбагачэнне лічыцца злом.

Няўжо і сотню год назад да ўсякага багацця простыя сяляне адносіліся гэтак жа варожа і з пагардай, як зараз мы з вамі? Зусім не. Даўней ведалі, якой цаной дасягалася сялянскае багацце — штодзённай шчырай працай і беражлівасцю. Было тады разуменне, што не ўсім роўна Бог дзеліць.

І сапраўды, навукова-тэхнічны прагрэс пры капіталізме пашырае памеры народнага прыбытку, але не настолькі, каб хапіла забяспечыць дабрабыт усяго грамадства. Багатыя і бедныя застаюцца. І ўсё ж здабыткі працы пачынаюць размяркоўвацца не ў залежнасці ад спадчынных саслоўных прывілеяў, як у часы феадалізму, а адпаведна камерцыйным, творчым ці іншым грамадска карысным здольнасцям людзей. Вылучаецца новы пануючы клас буржуазіі, які ладзіць і ажыццяўляе капіталістычную вытворчасць з дапамогай наёмных рабочых. Што і казаць, калі глядзець праўдзе ў вочы, то праца гэта і неабходная і пачэсная.

Але да апошняга часу ў нас захоўваецца такое пагардлівае слоўца, як кулак. Яно зусім не адпавядае рэчаіснасці. Тут, як гэта ў нас часта здараецца, адбылася падмена паняццяў. Пад кулакамі разумеюцца ўсе сялянскія багацеі. Хоць сацыяльная сутнасць кулака ў тым, што ён прадпрымальнік-спекулянт, ліхвяр, які жыве не з зямлі, не з гаспадаркі, не з працы, а з гандлю і дае ў доўг пад працэнты. А колькі ён мае зямлі ці коней, не так важна.

Вядома, найчасцей такія асобы маглі сустракацца на ўзроўні не ніжэй сярэдняй вясковай буржуазіі, якая, звычайна, мела звыш 60 дзесяцін зямлі і не прымала непасрэднага ўдзелу ў працы. Удзельная вага яе, між іншым, не перавышала ў канцы XIX ст. і 1% беларускага сельскагаспадарчага насельніцтва Віленскай, Віцебскай, Гродзенскай, Магілёўскай і Мінскай губерняў (45,5 тыс. з 1073,1 тыс. чал.). Але няма падстаў называць кулацкай нават і гэтую праслойку беларускага заможнага сялянства. Ёй, у адрозненне ад вясковай буржуазіі ўнутраных губерняў Расіі, міраедства, несумленнае і спекулятыўнае ўзбагачэнне не былі ўласцівымі. Заможных гаспадароў нашы продкі паважалі, радзіліся з імі, бралі прыклад. Усякія, вядома, былі багацеі. Сквапных ліхадзеяў у вёсках не любілі. Здаралася, што сяляне заганялі на іх палеткі сваю жывёлу, маглі і «чырвонага пеўня» пусціць ці ўчыніць якую-небудзь іншую шкоду. І вось гэтыя сялянскія спрэчкі, а то і крымінал, пачалі абвяшчацца з сумнавядомых 30-х гадоў сацыяльнай вайной, гэта значыць класавай барацьбой сельскагаспадарчых рабочых (парабкаў) з сялянскай буржуазіяй.

Навошта спатрэбіліся такія выдумкі пра вясковую буржуазію, спытаеце вы? Ды справа ў тым, што ў сувязі з пераходам да ўсеагульнай прымусовай калектывізацыі і абвяшчэннем палітыкі знішчэння заможнага сялянства як класа ўзнікла неабходнасць у гістарычным абгрунтаванні яго варожай натуры. Найбольш «вернападданыя» гісторыкі кінуліся выконваць сацыяльны заказ «правадыра ўсіх народаў». Больш-менш заможныя сяляне ператвараліся ў іх у прыгнятальнікаў беднейшага сялянства. Памеры класавай барацьбы паміж вяскоўцамі сумысна перабольшвалі-

(Працяг на стар. 12).

З ЛЮБОЎЮ І ПАВАГАЙ ДА ДЗЯЦЕЙ

Пра чытанку для дзіцячага сада

Ёсць кнігі, якіх чакаеш. А калі бярэш у рукі, ахоплівае хваляванне: спяшаешся пагартаць, пачытаць і даведацца, якой жа яна атрымалася. Такую рэакцыю выклікала і «Чытанка для дзіцячага сада» (Укл. В. Р. Вячорка, Н. І. Маскаленка, П. В. Садоўскі», Мн.,1990). Ужо сама назва кнігі радуе. Нарэшце вярнулася да нас спрадвечнае наша беларускае слова, тое слова, якім называлі яшчэ ў пачатку 20-га стагоддзя свае кнігі Цётка і Колас.

Хрэстаматыя атрымалася адмысловая. Складзена ўдумліва, з густам, з адчуваннем мастацкага слова і ўзроставай псіхалогіі дзяцей. Кампазіцыя сведчыць пра арыентацыю на маленькіх слухачоў: дзяцей ранняга ўзросту і першай малодшай групы, дзяцей сярэдняй і старэйшых груп. Укладальнікі шчасліва пазбеглі засілля схемпадыходаў і ў структуры кнігі, і ў адборы матэрыялаў.

Літаральна з першых старонак чытанка зачаруе маленькага слухача, прывабіць хараством змешчаных у ёй твораў дзіцячага фальклору. Лёгка адчуюць бадзёры рытм і запомняць маленькія слухачы вясёлую, гуллівую—ёй і пачынаецца, дарэчы, хрэстаматыя — заклічку:

Сонейка-сонца,
Выглянi ў аконца,
Пасвяці нам трошку,
Дам табе гарошку.

З паэтычным словам кожны з нас упершыню знаёміцца, слухаючы матчыну калыханку. У гэтай просценькай песеньцы выяўлены педагагічныя погляды, эстэтычна-мастацкія густы народа, да разумення і адчування якіх далучаюцца дзеці. Відаць, таму так шчодра ўвайшла ў кнігу калыханкавая паэзія. Безумоўна, дзеці адчуюць пяшчоту, далікатную чалавечую дабрыню ў песнях «Люлі-люлі, люляшу», «А ты, коцінька-каток», «Ай, люлі-люлі-люлечкі».

Дзеля аб'ектыўнасці мушу зазначыць, што можна было б змясціць больш лічылак, што памагаюць дзецям вызначаць чарговасць у гульні, а таксама скорагаворак, якіх вучаць гаварыць, развіваюць, узбагачаюць мову.

У першых двух раздзелах змешчаны не толькі фальклорныя творы малых жанраў, але і літаратурныя — вершы У. Луцэвіч, З. Бядулі, В. Віткі, А. Лойкі, Т. Кляшторнай і іншых аўтараў.

Як вядома, найбольшай папулярнасцю ў дзяцей карыстаецца казка, для іх таксама знаёмства з гэтым жанрам вуснай народнай творчасці з'яўляецца пачатковым этапам мастацкага асэнсавання свету. У гэтай чытанцы змешчаны такія творы казачнага эпасу, якія захапляюць дашкольнікаў дынамічным, займальным сюжэтам, трымаюць у палоне дзіцячую цікаўнасць: «Каток — залаты лабок», «Зайкава хатка», «Коцік, пеўнік і лісіца», «Каза-манюка». Няцяжка заўважыць, што дзецям даюцца казкі пра жывёл, сюжэт якіх больш даступны для разумення самага малога слухача. Прапануюцца і лепшыя літаратурныя казкі — «Вавёрчына гора» В. Віткі, «Жук і слімак», «Ехаў казачнік Бай» М. Танка.

Думаецца, дзецям будзе цікава пазнаёміцца з казкамі К. Каліны, у якіх у вобразна-фантастычнай форме апісаны месяцы; аўтар такім чынам памагае дзецям зразумець і выразна адчуць характэрныя прыкметы і адпаведнага месяца, і пары года.

Прадумана і зладжана для кожнай узроставай групы адабраны і размешчаны літаратурныя творы, яны разнастайныя ў тэматычных і жанравых адносінах. Аснову складае нацыянальны матэрыял, але і выкарыстана нямала твораў сусветнай літаратуры, у першую чаргу — літаратуры суседніх народаў (рускай, украінскай, літоўскай, польскай). Шырока прадстаўлена паэзія Я. Коласа, В. Віткі, М. Танка, А. Вольскага, В. Вярбы, а таксама тых аўтараў, хараство паэтычнага слова якіх не даходзіла да малых (Л. Геніюш, С. Новіка-Пяюна). Добразычлівы гумар, трапны жарт, «гульня словам і ў слове»— пастаянныя спадарожнікі лепшых твораў Р. Барадуліна. Вершы паэта, змешчаныя ў чытанцы, будуць выхоўваць у дзяцей чуйнасць слыху да гучання, да музыкі слова («Ната маму любіць надта», «Ай! Не буду! Не хачу!»). Можна нават гаварыць пра адкрыццё цікавага паэта для дзіцячай аўдыторыі — С. Сокалава-Воюша. Мова яго вершаў вызначаецца прастатой, лаканічнасцю, выразнасцю («Авечка», «Пчолка», «Мішка» і інш.).

Кніга заслугоўвае самай высокай ацэнкі, бо дае магчымасць выхавальніку мастацтвам слова ўздзейнічаць на эмацыянальнае і разумовае развіццё дзяцей, узбагаціць іх жыццёвы вопыт, даць уяўленне пра дабро і справядлівасць, смеласць, гуманнасць, міласэрнасць, развіць пачуццё прыгожага. Праўда, нечакана ў ёй аказалася «лыжка дзёгцю». Маю на ўвазе рытарычныя, дэкларатыўныя вершы «Свята» В. Вярбы, «Добры дзень, дзядуля Ленін», «Радзіма» А. Вольскага. Усё яшчэ «крочыць наш дзіцячы сад з майскай песняй на парад» (Н. Галіноўская). Няма сумнення, пазбаўляцца ад неапраўдана ўзвышанай выдумкі, ад твораў, дзе бразгочуць пустыя словы, трэба як мага хутчэй.

Хочацца зрабіць і адно ўдакладненне: верш «Елачка» ўяўляе сабою пераклад Я. Купалы папулярнай дзіцячай песенькі «В лесу родилась елочка» рускай пісьменніцы Р. А. Кудашовай.

І яшчэ раз трэба паўтарыць, што кніга «Чытанка для дзіцячага сада» складзена з любоўю і павагай да дзяцей.

Марыя ШАЎЛОЎСКАЯ,
дацэнт кафедры беларускай літаратуры МПІ імя М. Горкага.

ЛЯ КНІЖНАЙ ПАЛІЦЫ

ГЭТЫМ ЖЫВУ...

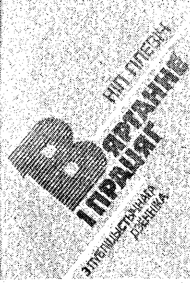

Многія старонкі гэтай кнігі (Ніл Гілевіч, «Вяртанне і працяг», «Мастацкая літаратура», 1990) лімаўскаму чытачу добра вядомы. Можна нават сказаць, што на старонках «ЛіМа» ў асноўным кніга і нараджалася — трывожны роздум творцы і грамадскага дзеяча, змаганца за нацыянальнае адраджэнне пра наш трывожны, супярэчлівы і складаны час, пра Беларусь і беларусаў, іх месца на сваёй зямлі і ў свеце.

Найперш роздум гэты — у публіцыстычным дзённіку «Між былым і наступным». У канцы яго пазначаны лічбы: 1985—1988. Так, Н. Гілевіч гаварыў і пісаў пра заняпад роднай мовы, нацыянальны нігілізм, засілле рускамоўнага чыноўніцкага апарату і тады, калі многія сённяшнія актыўныя змагары за беларускасць ціха сядзелі ў сваіх кабінетах і кватэрах, баючыся сказаць слова, адрознае ад афіцыйнай думкі. Гэта ўжо цяпер яны асмялелі і выстаўляюць сябе барацьбітамі, і, не знаходзячы ўласных думак, паўтараюць, хіба што ў іншых варыянтах, выказанае тымі, каму сапраўды руліцца за народ.

Але вернемся да кнігі. Пазіцыя аўтара — дзейсная, баявая, аргументаваная. Не толькі сведчанне трывожнасці становішча, а і падказка, што і як рабіць, каб пазбавіцца гэтага: «Бясконцыя наракання на заняпад беларускай школы, на нацыянальную безаблічнасць канцэртных праграм і тэатральных рэпертуараў, ідэалагічных міністэрстваў і ведамстваў... А якая карысць з гэтых вечных нара-

СПАДЧЫНА

НЕВЯДОМЫ ПЕРАКЛАД «СЛОВА...»

Да гэтага часу беларускаму чытачу вядомы пераклады «Слова пра паход Ігара», зробленыя Я. Купалам, М. Гарэцкім, Р. Барадуліным, В. Дарашкевічам, а таксама паэтычныя варыяцыі на тэмы «Слова» А. Вялюгіна, К. Кірэенкі, М. Танка, Я. Крупенькі.

Нядаўна жыхар г. Вільнюса Алег Анцукевіч, разбіраючы паперы нябожчыка бацькі — Мікалая Пятровіча Анцукевіча (памёр у 1972 годзе), выявіў невядомы дагэтуль пераклад «Плача Яраслаўны», які, бясспрэчна, зацікавіць навуковую і пісьменніцкую грамадскасць не толькі як прыватны факт з гісторыі вывучэння помніка, але і факт яднання культур усходніх славян.

У аўтографе, на жаль, няма даты канчатковага афармлення перакладу, але на падставе таго, што М. Анцукевіч яшчэ ў 1938 годзе апублікаваў у Вільні свой пераклад «Слова» на рускую мову, а пасля напісаў даследаванне пра гэты помнік, можна дапусціць, што пераклад «Плача Яраслаўны» на беларускую мову быў ажыццёўлены ім у перыяд яго працы на пасадзе дырэктара Віленскай гімназіі для беларусаў.

З дазволу А. Анцукевіча падаём тэкст перакладу ў адпаведнасці з сучасным беларускім правапісам.

ПЛАЧ ЯРАСЛАЎНЫ

Не* коп'і пяюць на Дунаі —
то голас чуваць Яраслаўны.
Зяўзюляй нязнанаю рана
галосіць:

* «Не» дадаю на падставе зместу «Слова» ў духу стараруской паэзіі.

ЖЫВОЕ ДЫХАННЕ МІНУЎШЧЫНЫ

Шуміць разгалістая ліпа над старэнькай, перакошанай хаткай сярод пахучага бэзу. Побач рэчка Вязынка, мясціна прывабная, маляўнічая, багатая падзеямі сівой мінуўшчыны. Ажно неяк не верыцца: тут калісьці віравала, гукала жыццё на поўныя грудзі...

Балюча на сэрцы становіцца, калі заходзіш на падворак. Усё тут у заняпадзе. Збуцьвеў ад часу плот. Дом нібы ўрос у зямлю, патрабуе неадкладнага рамонту. Але старшыню гарпассавета Радашковічы, відаць, мала цікавіць, хто жыве ў гэтай хаце, каго трэба акружаць кожнадзённым клопатам. А жыве тут удава арганізатара, стваральніка і кіраўніка Беларускай рабоча-сялянскай грамады, члена КПЗБ Браніслава Тарашкевіча.

Вось ужо дзевяностая вясна пастукала ў вокны Веры Андрэеўны. Яна прыгнутая да зямлі часам, амаль што не ходзіць, пакутуе ад жыццёвых нястач. Адзін паратунак: дачка-пенсіянерка даглядае маці. Але ж што могуць зрабіць жанчыны з хатай, якую свідруе вецер, цячэ дах у дажджлівую пагоду... Я чакаў шмат наракання з боку гаспадыні ў адрас мясцовага начальства. Гэтага не здарылася: прыродная сціпласць, інтэлігентнасць не дазваляе ёй у другі раз звяртацца да людзей за глухімі сценамі: на першую просьбу не адгукнуліся, не пачулі...

Сёння ўдаву Тарашкевіча моцна хвалюе лёс музея мужа. Набліжаецца сотая гадавіна з дня яго нараджэння, а былы Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета рэспублікі Г. С. Таразевіч не адгукнуўся на ліст Веры Андрэеўны. Праўда, камісія з вобласці і раёна прыязджала, ды нічога не зрушылася.

— Ведаеце, маё жыццё на зыходзе, — неяк балюча, з вялікай пяшчотай і душэўнасцю ў голасе гаворыць на чыстай бацькоўскай мове гаспадыня. — Мой клопат — дабіцца, каб гэты кут, дзе жыў Браніслаў Адамавіч і куды часта прыходзіў мой дзядзька Саша Уласаў, вядомы дзеяч і арганізатар беларускага адраджэння, стаў месцам духоўнага жыцця іх землякоў.

Я ўглядаўся ў зморшчынены твар спадарыні. Жывое дыханне стагоддзя адчувалася ў нетаропкай, разважлівай гутарцы. Думаецца, гэтыя запісы зацікавяць не толькі землякоў, бо памяць — вечны духоўны скарб чалавека, вечная і чыстая крыніца для нашых нашчадкаў.

У бок Маладзечна, блізка ад Радашковіч, каля цяністага саду прытуліўся фальварак А. М. Уласава, першага рэдактара Янкі Купалы і Якуба Коласа ў газеце «Наша Ніва». Сюды прыходзілі шчырыя беларусы. Дзядзька Гром, як любоўна называлі яго паміж сабою маладыя людзі за геркулесавую сілу і дзябёлую постаць, быў сенатарам у польскім сойме ад сялян. Наязджаў сюды малады інтэлігент з прыгожым энергічным, разумным тварам, вядомы на той час як вялікі «крамольнік», абаронца сялян і рабочых — Браніслаў Тарашкевіч. Пляменніца Уласава з захапленнем слухала палымяныя выступы гэтага неардынарна думаючага беларуса. Ды і дзядзька падліваў масла ў агонь, падхвальваючы хлапца. Першае знаёмства адбылося ў 1922 годзе ў Мігаўцы, на фальварку Уласава, яно прадаўжалася, набірала сілу. Ужо будучы паслом у Варшаве, Браніслаў Тарашкевіч абвянчаўся з дачкою Сніткі Верай Андрэеўнай у праваслаўнай царкве польскай сталіцы. Пазней маладыя яшчэ раз абвянчаліся ў беларускім касцёле Святога Мікалая ў Вільні. (Вядома, служба ішла на роднай мове.) Дачка двараніна стала жонкаю палітычнага дзеяча. Вернай спадарожніцай і памочніцай была яна мужу і ў гады палітычнага ўздыму, і ў часы цяжкіх выпрабаванняў. Пэўны час Вера Андрэеўна жыла ў Вільні, наведвала універсітэт як вольная слухачка... Многа карыснага яна чэрпала ад беларускага гуртка «Адраджэнне». Ну, і як спадарыні хапала клопату — сустракаць паплечнікаў мужа, часам рызыкаваць, бо сярод «сяброў» траплялiся і польскія шпікі.

На пачатку 1925 года пачала дзейнічаць рабоча-сялянская грамада Заходняй Беларусі. Шырокія крылы набыў рух за адраджэнне культуры, роднага слова, спадчыны свайго народа. Бальшавіцкая прапаганда шырока вяшчала аб вольным

канняў? Што яны дапамогуць? Яшчэ вялікі Купала папярэджваў: «Пакіньма напуста на лёс свой наракаць...» Не плакацца трэба, а дзейнічаць. Трэба на пасады, ад якіх многае залежыць, ставіць разумных, дзелавых, сапраўды культурных і нацыянальна свядомых людзей. Патрыётаў Бацькаўшчыны. У нас жа да гэтага часу робіцца, як правіла, наадварот...»

У іншым месцы: «Без набыцця вялікай культуры, непаказной інтэлігентнасці, як і без глыбока ўсвядомленага нацыянальнага патрыятызму, «самаедскай» псіхалогіі і звычак не пераадолець — і ўсе мы, уся нацыя, будзем несці страты».

Той жа клопат аб Бацькаўшчыне, дзяржаўнае разуменне праблем — ва ўсіх матэрыялах кнігі. Скажам, у артыкуле з характэрнай назвай «Пад знакам перабудовы» (ім адкрываецца другі раздзел зборніка — «Абуджэнне»): «Трэба дасягнуць становішча, каб партыйна-савецкія работнікі і беларуская інтэлігенцыя перасталі гаварыць між сабой на розных — у прамым сэнсе слова — мовах. Пакуль не прыйдзем да гэтага, вырашаць кардынальныя праблемы развіцця нацыянальнай культуры будзе цяжка. І беларуская літаратура будзе ў сваёй жа рэспубліцы ў становішчы дзіўным, ненатуральным. У такім становішчы, як нацыянальнае зямляцтва за мяжой, культурная дзейнасць якога патанае ў моры іншамоўнай культуры».

Аб турботнасці клопатаў Н. Гілевіча сведчаць ужо самі назвы артыкулаў: «Размова ідзе пра будучыню краіны», «Родная мова», «Нацыянальная самасвядомасць» і лёс роднага слова», «Клопат пра мову — клопат пра будучыню нацыі», «А што за «перабудовачнай» фразай?..» Праблемы — важныя, але ці не вырашаюцца ў агульным плане. Як сказаць! Прыгадайма адказ Н. Гілевіча на рэпліку В. Розава ў адным з нумароў газеты «Книжное обозрение». Памятаеце, тады паважаны драматург заявіў: «...я слухаў заклікі пісьменнікаў Беларусі, Украіны змагацца за захаванне нацыянальнай мовы, у мяне было адчуванне... што яны выступаюць не толькі за захаванне роднай мовы, але і таму, што іх кнігі, напісаныя на роднай мове, мала купляюць». Н. Гілевіч на падобнае паляпванне па плячы «старэйшага брата» адказаў з гонарам. «Проста Вам гэта не баліць, Віктар Сяргеевіч!» — так называецца ягоны адказ, у якім гаворка ідзе не пра амбіцыі, а пра беды народа (адсюль, зразумела, і беды літаратуры). Н. Гілевіч яшчэ раз нагадаў, якое незайздроснае становішча напаткала беларусаў. Выбірацца з яго трэба, канечне, самім, але і з дапамогай іншых.

Трэці раздзел — больш «літаратурны»: «Лёс народа — лёс паэзіі», «Мой Боцеў», «Чытайма і перачытвайма Кабзара!», «Пра братэрства ў паэзіі», «Свята вяртання справядлівасці» — у гэтых і іншых артыкулах таксама тое, чым жыў Н. Гілевіч апошнім часам і чым жыве цяпер. Іншая справа, што роздум гэты адбываецца непасрэдна праз саму паэзію, напоўнены думкай аб тым, як шмат значыць для чалавека паэтычнае слова, народжанае з-пад пяра майстра, як узбагачае яго духоўна, ачышчае маральна. Адначасова прысутнічае мастакоўскі клопат аб маладых творцах, якія ідуць на змену старэйшым.

Калі ж гаварыць пра кнігу ў цэлым, яна складаецца не толькі з артыкулаў. З імі суседнічаюць выступленне на пісьменніцкім пленуме ці вечары, адказ на анкету і водгук на публікацыю, слова з нагоды юбілею...

Адзін са сваіх ранейшых зборнікаў крытыкі і публіцыстыкі Н. Гілевіч назваў «У гэта веру». Кнігу «Вяртанне і працяг» можна было б назваць: «Гэтым жыву».

І яшчэ. Калі б у выдавецтвах рэспублікі нарадзілася жаданне выпускаць публіцыстычную «Бібліятэку «Адраджэнне», яе можна было б пачаць з гэтай кнігі Н. Гілевіча.

З. В.

«Зяўзюлькаю я палячу
па Дунаю—гаворыць—
бабровы рукаў намачу
у Каяле-рацэ,
утру князю крывавыя раны на
целе магутным яго».
На сцяне ў Пуціўлі досвіта
галосіць Яраслаўна:
«О ветра-вятрыла! нашто,
гаспадару, насільна ты вееш?
нашто на крылах сваіх лёгкіх
ты мечаш варожыя стрэлы на
воінаў мілага мужа? Ці мала
было табе веяці ў хмарах
наверсі, на моры блакітным
люляць караблі? Ты нашто,
гаспадару, развеяў вяселле
маё па кавыллю?»
На сцяне ў Пуціўлі досвіта
галосіць Яраслаўна:
«О Днепра Славуцічу! каменны
горы прабіў ты ў зямлі
палачан;
на сабе ты стругі калыхаў
Святаслава да войск Кабяка:
ўскалыхні, гаспадару,
любезнага
мужа ка мне, каб не слала
я слёзаў на мора тут ранкам.»
На сцяне ў Пуціўлі досвіта
галосіць Яраслаўна:
«О светла-прасветлае сонца!
Для ўсіх ты цяпло й хараство
пасылаеш: на што ж, гаспадару,
на воінаў мілага мужа
паслала лучы свае палкія?
ў полі бязводным ім смагаю
лукі звязала і тугаю тулы
заткала?»

Няцяжка заўважыць, што М. Анцукевіч імкнуўся захаваць рытмічны лад арыгінала твора і таму пераклад выканаў белымі (нерыфмаванымі) вершамі, якія да таго ж не парушаюць і паэтычную вобразнасць «Слова». У аснове гэтай вобразнасці знаходзіцца язычніцкае вераванне ў тры стыхіі: атмасферную (вецер, бура), водную (вада, рэкі Дунай, Каяла, Дняпро) і касмічную (сонца; у іншых частках «Слова» называюцца таксама Месяц, Хорс). Ва ўяўленні нашых далёкіх продкаў стыхійныя сілы маглі выклікаць або зло, няшчасце, або дабро, шчасце. Яраслаўна абвінавачвае гэтыя стыхіі за жорсткае паражэнне войска Ігара ў палавецкіх стэпах, але, як хрысціянка, яна выказвае надзею на ўмяшанне Усявышняга і змену ў паводзінах стыхійных сіл. З тэксту «Слова» мы бачым, што яны сапраўды садзейнічалі паспяховым уцёкам Ігара з палавецкага палону, вяртанню яго на Радзіму. У адказ на гэта Ігар накіраваўся з пакаяннем у сямейны храм Багародзіцы Пірагошчай.

Мікалай Анцукевіч знайшоў у лексіконе беларускай мовы дастаткова сродкаў, каб дакладна перадаць хвалюючыя радкі арыгінала. Даследчыкі-філолагі маюць зараз магчымасць ацаніць якасць гэтага перакладу як самога па сабе, так і параўнальна з перакладамі гэтай часткі «Слова» ранейшых беларускіх пісьменнікаў. Цікава было б вывучыць абнародаваны пераклад М. Анцукевіча ў плане паэтычнай і чыста лінгвістычнай тыпалогіі, высвятляючы ступень беларусізацыі старажытнага тэксту і адлюстраванне ў ім матываў народнай творчасці.

М. БУЛАХАЎ,
доктар філалагічных навук,
прафесар.

жыцці ў краіне Саветаў. Людзі верылі гэтаму. Кіраўнікі грамады Тарашкевіч, Рак-Міхайлоўскі, Мятла, Валожын падтрымлівалі сувязь з братамі з Усходу, сталі членамі КПЗБ. Па словах Веры Андрэеўны, яе муж, выступаючы перад людзьмі, не хаваў свае сімпатыі да бальшавікоў, гаварыў: «У БССР будуецца беларускі дом, беларускі народ збудзіўся і рабом не застанецца...».

Вера Андрэеўна і сама была ўдзельніцай падзей: добрасумленна выконвала ролю сувязной, хоць на руках ужо быў сынок Радаслаў. Яна перадавала шыфраваныя запіскі вязням Лукішкаў, дзе часова сядзеў і Браніслаў Тарашкевіч. У час суда над Грамадою Веру Андрэеўну таксама арыштавалі; шукалі доказаў, каб сфабрыкаваць абвінавачванне. Знайшлі запісную кніжку, дзе быў адрас падпольшчыка Гурына, але на гэтым вельмі хісткім матэрыяле палякам не ўдалося даказаць прыналежнасць жонкі Тарашкевіча да дзейнасці Грамады.

Студзень 1927 года — чорны месяц для грамадоўцаў. Карнікі-пілсудчыкі арыштавалі кіраўніцтва беларускага руху. Да дванаццаці гадоў катаргі прыгаварылі Браніслава Тарашкевіча. Верная сяброўка, як нітка за іголкай, ездзіла за мужам з адной турмы ў другую. У маі 1930 года Пілсудскі зрабіў «дэмакратычны жэст»: вызваліў галоўнага кіраўніка руху з турмы. У яго былі свае карыслівыя захады, маўляў: во якія мы «гжэчныя дэмакраты»... Паліцыя, вядома, атрымала сакрэтны загад.

Сям'я Тарашкевічаў неадкладна едзе ў Радашковічы. У мястэчку не заціхала палітычная барацьба, жыццё віравала. Адчуўшы, што яго зноў пасадзяць, Тарашкевіч едзе ў Гданьск, горад вольны ў той час. Не даехаў ён да польскага горада, арыштавалі ў цягніку, зноў пасадзілі ў турму ў Гродне. У 1933 годзе Браніслава Тарашкевіча палякі абмянялі на драматурга Ф. Аляхновіча, які быў арыштаваны ў СССР.

— Быццам забралі палавіну душы, — успамінае спадарыня. — Я ўжо сабралася ў дарогу і сына настроіла... Маці маўчала, а сама таяла на вачах.. Паслухалася мужа застацца тут і чакаць, пашкадаваць маці. Так, во і пратаўклася, дажываю век у сваёй хаце.

У 1939 годзе па волі жалезнай рукі хапалі ўсіх, у каго тыкаў пальцам паслугач з НКУС. І хоць людзі дрыжэлі за свой лёс, землякі дружнай грамадою заступіліся за сям'ю Сніткі і, дзякуючы добрым людзям, Вера Андрэеўна з дачкою асталіся жыць на сваёй бацькаўшчыне. Не ведала ўдава, што яе муж быў расстраляны на пачатку 1938 года, а верыла хлусні НКУС: «...Ваш муж памёр ад сардэчнай недастатковасці ў 1942 годзе...»

У час блакады каля возера Палік, на Гарэлым Лузе абарвалася звонкая песня сына, якую спяваў ён у час партызанскіх паходаў: «А ў бары, бары тры дарожанькі»...

Я глядзеў на спадарыню Веру — сведку стагоддзя, прыслухоўваўся да жывога дыхання дарагой мінуўшчыны. Колькі гора, жыццёвых перашкод ёй давялося пераступіць і захаваць у сэрцы светлыя думкі пра людзей, не зачарсцвець душою!..

Сымон БЕЛЫ.
г. п. Радашковічы.

Уладзімір СКАРЫНКІН

Сваўму народу

Люблю цябе, пакутны
І добры мой народ.
Як пашчу, на суседзяў
Ты не ашчэрваў рот.

Наадварот — спрадвеку
Ты ад сваіх варот
Нязваным чужаніцам
Паказваў паварот.

І камяні шпурлялі,
І бомбы ў твой гарод.
Нішчымніцу ты зведаў,
Прыгнёт і недарод.

Рахманы і цярплівы
Ты, родны мой народ.
Табе накінуў хустку
Імперскі хам на рот.

А ты маўчыш, не пікнеш
Ужо каторы год.
І грабіць дазваляеш
Свой працавіты род.

Вось-вось зрачэшся мовы,
Забудзеш радавод.
Мо ты напраўду — «быдла»!
Мо ты напраўду — «скот»!

Няўжо ты здзек стрываеш
І будзеш, мой народ,
Да скону жыць з хусцінай,
Накінутай на рот!

Маладым паэтам

На прыісках літаратуры
Знаходзяць скарбы з вас не
ўсе.
Не кожны ў латах з тонкай
скуры
З вас на Галгофу крыж нясе.

Але ўсё роўна вы—паэты!
Ваш лёс пакутваць — не
судзіць.
Няма высакароднеи мэты,
Чым нашу мову адрадзіць.

Ёй не зрабіцца неўміручай,
Калі кідаць з-за галавы
Бутэлькі з сумессю гаручай
Пачнеце ў Танка нават вы.

Засвойце ісціну: не можа
Быць носьбітам культуры хам.
Хай вам натхненне дапаможа
Душуператварыць у храм.

Парнас не пакарыць наскокам.
Няхай ваш болевы парог
Павек не зробіцца высокім,
Хай словы вам дыктуе Бог.

Памяці Жэні Янішчыц

Пець і лятаць умела...
Ды не раскрыла крыл...
У трапяткога цела
Больш не хапіла сіл.

Лёгкай была,
як пёрка,
Доўга ляцела яна...
З неба начнога зорка
Ўпала каля акна.

Позіркам змрок кінжалю
І дакараю лёс...
Песні любові і жалю
Ўпалі на дол з нябёс.

Нізка над рунню вясновай
Там, дзе не моўкне шаша,
Ластаўкаю вясковай
Лётае Жэні душа.

●

Над гарадзішчамі, Бярэсцем
Лунае адмаўлення дух.
Каго абагаўлялі—бэсцім,
У прорву паскараем рух.

З узвышшаў новыя вандалы
Вандалаў скідваюць старых
І гэткім чынам п'едэсталы
Рыхтуюць для сябе саміх.

Бор-духабор

Грукаць стаміўся тапор...
І на пагорку—над логам—
Шэпчацца бор-духабор
З небам высокім і з Богам.

Збег напалоханы звер
У невядомым кірунку.
Лесу ад піл і сякер
Проста няма паратунку.

Кінуцца ўніз галавой
Хочацца часам з пагорка.
Лёс праклінаючы свой,
Лес не расплачацца горка.

Бор-духабор... І таму
Ўзнёсся высока над логам.
Што застанецца яму!
З небам шаптацца і з Богам...

●

Ні ў Галубовіча, ні ў Сыса
Мне гэткіх песень не знайсці.
Не замаўкай, прашу, Усыса, —
Спявай і плёскайся ў трысці.
Твае празрыстыя напевы
Ўжо замуціліся, на жаль,
І травы ніцыя, і дрэвы
Нягучнай песняю разжаль.
Няхай зямля пад песні горне
Да спелых вуснаў небакрай.
Пакуль не перасохла ў горле,
Пакуль спяваецца — спявай!

Песня пра капялюш

Насіў я капялюш
У маладосці з фетру.
Як вырываюць куш,
Не петрыў і не петру.
Я шчодры быў наўздзіў,
Дзяўчат любіў і кветкі.
Я «дудачкі» насіў
І белыя шкарпэткі.
Бабулі і дзяды
Казалі мне:
— Стыляга!
Я быў яшчэ тады,
Па сутнасці, салага.
Ды шыі не згінаў,
Нос не трымаў па ветру.
Ні перад кім не зняў
Капелюша я з фетру.
Здаралася — граша
Не меў я за душою,
Але капелюша
Не клаў перад сабою.
Нікога не граміў,
Як адшчапенцаў Ленін.
З капелюша карміў
Я коней, як Ясенін.
Шчаслівы быў спаўна
Я на здзіўленне мэтру...
А справа ў чым! Яна
Ў капелюшы тым —
з фетру.

●

Па дзюнах да ляска грыбнога
Са мною побач ты ішла.
Навокал не было нічога—
Адны абломкі НЛА.
Мы нават не ішлі —
луналі.
Сляды зайцоў ды жураўлі
Адны тады напаміналі,
Што мы з табою на Зямлі.

Пясок надзей,
пясок фартуны,
Пясок ілюзій і турбот
Перацякаў на дзюну з дзюны,
Як снег з сумёта на сумёт.

Твая рука маю шукала.
Я пальцамі яе сціскаў —
І ты ў мяне перацякала,
А я ў цябе перацякаў.

У тую раніцу паволі
Мы ад саміх сябе ўцяклі.
У вечнасць хутка, як ніколі,
Імгненні дзіўныя цяклі.

●

Жудасны морак ахутваў
прасторы,
Бесперастанку ўсю ноч
З неверагоднаю хуткасцю
зоры
Ярка мільгалі наўзбоч.

Вецер навокал свісцеў
ашалела,
Быццам арбіты пятля
Раптам парвалася і паляцела
Ў чорную бездань Зямля.
Росамі ззяюць суквецці
заранак,
Росы — як россыпы зор.
Слухае сцішаны, радасны
ранак
Плёскат лагодны азёр.
Конік ружовы пазвоньвае
путам,
Певень вітае зару...
Неба раскрылася парашутам
І ўратавала Зямлю.

АМЕРЫКА і БЕЛАРУСЫ

Між імі і намі доўга была сцяна, збудаваная з цэглы нашых догмаў. З-за гэтай сцяны мы не маглі як след бачыць і чуць адзін аднаго. На спрадвечнай бацькоўскай зямлі мы не былі гаспадарамі, а яны не хацелі дома быць чужынцамі. Увесь свет называе іх палітычнымі эмігрантамі, у нас называлі іх здраднікамі і жадалі, каб слова «Беларусь» ніколі не грэла іх і не вабіла. І, як маглі, пэцкалі іх чорнай фарбай. Яны ж Радзімай жылі — радніліся і ратаваліся ёю на чужыне. І заўсёды казалі: «Жыве Беларусь!»

Сцены, нават самыя, здавалася б, непарушныя, з цягам часу руйнуюцца. Гэтая сцяна — таксама.

І цяпер, на фоне іншых народаў і сапраўднай свабоды, мы асабліва пакутна пачынаем усведамляць, што знішчылі свае святыні і забылі імёны продкаў, напляваLі на гісторыю і насмяяліся з мовы. І пачынаем углядацца ў беларусаў замежнай галінкі нашага радаводнага дрэва. І мы да іх, і яны насустрач нам зрабілі крок.

Нядаўна патрапіў я ў славутую Амерыку, дзе нямала беларускіх эміграцыйных калоніяў і цэнтраў. Нью-Йорк, Кліўленд, Саўт-Рывер. На іх жыццё я глядзеў і праз аб'ектыў старэнькага «Нікона». Іхнія, збудаваныя сваімі рукамі храмы, заможныя і ўтульныя дамы, дзе ў кожным, акрамя даматканага ручніка, абавязкова ёсць вопратка з нацыянальным арнаментам. Чуў і запісваў на стужку дыктафона, як моляцца яны за Беларусь, як спяваюць народныя песні... І пачуваўся я беларусам сярод беларусаў. Хоць вядома, дзівіўся, саромеўся і злаваўся: чаму мы, такія падобныя знешне, так па-рознаму жывём?

І засталіся на здымках іхнія твары: старыя і маладыя, заклапочаныя і шчаслівыя, вясёлыя... І самі яны — на вуліцах, у офісах, дома, у мастакоўскіх майстэрнях, на калядках, у царкве, у розным адзенні, на розных аўто... І нават вайсковец Даніла Яраховіч, які збіраўся на вайну ў Кувейт, патрапіў у аб'ектыў. І стаяў я сярод магілах на чужой зямлі і чытаў на каменных плітах беларускія прозвішчы...

Анатоль КЛЯШЧУК.

Фота аўтара.

Сімвал Амерыкі

Тамара-беларусачка

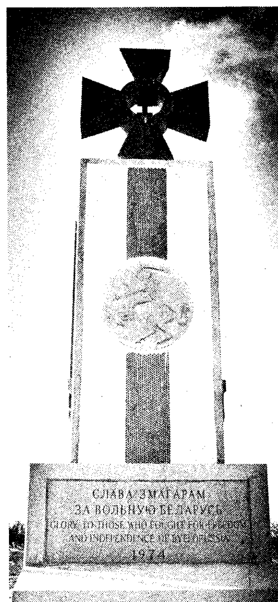

Змагарам за вольную Беларусь

Сям'я Бартулёў з Нью-Йорка.

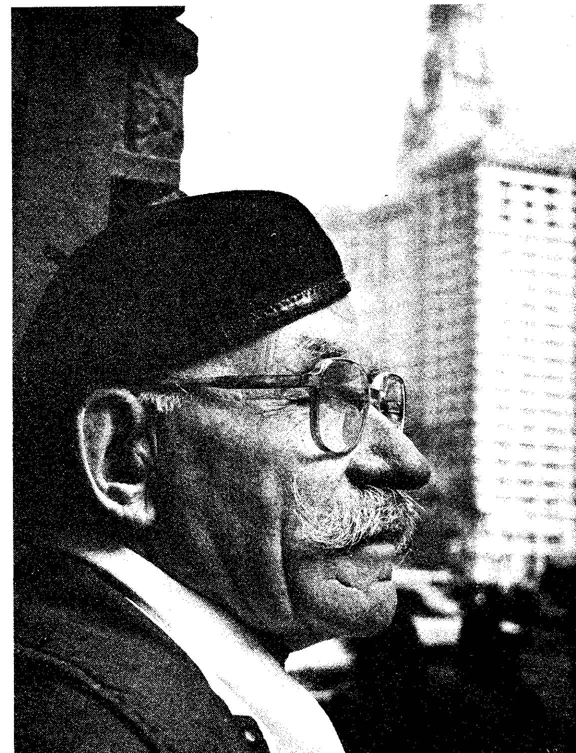

Доктар Шукелайць — старшыня БАЗа

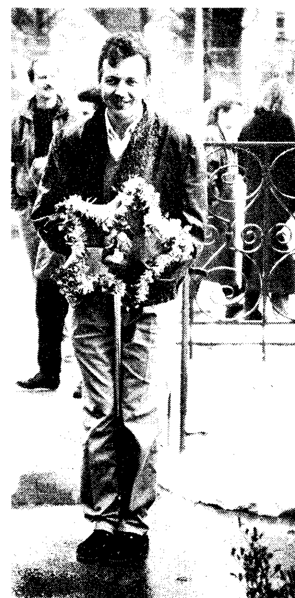

На калядах

Чакае Данілу Яраховіча далёкі Персідскі заліў

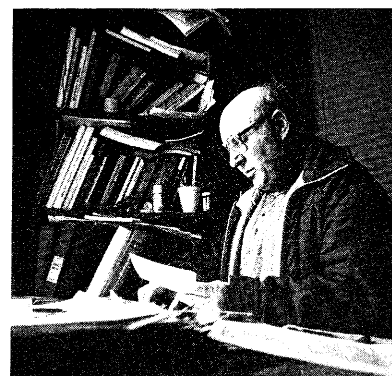

Вечна заклапочаны Сяргей Карніловіч

Гарадок, дзе жывуць беларусы — Нью-Бронсвік

Нядзельная служба ў царкве ў Саўт Рыверы

Палешучка Надзея Кудасава

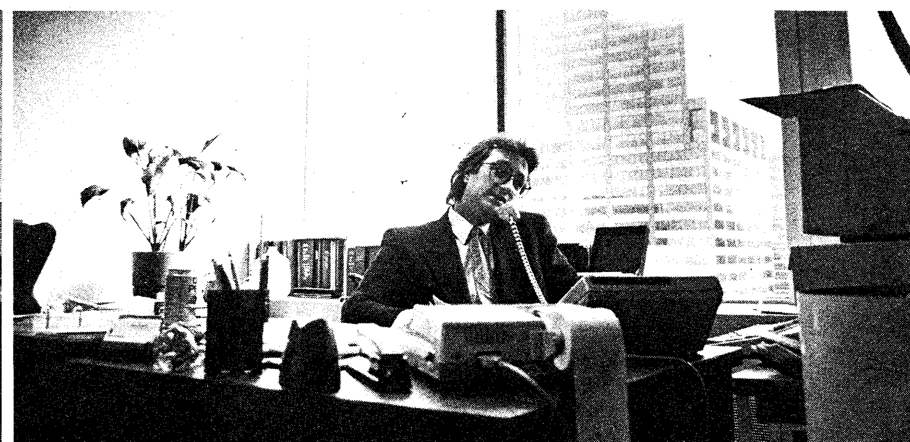

Данчык у офісе на Манхэтэне

Апошні прытулак...

ЗАГАДКАВАСЦЬ ЗВЫЧАЙНАГА

Твар у твар з Паўлам ДУБАШЫНСКІМ

Адзін з лепшых вучняў славутай Любові Мазалеўскай, Павел Дубашынскі з першых выступленняў на тэатральных падмостках выяўляе сваю аддасць той артыстычнай школе, што вышэй за ўсё ставіць жыццёвасць сцэнічных паводзін персанажа спектакля. Вядома, не люстэркавае, але падабенства героя спектакля да рэальнага чалавека, да твайго суседа або калегі, да фігуры з вулічнага натоўпу ці да недзе выпадкова табой сустраканага аблічча, — вось першае і галоўнае творчае імкненне тых артыстаў, з асяроддзя якіх і ён, Павел Дубашынскі. Прынамсі, сам ён у гэтым пераканаы.

Аднойчы я спрачаўся з ім: ты не толькі пераймаеш і адлюстроўваеш на сцэне тое, што бачыў і зведаў у жыцці, за цябе ж яшчэ як пастараўся драматург, аўтар п'есы! А колькі на тваім творчым рахунку п'ес амаль што адкрыта кан'юнктурных, па-газетнаму прасталінейных, схематычных. «Ілжывых? Ты так хочаш сказаць»,— здагадаўся Павел. Але, менавіта гэта я і меў на ўвазе. Не надта ж праўдзівыя мастацкія творы траплялі ў рэпертуар Тэатра юнага гледача, якому П. Дубашынскі аддаў дванаццаць гадоў сцэнічнага жыцця, ды і на купалаўскіх падмостках такія час ад часу з'яўляліся.

І ведаеце, што я пачуў у адказ на сваю заўвагу?

Аказваецца, і ў самыя змрочныя для нашай сцэны часы жывы акцёр мог і нават быў абавязаны знаходзіць інтанацыйныя фарбы, мімічныя выявы, шматзначныя паўзы, каб падштурхнуць творчае ўяўленне і асацыятыўную думку гледача ў адзіна плённым накірунку. Тады глядач яшчэ раз падумае і пераканаецца, што вось так — правільна з пункту гледжання афіцыйна і ўсімі ўхваленай маралі!— жыць усё ж грэшна і нават злачынна. Ну хоць бы сорамна...

Сапраўдны артыст з творчым імпэтам сцвярджае і раскрывае ў большасці роляў сваё асабістае ўяўленне пра чалавека і ягоны лёс.

Ці ёсць магчымасць з мазаікі сцэнічных характараў, па-мастацку створаных П. Дубашынскім, скласці пэўную, ладную, як цяпер любяць гаварыць мае калегі па пяру, канцэпцыю? Ці мае яго артыстычная творчасць пэўны грунт, пэўны маральны падмурак?

Як на маю думку, дык ёсць. Мінчукі-тэатралы помняць, бадай, і трохі «блакітнаватыя» персанажы П. Дубашынскага ў нечым наіўных, але ж і адчувальна светлых па аўтарскіх намерах п'есах І. Козела — Лявона ў «Папараць-кветцы» або Федзю Жыгліцкага («Над хвалямі Серабранкі»). Помняць і першага на беларускай сцэне Прысыпкіна з «Клапа» У. Маякоўскага. Параўноўваюць ягонага цюгаўскага паштмайстра Шпекіна і Земляніку з купалаўскага «Рэвізора»... Ён пераканаў нас усіх, што для яго вельмі натуральна трымацца ў межах зусім звычайных, сапраўды жыццёвых характараў, паказваць так званых «простых людзей», будзе гэта Язэп Карыта (спектакль «Ажаніцца — не журыцца» паводле Далецкіх і М. Чарота) ці які-небудзь спустошаны Шаргаёў («Парог» А. Дударава). Бачым мы ў выкананні П. Дубашынскага і персанажаў з даволі самабытным інтэлектуальным напружаннем і досыць складаным псіхалагічным светам — ад Князя К. з «Дзядзечкавага сну» паводле Ф. Дастаеўскага і па Дабрыяна («Брама неўміручасці» К. Крапівы), ад Мікіты па мянушцы «Гастрыт» («Вечар» А. Дударава) і па Стэфана («Бура» Шэкспіра) або Івана Пятровіча Залівакі ў «Мудрамеры» М. Матукоўскага. Праўда, і тут, бывае, у вонкавым малюнку вобраза захоўваецца нібыта знарочыстая спрошчанасць у характары таго ж, да прыкладу, Стэфана і нават Дабрыяна. Ды толькі...

Толькі вось і самі некаторыя персанажы П. Дубашынскага нечакана здзіўляюцца і не могуць зразумець саміх сябе. Быццам бы той жа Гастрыт крочыў па жыцці (дакладней кажучы, плыў) так, як было трэба, як таго вымагаў ад чалавека не без здольнасцей час, сацыялістычнае будаўніцтва ў асобна ўзятай краіне, як патрабавала грамадская, кажучы па-сучаснаму, сітуацыя. Каб заняць месца пад сонцам, і варта было ставіць агульнапралетарскія інтарэсы вышэй за розныя там агульначалавечыя маральныя прынцыпы. І сумленне для яго, для Гастрыта,— гэта ж прымхі, забабоны, нешта не надта патрэбнае грамадскаму актывісту, якім і лічыць сябе гэты чынадрала павятовага маштабу!.. Ды сапраўднае жыццё і сапраўдная чалавечнасць, побач з якой Гастрыту давялося сустракаць апошні захад сонца, абвяргаюць усё, чаму апантана служыў і слепа пакланяўся ён з ганарлівым адчуваннем сваёй перавагі над тымі, каго з пагардай «перадавога чалавека савецкай эпохі» называў вясковай чэрню, над Ганнай і Васілём. Яшчэ яны, ягоныя аднавяскоўцы і суседзі, не заўважаюць гэтага, затое сам Мікіта дзівіцца абуджанай ва ўласнай душы празе пакаяцца перад імі. Сорамна, балюча, наогул нясцерпна тое зневажальнае становішча, калі ты здагадваешся, што сам духоўна ніжэй таго дзівака Васіля, якога ўсяляк прыніжаў, каму псаваў жыццё...

Здзіўляўся самому сабе і Дабрыян П. Дубашынскага. Не толькі той прыніжанай ліслівасці, з якой розныя людзі сучаснай іерархіі выпрошвалі ў яго чароўны сродак неўміручасці і вечнага жыцця, а і самому сабе: зрабіў навуковае адкрыццё, здатнае ўладарна змяніць аблічча планеты, і губляе ўладу над уласным адкрыццём. Пакутуе Дабрыян часам ад свядомасці амаль трагедыйнай: хто зможа гаспадарыць знойдзеным ім сродкам, якія нікчэмнасці і аферысты! Шчыра скажу, што калі на «Браме...» ў купалаўцаў у цябе і ўзнікла нейкая цень думкі пра акадэміка Андрэя Дзмітрыевіча Сахарава са створанай ім звышзнішчальнай бомбаю, дык ты губляўся, бянтэжыўся і адносіў гэта да свавольства ўласнага ўяўлення. А Дабрыян П. Дубашынскага са сваімі заляцаннямі да Наташы спакваля бянтэжыў і бянтэжыў цябе тым, што выглядаў і даволі звычайнай натурай акадэмічнага вучонага, і зусім неардынарнай асобай. Здатнай, дарэчы, здзіўляцца самому сабе, сваім памкненням, недарэчным выдварам, нават свайму прасвятленню пасля хвіліннай разгубленасці або роспачы. Улічым, што такая складаная гама эмацыянальных настрояў раскрывалася артыстам у камедыі!

Мабыць, мне асабіста тым і дарагі такі талент у сузор'і купалаўскай артыстычнай трупы. Захапляецца загадкай (або на цяперашнім жаргоне — феноменам) чалавека і яго духоўнага свету і нас, гледачоў, прымушае здзіўляцца. Часцей за ўсё здзіўляцца, смеючыся з ягонага персанажа, бо Павел Дубашынскі камедыйнага таленту артыст. Менавіта праз камедыйнае адчуванне і ўсведамленне пэўных чалавечых якасцей і асаблівасцей ён з дзівосным і натуральным мастацкім тэмпераментам паказвае, як мы залежым ад таго, што нам — кожнаму паасобку і ўсім разам — дала прырода, далі нашы бацькі (генафонд, гены — яны самыя!) і што мы набываем і якімі робімся ў супольнасці з іншымі, пад уплывам навакольля, пад уздзеяннем асяроддзя, нібыта адказваючы на так званыя запатрабаванні часу. Адкуль такая мімікрыя ў нас? Каб лепей зразумець пэўныя трансфармацыі па-ранейшаму недасканалага чалавека ў рухомым і супярэчлівым свеце, нам трэба сустрэцца з ім твар у твар і паспрабаваць у сустрэтым разгадаць хоць адну якую маральную загадку, з якіх і сфарміраваны «феномен чалавека».

Ці не лепшым тут нашым памочнікам выступае драматычны артыст? Прынамсі, такі мастак, як Павел Дубашынскі.

Барыс БУР'ЯН.

БУЛГАКАЎ НА СЦЭНЕ І НА ЭКРАНЕ

У. Ткачэнка (Амяцістаў). А. Караткевіч (Абальянінаў).

Пастаноўку п'есы М. Булгакава «Зойчына кватэра» ажыццявіў Гомельскі абласны драматычны тэатр. У стварэнні спектакля прымалі ўдзел ленінградскі балетмайстар Кірыл Ласкары і мастак-пастаноўшчык з Мінска Дзмітрый Мохаў.

Сцэна з будучага фільма.
Фота С. ХАЛАДЗІЛІНА і В. АЛЯШКЕВІЧА. (БЕЛТА).

Эксперыментальная творча-вытворчая студыя «Імпульс» пры кінастудыі «Беларусьфільм» здымае стужку «Чырвоны востраў» паводле твораў Міхаіла Булгакава. Работа прысвячаецца 100-годдзю з дня нараджэння пісьменніка.

НАШЫ ГОСЦІ

Велічная «Аіда»

На сцэне ДАВТа БССР з вялікім поспехам прайшоў спектакль «Аіда». Опера, якая вытрымала ў рэпертуары тэатра 38 сезонаў, загучала ў гэты вечар па-новаму. У галоўных партыях Аіды і Радамеса выступілі гастралёры: народная артыстка СССР Хураман Касімава, народны артыст РСФСР Аляксандр Дэдзік. Калі А. Дэдзік — часты госць нашага горада і тэатра ў прыватнасці, дык салістка Бакінскага опернага тэатра лаўрэат міжнародных і ўсесаюзнага конкурсаў, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Азербайджана Х. Касімава на сцэне ДАВТа БССР спявала ўпершыню. Праўда, у 1983 г. яна выступала ў Мінску з сольнымі канцэртамі. Аматарам вакальнай музыкі запомніўся своеасаблівы, па-ўсходняму «церпкі» тэмбр яе прыгожага голасу, і оперная зала была поўная. У спектаклі ўпершыню адбылася і сустрэча спявачкі з дырыжорам А. Анісімавым.

— А з Дэдзікам мы ўжо спявалі «Аіду» на Кубе, — гаворыць спявачка. — Увогуле, я вельмі люблю гастраляваць. Аб'ездзіла ўсю краіну, Еўропу. Нядаўна мяне запрасілі працаваць на год у Каірскую оперу... Важнымі падзеямі ў маім творчым жыцці сталіся VIII Усесаюзны конкурс вакалістаў імя Глінкі, VII Міжнародны конкурс імя Чайкоўскага, Міжнародны конкурс імя Марыі Калас у Афінах, на якім старшыняваў Ціта Гобі.

Дарэчы, спявачка заваявала там Гран-пры і залаты медаль. І яшчэ адна дэталь: абое нашыя госці выконвалі партыі па-італьянску.

— Добрага спевака слухач зразумее і на перуанскай, — усміхаецца Хураман. — Высокае мастацтва даходлівае на любой мове. Навошта адгароджваць нашых слухачоў ад сусветных традыцый. Чым яны горшыя, напрыклад, за англічан, якія слухаюць італьянскую оперу на мове арыгінала?!

Усходнія імёны, як правіла, вельмі прыгожыя: бацькі ў іх нібыта закладваюць праграму будучага лёсу дзіцяці... Сястру спявачкі, таксама салістку Бакінскага опернага, народную артыстку СССР, завуць Фідан—«бутончык». Хураман — значыць «велічная»...

ТОЙ, хто нічога не ведае пра Веру Ермалаеву, пра тое, што яна азначала для айчыннага мастацтва, цяпер не зведае ні радасці, ні шкадавання, ні супастаўленняў. Вера Міхайлаўна была незвычайнай, загадкавай натурай і дзівосным мастаком. Са снежня 1934 года, калі яна апошні раз узяла ў рукі пэндзаль, творчасць яе была проста выкраслена з мастацкага жыцця краіны. Знік мастак, нібыта яго і не было, засталася толькі ермалаеўская легенда, якая перадавалася з вуснаў у вусны сучаснікамі гэтай незвычайнай жанчыны.

Яна была з кагорты сапраўдных падзвіжнікаў: усё падпарадкоўвала задачам творчасці і нічога, акрамя творчасці, не прызнавала. Сярод жывапісцаў Ермалаева — жывапісец. Сярод кніжных графікаў — цудоўны ілюстратар кніг. Для гісторыі мастацтва яна — адзін з лідэраў рускага авангарда і арганізатараў знакамітага віцебскага УНОВІСа.

Упершыню я даведаўся пра Ермалаеву ў пачатку 60-х гадоў, будучы студэнтам мастацтвазнаўчага аддзялення Ленінградскага універсітэта. Тады я займаўся праблемамі мастацкага жыцця Расіі 10—20-х гадоў. І аднойчы ў фондах Рускага музея знайшоў работы дагэтуль невядомага мне аўтара. Гэта былі гуашы «Аўтапартрэт», «Тры фігуры. Галгофа», «Чалавек у ватоўцы», «Чалавек з кошыкам» і штосьці яшчэ, пазначанае канцом 20-х — пачаткам 30-х гадоў. Мне спатрэбілася пэўная псіхалагічная перабудова: за доўгія гады «сацрэалізму» мы адвыклі ад такой плыні асацыяцый, адвыклі ад сімвалічнага пачатку ў мастацтве. Жывапіс Ермалаевай вымагаў работы думкі і пачуцця, карацей — сатворчасці, а не пасіўнага сузірання і канстатацыі: вось гэта стол, гэта глечык, а гэта капялюш...

Але яшчэ больш дзіўным было для мяне тое, што творчы лёс Ермалаевай аказаўся цесна звязаным з Віцебскам і з легендарнай асобай Казіміра Малевіча.

Нарадзілася яна ў горадзе Пятроўску Саратаўскай губерні. Праз тры гады, у красавіку, споўніцца сто гадоў з дня яе нараджэння. Гімназію скончыла ў Пецярбурзе. Напярэдадні першай сусветнай вайны вучылася жывапісу ў прыватнай студыі М. Бярнштэйна. У гады вучобы пабывала ў Францыі, Швейцарыі і Англіі. Зблізілася з жывапісцамі, якія акружалі М. Ларыёнава, пазнаёмілася з «першаадкрывальнікамі» Н. Пірасманішвілі — мастаком М. Ле-Данцю і паэтам І. Зданевічам.

У гэтыя гады Веру Міхайлаўну, як і М. Ларыёнава і Н. Ганчарову, нястрымна вабіла стыхія колеру. Ларыёнаўскае разуменне жывапісных каштоўнасцей стала для яе моцнай процівагай кубізму і пазней — супрэматызму. Яшчэ адным важным творчым імпульсам для Ермалаевай стала як бы зноў адкрытае ў тыя гады народнае мастацтва. Водгалас гэтых уражанняў можна ўлавіць у яе жывапісе, але гэты ўплыў унутраны, падспудны, па-за стылізацыяй і перайманнем.

Сутнасць яе мастацтва гэтых гадоў была ў звароце да жывапіснага фальклору, памножанаму на раскаванасць сучаснага французскага жывапісу. Ікона, шыльда, лубок, спалучаныя са спадчынай Сезана, Гагена, адкрыццямі Маціса і Пікасо, нібыта процістаялі ў мастацтве Ермалаевай класічнай, рэнесанснай традыцыі. Сучаснікам здавалася, што прыход мастакоў тыпу Ларыёнава, Ганчаровай, Ермалаевай, Малевіча быў падобны нашэсцю варвараў на Рым. Часткова так яно і было: амаль усе авангардныя мастакі прыйшлі з правінцыі, адкуль прынеслі з сабой у рафінаванае мастацтва сталіц іншую, народную культуру, буйную энер-

Вяртанне Веры Ермалаевай

гію, гарачую кроў. Аднак такія мастакі хутка засвойвалі дасягненні папярэдняга мастацтва. Малевіч, напрыклад, папрацаваў і як імпрэсіяніст, і ў духу «Свету мастацтваў» і «Блакітнай ружы». Тое ж самае адбывалася і з Ермалаевай. Але мастакі на гэтым не спыняліся. Іх пастаянная зменлівасць тлумачыцца не творчай беспрынцыповасцю, а страснай прагай новага.

Разам з П. Філонавым, В. Разанавай і М. Ле-Данцю Вера Міхайлаўна ўваходзіла ў пецярбургскае таварыства «Саюз моладзі», якое ўзнікла яшчэ ў 1912 годзе па ініцыятыве М. Мацюшына і А. Гуро. «Саюз» аб'ядноўваў мастакоў розных накірункаў, але асноўным ядром яго былі кубафутурысты. Таварыства месцілася на ціхай і зялёнай вуліцы Пясочнай, у доме № 10. Гэты драўляны дом захаваўся і цяпер знаходзіцца ў распараджэнні Музея гісторыі Ленінграда з мемарыяльнай дошкай... Ус. Вішнеўскаму, які жыў тут у гады блакады.

Тут Ермалаева пазнаёмілася з К. Малевічам, В. Хлебнікавым, У. Маякоўскім, У. Татліным, Р. Іўневым.

У першыя рэвалюцыйныя гады існавала маса накірункаў у мастацтве — ад перасоўніцтва, якое згасала, «Свету мастацтваў», якое страціла лідэра, да поўных сіл левых плыняў. Пасля Кастрычніка футурысты першымі пачалі супрацоўнічаць з новай уладай, вырашыўшы, што сацыяльны пераварот працягвае пачатую імі ў мастацтве рэвалюцыю, што гэта іх рэвалюцыя, і прыйшоў іх час стаць на чале мастацкіх працэсаў.

Увосень 1919 года Петраградскі аддзел выяўленчага мастацтва камандзіраваў Ермалаеву ў Віцебск. Тут яна ўзначаліла мастацка - практычны інстытут, змяніўшы на пасту дырэктара Марка Шагала. Па яе запрашэнні сюды прыехаў і Казімір Малевіч. З вуснаў Малевіча ва ўвесь голас гучала пропаведзь новага мастацтва. Акрамя таго, ён умеў не толькі гаварыць, а і паказваць — вучыць з алоўкам і пэндзлем у руках.

У студзені 1920 года ў Віцебску Малевіч з Ермалаевай арганізоўваюць УНОВІС (Учредители нового искусства), членамі якога сталі Л. Лісіцкі, М. Суецін, І. Пуні, К. Багуслаўская і іншыя.

Якая ж была праграма унавістаў? У Лістку Віцебскага творчага камітэта № 1 ад 20 лістапада 1920 года яны, напрыклад, заклікаюць насіць «чорны квадрат як знак сусветнай эканоміі», чарціць у майстэрнях «чырвоны квадрат як знак сусветнай рэвалюцыі мастацтваў», ачысціць «плошчы сусветнай прасторы ад усёй пануючай у ёй хаатычнасці».

Вера Міхайлаўна з галавой акунулася ў гэтую вясёлую атмасферу, практычна ўвесь свой час аддаючы інстытуту і новаму мастацтву, да таго ж умудраючыся ўдзельнічаць у выстаўцы УНОВІСа ў Маскве і «Першай рускай мастацкай выстаўцы» ў Берліне.

На працягу шэрагу гадоў мастацкае развіццё Ермалаевай праходзіла ў пастаянных творчых сувязях з Малевічам, які даў яе стыхійна-жывапіснаму таленту цвёрды падмурак — культуру колерабудовы, рытму, формы. Гэты ўплыў не ператварыў Ермалаеву ў спадарожнік, што свеціць адлюстраваным святлом. Тое, што рабілася ёю самой, насіла яркі адбітак асобы, якая ўсё перабудоўвае на свой лад.

Віцебскае адраджэнне закончылася гэтак жа раптоўна, як і пачалося: Малевіч і Ермалаева з вучнямі паехалі ў Петраград. Тут узнік знакаміты Інстытут мастацкай культуры (ІНХУК), які ўзначаліў Казімір Севярынавіч. Гэта быў перадавы цэнтр тэарэтычных даследаванняў у галіне мастацтва. Праблематыка, якой тут займаліся, закранала фундаментальныя пытанні — аналіз першаэлементаў пластычнай формы. Аддзеламі інстытута кіравалі буйнейшыя майстры рускага авангарда і мастацтвазнаўцы — М. Пунін, М. Мацюшын, П. Мансураў, У. Татлін, А. Родчанка, П. Філонаў... В. Ермалаева вяла даследаванні ў «Лабараторыі колеру».

У лісце да М. Ларыёнава ў Парыж Вера Міхайлаўна 17 ліпеня 1926 года пісала: «Мы каламся ў самым жывапісе і колеры, у колеравых палях, у будове формы, ва ўсім тым спецыфічным, што розніць мастака ад фатаграфіі і кіно, рэкламы, газеты, кнігі і іншых носьбітаў хадзячых ідэй».

ІНХУК быў яшчэ і навучальнай установай, у якой «перавучваліся» ў Малевіча і Ермалаевай маладыя жывапісцы з Акадэміі мастацтваў. Праз гэту школу прайшлі буйныя ленінградскія майстры, у тым ліку і былыя «віцябляне» — І. Чашнік, М. Суецін, Л. Юдзін, Я. Магарыл. Часам прыходзіў сюды на лекцыі і малады Андрэй Бембель, студэнт акадэміі.

Але поспехі ІНХУКа, яго ўплыў на творчую моладзь рабілі жорсткімі мастакоў аб'яднання АХРР (Ассоциации художников революционной России), якія прагнулі непадзельнага панавання ў мастацтве і з кожным днём набіралі палітычную сілу. Ахраўцы шукалі падтрымкі ў партыйным і дзяржаўным апараце, абапіраючыся на аўтарытэт грамадскіх дзеячаў накшталт Варашылава, Фрунзе, Бухарына, абапіраліся на іх у сваёй барацьбе з мастацкім авангардам. Ісаак Бродскі, напрыклад, «вырас» да прэзідэнта Усерасійскай Акадэміі мастацтваў не без удзелу К. Варашылава...

Амаль усе 20-я гады партыя і дзяржава ўстрымліваліся ад прамых дырэктыўных умяшальніцтваў у мастацкія працэсы, даючы творчым групоўкам магчымасць свабоднага спаборніцтва. Аднак ужо тады гэтае спаборніцтва груп пачынала насіць адценне палітычнай барацьбы. Мастакі АХРР не спрабавалі даказаць, што яны самыя лепшыя, самыя таленавітыя. Іх аргументы былі куды больш важкія — яны самыя «пралетарскія», самыя «адданыя», самыя «рэвалюцыйныя» мастакі, і таму ім трэба аддаць перавагу перад усімі іншымі.

Чым бліжэй набліжаліся 30-я гады, тым больш жорсткімі рабіліся нападкі на авангард. У сувязі з гэтым хачу прывесці фрагмент з пісьма В. Ермалаевай усё таму ж М. Ларыёнаву, датаванага 1926 годам:

«В эту весну нам пришлось выдержать жестокую атаку все тех же ахрровцев. Может быть, вы не знаете, что это за пугала? Это современное передвижничество, их задача выразить через «здоровый реализм» революционную сущность пролетариата. Между тем они вычеркивают себя из революционного хода искусства того же самого творческого пролетариата, парализуя какие-либо новые творческие методы. Их выставка — это море бездарнейших холстов, лишенных какой-либо натуралистической грамотности, на самые нарочито революционные темы. Так вот они-то и хотели сорвать нашу работу, обвинив нас в мистичности и идеалистичности и проведя газетную травлю под заголовком «Монастырь на госснабжении». Но я надеюсь, што энергия, заложенная в нашей группе, не только останется победительницей в этих временных перипетиях каждодневной войны, но сможет стать опорой развеянных группировок беспредметников».

Аднак прагноз мастачкі не спраўдзіўся. «Перыпетыі» былі не часовымі, яны расцягнуліся на доўгія дзесяцігоддзі. Інстытут быў разгромлены, многія мастакі — арыштаваны. Настаў час расправы і над Малевічам. У 1927 годзе выстаўка яго работ адбылася ў Берліне, куды мастак суправаджаў яе, а вярнуўшыся ў Ленінград, ён быў арыштаваны як «германскі шпіён». Праўда, праз тры месяцы ён выйшаў з турмы, але зусім хворым: рак, атрыманы ў выніку нервовага стрэсу, звёў яго ў магілу праз некалькі гадоў.

Вера Міхайлаўна Ермалаева не здолела праводзіць у апошні шлях свайго таварыша і аднадумцу. У гэты час — ішоў 1935 год — пад канвоем салдат НКУС, пад нудотны стук перапоўненых «ворагамі народа» вагонаў, яна кіравалася на ўсход... Але гэта будзе крыху пазней.

А пакуль лёс падарыў Ермалаевай яшчэ некалькі гадоў творчага натхнення. Працуючы ў Дзетгізе, яна была ў ліку тых, хто даў дзіцячай кнізе новае абліччa і вобраз. Без створанага Верай Міхайлаўнай у 20—30-я гады карціна мастацтва кнігі таго часу будзе няпоўнай. Над многімі кнігамі мастачка працавала ў садружнасці з паэтамі-абэрыутамі (членамі аб'яднання рэальнага мастацтва) — М. Забалоцкім, А. Алейнікавым, А. Увядзенскім.

Здаралася, што не вершы, а менавіта жывапісныя работы Ермалаевай былі штуршком да стварэння новай кніжкі — выпадак беспрэцэдэнтны ў мастацтве кніжнай графікі. Так, летам 1928 года Вера Міхайлаўна вандравала па берагах Белага мора. Прывезеныя ёю гуашы і акварэлі літаральна ўразілі ўяўленне А. Увядзенскага, і ён напісаў да іх цудоўныя вершы. Так узнікла адна з лепшых кніжак дзіцячага выдавецтва таго часу — «Рыбакі».

Пасля забойства С. Кірава, як вядома, пачаліся рэпрэсіі і супраць інтэлігенцыі, у тым ліку мастакоў. Якраз у тыя халодныя дні Вера Міхайлаўна заканчвала літаграфскі цыкл да «Рэйнеке-Ліса» Гётэ. Некаторыя мастацтвазнаўцы (Я. Коўтун і іншыя) знаходзяць у гэтай рабоце крытычныя матывы, якія адлюстравалі тагачаснае ленінградскае палітычнае жыццё. Ну, скажам, як успрымаць такую кампазіцыю: да мядзведзя-суддзі ваўкі ў будзёнаўках цягнуць на суд звяроў (заўважым, што прозвішча тагачаснага начальніка ленінградскага НКУС было якраз Мядзведзь).

Калі да Ермалаевай прыйшлі з арыштам, то ў першую чаргу (ведалі загадзя?) накіраваліся да шафы, дзе ляжалі аркушы да «Рэйнеке-Ліса»... Адначасова былі арыштаваны вучаніца Веры Міхайлаўны Маруся Казанская і блізкі сябар У. Сцерлігаў. Уладзімір Васільевіч выйшаў са сталінскіх лагераў, дзякуючы чаму мы маем успаміны пра апошнія гады жыцця Веры Ермалаевай. Абое яны атрымалі па пяць гадоў лагераў. Везлі іх на ўсход у адным эшалоне. У стэпе наладжвалі праверкі, усіх выганялі з вагонаў, шарангавалі, і пачыналася: «Устаць! Легчы!» Уладзімір Васільевіч успамінаў, як цяжка было падымаць паралізаваную Ермалаеву.

Апынуліся яны ў адным лагеры пад Карагандой. Адседзеўшы свае пяць гадоў, Сцерлігаў выйшаў на свабоду. Вера Міхайлаўна ж аўтаматычна атрымала дадатковы тэрмін. Разам з партыяй зняволеных яе пагрузілі на баржу, і ўсіх высадзілі на нейкім пясчаным востраве Аральскага мора. Гэта апошняе, што нам вядома пра лёс мастачкі.

Так, рускі авангард даў бліскучую плеяду жанчын. Па-рознаму складліся іх асабістыя лёсы і лёсы творчасці. Наталля Ганчарова сусветна вядомая, але толькі спецыялісты ведаюць Вольгу Разанаву і Елізавету Круглікаву, Аляксандру Экстэр і Любоў Папову, Надзею Удальцову і Варвару Сцяпанаву. І амаль невядома гледачам Вера Ермалаева — зорка першай велічыні на небасхіле айчыннага мастацтва. Толькі пасля многіх гадоў забыцця, у 1972 годзе, у Ленінградзе ўдалося арганізаваць яе невялікую выстаўку. Праўда, падрыхтаваны да яе каталог так і не далі надрукаваць, а з экспазіцыі тагачасным кіраўніцтвам ЛОСХа былі забраны лепшыя работы.

Сёння, думаецца, настаў час звязаць абарваныя ніці, успомніць, кім была Вера Міхайлаўна Ермалаева для Беларусі, для Расіі, для свайго часу і гісторыі культуры.

Барыс КРЭПАК.

НАПЯРЭДАДНІ ПАДЗЕІ

ПАСЛЯ 200-ГАДОВАГА ЗАБЫЦЦЯ...

Не абмініце канцэрт, які мае адбыцца 28 сакавіка ў камернай зале, што на Залатой Горцы ў Мінску! Чарговая праграма з цыкла «Анталогія беларускай вакальнай музыкі», які задумаў і ажыццяўляе вядомы спявак В. Скорабагатаў,— прыемная сенсацыя. Гэта сюрпрыз для ўсіх неабыякавых да ідэі нашага духоўнага адраджэння, для ўсіх, каго цікавяць забытыя старонкі культуры, хто проста любіць музыку.

Заслужаны артыст БССР лаўрэат Дзяржаўнай прэміі рэспублікі Віктар СКОРАБАГАТАЎ расказвае карэспандэнту «ЛіМа»:

— «Анталогію» ўтвараюць дзве свайго роду плыні: праграмы з твораў беларускіх кампазітараў XX стагоддзя і гістарычныя канцэрты. Ужо выконваўся «Полацкі сшытак» — музычны помнік эпохі барока і «Куранты» — датаваныя 1733 годам. Новая праграма працягвае знаёмства з культурай XVIII стагоддзя.

Найперш, гэта чатыры канты на вершы Сімяона Полацкага: адзін з іх напісаны В. Цітовым, астатнія — невядомымі кампазітарамі. Унікальная назва на афішы — «Агатка», опера І. Д. Голанда на лібрэта Мацея Радзівіла. Навукоўцы даўно ведалі пра існаванне «Агаткі», але меркавалі, што ноты страчаны, загінулі ў вайну. Наша даследчыца Вольга Дадзіёмава знайшла яе ў Польшчы, цяпер ноты ёсць і ў нас, пра што, дарэчы, была публікацыя ў «ЛіМе». Уладзімір Іосіфавіч Мархель перакладае лібрэта на беларускую мову з польскай. І тры арыі з «Агаткі», прэм'ера якой адбылася ў 1784 г. у Нясвіжы, упершыню пасля 200-гадовага забыцця прагучаць у гэтым канцэрце.

Гэтаксама ўпершыню пасля 200-гадовага забыцця прагучаць рамансы Міхала Клеафаса Агінскага на яго ўласныя вершы (пераклад У. Мархеля). Там ёсць рэчы проста унікальныя. Скажам, рамантычныя павевы, якія ў еўрапейскім мастацтве з'явіліся куды пазней — гэтак на чвэрць стагоддзя — у ягонай творчасці зусім натуральна ўжываюцца побач з эстэтыкай класіцызму... Чаму пераклады робіць менавіта У. Мархель? Мы звярнуліся да яго як да спецыяліста, што шмат гадоў займаецца беларускай польскамоўнай літаратурай і бліскуча валодае абедзвюма мовамі.

На афішы ёсць імя Восіпа Казлоўскага. Чаму мы ўключылі ягоную музыку ў «Анталогію»? Перад тым, як трапіць у імператарскую капэлу Екацярыны II, перад тым, як «зрабіцца аўтарам славутага «Гром победы, раздавайся!», ён жа быў настаўнікам Міхала Клеафаса Агінскага ў Слоніме. Ды і нарадзіўся ён у Прапойску, цяперашнім Слаўгарадзе, і, дарэчы сказаць, пасля інсульта, які здарыўся з Казлоўскім у Пецярбурзе, ён вярнуўся ў Прапойск і да скону дзён жыў ужо там і кіраваў мясцовай капэлай. І ўжо калі, скажам, украінцы Бартнянскага ды Беразоўскага зусім не адмаўляюць, а ўсяляк заахвочваюць прызнанне іх як украінскіх кампазітараў, дык у нашым выпадку падстаў куды болей, каб лічыць В. Казлоўскага прадстаўніком беларускай культуры.

А яшчэ мы нагадаем арыі з камічнай оперы «Апалон-заканадаўца» Р. Вардоцкага, твора ўжо, дзякуй Богу, вернутага з нябыту пару гадоў таму, але выкананага толькі адзін раз і забытага зноў...

На вялікі жаль, Беларусь не мае ні музычнага выдавецтва, ні сваёй студыі грамзапісу. І калектыў падзвіжнікаў працуе фактычна дзеля аднаго выступлення. Гэта Вольга Дадзіёмава, якая здабывае ў архівах і даследуе музыку XVIII стагоддзя і ўжо вярнула на Беларусь нямала страчаных старонак культуры. Гэта і Уладзімір Мархель, без працы якога не было б і канцэрта. І ансамбль «Кантабіле», які інструментуе нотны матэрыял у адпаведнасці са сваім складам, і канцэртмайстар Ганна Каржанеўская. Рыхтуючы праграму, гэтаму невялікаму калектыву давялося працаваць і за рэдактараў, і за карэктараў, і за гісторыкаў-музыказнаўцаў...

Я ўсіх запрашаю на канцэрт: музыка цудоўная і надзвычай адметная па сваіх мастацкіх якасцях. І ці ж не цікава — якія ж былі музычныя густы нашых продкаў дзвесце гадоў таму?

Н. К.

УПЕРШЫНЮ Ў «ЛіМе»

Сяржук СЫС

Сяржук Сыс нарадзіўся ў 1962 годзе ў вёсцы Заспа Рэчыцкага раёна. Вучыцца ў Гомельскім дзяржаўным універсітэце імя Ф. Скарыны, працуе ў «Гомельскай праўдзе». Гадуе дачку і сына. Вось і ўся ягоная кароткая біяграфія. Дададзім яшчэ, каб развеяць чуткі: знаны паэта Анатоль Сыс даводзіцца яму... цёзкам па прозвішчы і земляком. Толькі і ўсяго.

●

Хадзем са мной, па шэрых тварах дзён,
Па спінах слоў, знявечаных падманам,
Няхай грымяць пракляцці наўздагон
І недаверу рушацца парканы.

Ёсць дзіўны свет, ёсць свет першаасноў,
Жывуць там у іншым вымярэнні:
Там мераюць напалмам палкія слоў
Дабро і зло, жыццё і нават цені.

Хадзем са мной, нядоўгім будзе шлях
І пыл сляды умомант зацярушыць,
А на мяжы рассунецца зямля
І забярэ параненыя душы.

Хадзем жа прэч адсюль, бяжым хутчэй,
Яшчэ ёсць час застацца вартым веры
У вечную паэзію вачэй,
Напоўненых спагадай і даверам.

●

Калі твае крокі — адзіная музыка ночы,
А рэха-кувалда падэшвы ў асфальт уціскае,
Здаецца, што той, хто нябачны, цікуе і сочыць,
І побач крадзецца, і постаць яго нелюдская.

У ракаўку жаху затулена дрогкае цела,
Сляпы, бо не маеш ні веку, ні веры, ні волі,
А ноч панавысыпле зор, найярчэйшых і спелых,
Агнёў, ды такіх, што...ўсё роўна не ўбачыш ніколі.

Чакай жа, нябога, спыні пошчак крокаў таропкі,
Зірні ў зіхатлівую прорву халоднага срэбра,
І той, хто цікуе, пражытаю зробіцца кропкай,
А той, хто быў ты, стане часткаю ночы і неба.

●

Пазрываныя з неба ружы,
Адшуканыя ў лузе зоры
І амаль звар'яцелае сонца,
Быццам дар, пакладу каля ног.
І парвуцца сталёвыя «нельга»,
І сплятуцца дрыготкія пальцы,
І амаль звар'яцелае сонца
Спаліць ветах нашых трывог.
Хай спачатку не хопіць слова,
Потым — нават яго замнога
І амаль звар'яцеламу сонцу
Не пазнаць глыбінь нематы.
У рэшце рэшт, ці такая нязбытнасць
Твая згода і кветкава-зорна,
І амаль звар'яцелае сонца,
Калі недзе ёсць я і ты.

Коні

Пад сытаю поўняй — коні,
Па сіняму полю — коні,
Ляцяць і знікаюць коні,
Шумяць верасы-лясы,
Я ведаў пра іх, здаецца,
Яшчэ да народзін поўні,
Магчыма, прыблуда-рэха
Украла іх галасы.
Магчыма, і так... не варта
Ламаць крохкі куфар часу.
Яны недзе ёсць, я веру,
І досыць абрыдлых слоў!
Пазбаўлены сноў і волі,
Адчуўшы адчай пустэльняў,
Я зведаў абдымкі поля,
Я поле сваё знайшоў.
А ноччу ляцелі ў цемру
Няўлоўныя цені коней,
І вольныя грывы вецер
Да зорнай уздымаў мяжы.
Дальбог, ці было ўсё гэта!
І коні па полю, коні,
І коні пад сытай поўняй,
І сам я ці быў, ці жыў!.

«Зло»

Раней
Марыў я
Мастаком стаць вялікім
І лёс свой распнуць перад тронам Мастацтва,
Ды ў час на мяне нехта д'ябла наклікаў
І я захварэў раптам
Думкай
Вар'яцкай.

Каб
Чрнае фарбы
Сабраць дастаткова —
Хоць душы людскія і пекла на злом!—
Не хопіць, бясспрэчна, на твор адмысловы
Задуманы мною
Пад назваю
«Зло».

г. Гомель.

«ГЭТА—МУЗЫЧНАЯ ТЭРАПІЯ...»

Наш суразмоўнік — адзін са стваральнікаў ансамбля старадаўняй музыкі «Кантабіле» заслужаны артыст БССР Валерый ФРАЛОЎ

Усе гады творчай дзейнасці гэтага музыканта аддадзены беларускаму мастацтву, а 15 з пражытых 50-ці гадоў — любімаму ансамблю... Мы сядзім у залітым сонцам класе на другім паверсе філармоніі. Са сцэны далятаюць гукі настройкі інструментаў: гэта сімфанічны аркестр рыхтуецца да рэпетыцыі. Звычайная рабочая атмасфера. І няма настрою на ўрачыстую юбілейную гутарку. Ды ўсё ж я рызыкую задаць традыцыйнае пытанне:

— 50 гадоў — важны рубеж у жыцці кожнага чалавека, час сур'ёзных вынікаў. Што азначае гэтая дата для вас?

— Гэта хутчэй не вынік, а адкрыццё новага этапу творчасці. Для мяне больш важны юбілей ансамбля «Кантабіле», якому 9 сакавіка споўнілася 15 гадоў. З гэтым калектывам я звязаны з моманту яго стварэння, яму аддадзена шмат сіл і працы, якая прыносіла і прыносіць радасць творчасці.

— Няма патрэбы прадстаўляць чытачам «ЛіМа», як і беларускаму слухачу, «Кантабіле». Яго канцэрты рэгулярна праходзяць у залах Белдзяржфілармоніі. Ансамбль аб'ездзіў з гастролямі амаль увесь Саюз, удзельнічаў у фестывалях старадаўняй музыкі ў Калінінградзе і Шаўляі. І паўсюль прэса пісала пра высокае прафесійнае майстэрства артыстаў і арыгінальнасць іх канцэртных праграм. Вы іграеце музыку 17—18 стагоддзяў: Баха, Гендэля, Тэлемана, Тарціні, іншых тагачасных кампазітараў. Чаму, на вашу думку, старадаўняя музыка знаходзіць водгук у душы сучаснага слухача?

— Думаю, таму, што яна даступная і зразумелая нашым сучаснікам. У ёй, у прыватнасці ў музыцы барока, заключаны велізарныя эстэтычныя багацці, шмат прыгожых і высакародных мелодый. Менавіта мелодыя надае музыцы сапраўдную прыгажосць.

— Ці лічыце вы, што старадаўняя музыка можа заваяваць любоў цяперашняй моладзі, выхаванай на року?

— Безумоўна. Музыка ж не толькі забаўляе. Яна памагае задумацца пра жыццё. Я проста перакананы, што пасля канцэрта класічнай музыкі чалавек не пойдзе на вуліцу хуліганіць, гвалтаваць, забіваць.

— Стылёвы напрамак праграм ансамбля — свядомы выбар, ці ён вызначыўся па нейкіх іншых прычынах?

— Каб адказаць на гэтае пытанне, трэба вярнуцца да самага пачатку. Разам з флейтыстам Генадзем Гедыльтэрам мы працавалі тады (як, дарэчы, і цяпер) у сімфанічным аркестры, а ў вольны час ігралі дуэтам старадаўнюю музыку. Можна сказаць, што гэта было наша хобі. Пра гэта даведаўся Юрый Цырук, тагачасны дырыжор Мінскага камернага аркестра. Ён і прапанаваў нам стварыць ансамбль старадаўняй музыкі.

— У рэпертуары «Кантабіле» заўсёды было шмат невядомых шырокаму слухачу кампазітарскіх імёнаў і твораў...

— Мы імкнёмся адкрываць новае. Пэўную эпоху слухач звычайна ўяўляе толькі па творчасці геніяў. Але гэта асобныя, хоць і неверагодна яркія індывідуальнасці. А нам хочацца паказаць, напрыклад, музыку эпохі барока ва ўсёй яе паўнаце і разнастайнасці. Таму мы выконваем творы, якія рэдка гучаць у канцэртах.

— Як вы знаходзіце іх? Працуеце ў архівах, самі перапісваеце ноты са старадаўніх манускрыптаў?

— Гэта не зусім так. З архіва да нас трапіў «Полацкі сшытак», але яго падарыў ансамблю даследчык Адам Мальдзіс. Нашы ўласныя пошукі ў асноўным праходзяць у бібліятэках і нотных магазінах. Калі я бачу ў зборніку папулярных твораў п'есу, якая выконваецца рэдка, альбо імя невядомага аўтара, я тут жа куплю гэты зборнік.

— Валерый Васільевіч, «Кантабіле» даўно вядомы ў рэспубліцы і ў Саюзе. Аднак ансамбль дасюль не з'яўляецца штатным калектывам філармоніі. Якая прычына?

— Яна звязана з нашымі творчымі прынцыпамі. Былі прапановы ад дырэкцыі філармоніі перайсці ў штат. Гэта дало б магчымасць спакойна рыхтаваць праграмы, мець дакладна спланаваны графік канцэртаў. Але тады ўдзельнікам ансамбля давялося б пайсці з сімфанічнага аркестра, бо амаль усе мы там працуем. А гэта немагчыма, бо аркестр дае нам як музыкантам вельмі многа.

— Такі прынцып, калі інтарэсы творчасці — вышэй за ўсё, нават калі яны прыносяць вялікія цяжкасці і шмат працы, — падмурак поспехаў «Кантабіле». І гэта не проста словы. Кожнае новае выступленне перад мінскай публікай — гэта новая праграма. Часцяком яна рыхтуецца дзеля аднаго выступлення. Сумяшчаць рэпетыцыі ў ансамблі і ў аркестры цяжка ва ўсіх адносінах. Не кожны вытрымае гэткі напружаны рытм. За 15 гадоў існавання ў «Кантабіле» змянілася, наколькі я ведаю, 14 чалавек. Са «старых» сёння засталіся толькі габаіст Фралоў і флейтыст Гедыльтэр. Аднак прафесійную марку ансамбль трымаў заўсёды, бо тут працавалі і працуюць музыканты вельмі высокага ўзроўню...

— Мабыць, мы адзіны ў рэспубліцы калектыў, які не мае мастацкага кіраўніка. Усе праблемы вырашаем супольна: арганізацыя гастроляў, пошук новых твораў, пытанні інтэрпрэтацыі... Але думаю, што музыкантам такога прафесійнага ўзроўню, як у нас, і не патрэбны мастацкі кіраўнік. Вядома, бывае, узнікаюць творчыя спрэчкі, як, напрыклад, сыграць той ці іншы твор. Але гэта рознагалоссі творчыя.

У канцы сакавіка сімфанічны аркестр едзе на гастролі ў Італію. Таму, відаць, юбілей давядзецца адзначаць на канцэрце, седзячы з інструментам на сцэне. А «Кантабіле» будзе прадаўжаць працу. Хочацца скласці праграму са старадаўніх твораў беларускай музыкі, але пакуль ёсць праблема пошуку нотаў.

...Валерый Васільевіч заспяшаўся на рэпетыцыю. А мне падумалася: добра, што ў наш час ёсць людзі, якія сваім жыццём і сваёй працай пераконваюць у існаванні непахісных чалавечых каштоўнасцей: любові да сваёй прафесіі, імкнення ўкладаць у работу ўсю душу. Іначай проста немагчыма займацца творчасцю: без гэтага няма сапраўднага мастацтва.

Таццяна ВАЛАЧКОВІЧ.

ЦІ БЫЛІ КУЛАКІ НА БЕЛАРУСІ?

(Пачатак на стар. 5).

ся. А дзеля гэтай мэты і выразы «кулак», «сацыяльная вайна» падыходзілі як не трэба лепш.

Разгледзім узаемаадносіны беларускіх сялян больш падрабязна. Дзеля гэтага звернемся да падзей першай расійскай рэвалюцыі — як найбольш вывучаных. Калі ўжо і была ў вёсцы сацыяльная вайна, дык у той пагрозлівы час яна абавязкова павінна была б выявіцца. Аднак аказваецца, што на працягу 1905—мая 1907 гг. адбылося ўсяго 21 выступленне супраць заможных вяскоўцаў. Удзельная вага такіх выступленняў у сялянскім руху тых гадоў складала 0,4%. Вось вам і сацыяльная вайна. Тэрмін гэты, як бачыце, ніяк не падыходзіць для характарыстыкі ўзаемаадносін паміж сялянамі.

Нам не ўдалося выявіць ніводнага факта выступлення сельскагаспадарчых рабочых супраць вясковых багацеяў. Таму і выходзіць, што класавай барацьбы паміж сялянамі Беларусі ў часы першай расійскай рэвалюцыі не назіралася. Праўда, парабкі наймаліся і да менш заможных сялян. Але і тут рабочыя-вяскоўцы не маглі мець асаблівай варожасці супраць гаспадароў, якія разам з імі рабілі ў полі, садзіліся з імі за адзін стол.

Дык што ж уяўлялі сабой тыя сутыкненні паміж сялянамі, аб якіх гаварылася вышэй? Здаралася ж, што вяскоўцы разносілі ўшчэнт будынкі хутаран і пры гэтым заяўлялі: «Нам ужо новых паноў не трэба». Зразумела, што гэтыя выступленні не былі праявай класавай барацьбы. Яны праводзіліся не сельскагаспадарчым пралетарыятам і накіроўваліся не супраць сялянскіх капіталістаў-кулакоў. Такія сутыкненні былі праявай звычайнай канкурэнцыі дробных і больш буйных вытворцаў, якія назіраліся і ў горадзе паміж саматужнікамі. Бедната ўсяляк шкодзіла сваім спрытнейшым і больш шанцавітым суседзям, бо кіравалася патрыярхальнымі ўяўленнямі аб сялянскім жыцці ды і простай чалавечай зайздрасцю. Так заўсёды было на першых этапах прадпрымальніцтва, калі сярод больш-менш роўных па багацці вылучаліся лідэры.

Тут мы хутчэй маем справу з сялянскім адзінствам. На чым жа яно трымалася? Вяскоўцаў згуртоўвала рэвалюцыя. І ў бедных і ў багатых была адзіная мэта — прыдбаць зямлі за кошт паноў. Здаралася, што ў асобных месцах у забастовачным руху ўдзельнічала пагалоўна ўсё сельскае насельніцтва. Заможныя сяляне нават падбухторвалі аднавяскоўцаў на больш працяглыя стачкі, каб разарыць пана, абяцалі забастоўшчыкам матэрыяльную дапамогу. Былі выпадкі, калі сялянскія выступленні ўзначальвалі заможныя гаспадары.

Важна падкрэсліць, што вясковыя багацеі не сталі на бок контррэвалюцыі. Ад палітычнага расколу беларускае сялянства прадухілялі адносна нізкая маёмасная размежаванасць, саслоўна-этнічная еднасць і адзінства духоўных традыцый. Фактычна гэта была агульнанацыянальная еднасць, таму што беларуская нацыя была пераважна сялянскай. Як паказала рэвалюцыя, агульнасаслоўныя ці агульнанацыянальныя інтарэсы сялянскай нацыі — збаўленне ад паўпрыгонніцкіх перажыткаў у землеўладанні і ў сістэме дзяржаўнага ладу — аказаліся мацнейшымі за супярэчнасці паміж багатымі і беднымі. Адзінства вяскоўцаў захоўвалася і надалей.

Прыйдзе час і мы зразумеем, што ўсе людзі не могуць быць роўнымі. Працавітыя і таленавітыя заўсёды імкнуцца выявіць свае здольнасці і атрымаць адпаведную ўзнагароду. Ад гэтага карысць і гонар для ўсёй нацыі. А таму ўслед за М. Бярдзяевым скажам—усякае ўроўніванне людзей пазбаўлена сэнсу.

Уладзімір КАЗБЯРУК

ПАМІЖ МОЛАТАМ І КАВАДЛАМ,

або Крок наперад, два крокі назад

III

ПРАІСНАВАЎШЫ УСЯГО ТОЛЬКІ МЕСЯЦ, Беларусь, хоць яна і лічылася савецкай, па волі РКП(б) знікла з карты Еўропы, а яе месца заняла так званая ЛітБел са сталіцай у Вільні.

Магло б здавацца, што толькі так і трэба было рабіць, што аднаўлялася гістарычная справядлівасць. На працягу ж некалькіх соцень гадоў, да самых падзелаў Рэчы Паспалітай у канцы XVIII стагоддзя, Беларусь і Літва ўваходзілі ў склад адной дзяржавы. І нікому тады не магло б прыйсці ў галаву дзяліць іх. Гаворка магла б весціся толькі пра тое, ці заставацца ім часткай так званай Рэчы Паспалітай абодвух народаў (у самой гэтай назве літоўцы і беларусы ўяўляюцца адным народам), ці, можа, аб тым, каб далучыцца да Расіі. Бо былі прыхільнікі і такой канцэпцыі. Але ні ў кога не ўзнікала пытання аб магчымасці аддзялення этнаграфічнай Беларусі ад этнаграфічнай Літвы. Дык, можа, ў 1919 годзе была адноўлена гістарычная справядлівасць — толькі на сацыялістычным фундаменце? Тым больш, што сталіцай станавілася тая ж самая Вільня?

Не, не зусім. І нават зусім не.

Па-першае, ад Беларусі засталася толькі частка, ад сямі раёнаў толькі два ці тры. Усё астатняе было разрабавана.

Па-другое, беларусаў нават і блізка не падпускалі да кіраўніцтва гэтай так званай дзяржавы. І тут я зноў у сведкі паклічу Кнорына, які паведамляў: «Працэс зліцця (Літвы і Беларусі.—**У. К.**) зацягнуўся на цэлы месяц. Аб'яднаны ўрад складаўся з трох груп: работнікаў літоўскага ўрада (Міцкевіч-Капсукас, Алекса-Ангарэціс, Браноўскі-Вайнштэйн, Бельскі, Олдак, Гінзбург, Дзіманштэйн), работнікаў беларускага ўрада (Рэйнгольд, Разенталь, Савіцкі, Берсан) і работнікаў ЦВК КРП Польшчы (Ляшчынскі і інш.). Вільня і польска-літоўскія работнікі пачалі адыгрываць кіруючую ролю, сталі фактычна вызначаць палітыку аб'яднанай рэспублікі» (с. 54).

Вось аказваецца якіх «беларусаў» выкапалі для таго ўрада! Але ўсё яны рабілі ад імя беларускага народа і за сусветную камуну хапаліся, і Савецкую Беларускую рэспубліку абвяшчалі, і расчлянялі яе, і аддавалі рэшткі Літве (пад выглядам аб'яднання), і прадпрымалі захады для ліквідацыі таго, што яшчэ заставалася.

Па-трэцяе, у Вялікім княстве Літоўскім да пары, да часу дзяржаўнай мовай была беларуская. У ЛітБеле пра яе не было каму заікнуцца.

Словам, рэальнай беларускасці ў той так званай дзяржаве не засталося і следу. Тым бальшавікам, якія заказвалі пагоду на нашай зямлі, яна ніколі не была патрэбнай. Больш таго, беларушчына як паняцце, як ідэя ў любым выглядзе замінала ім, як тая костка ў горле, якую трэба было б, нясцерпна хацелася б адолець, праглынуць, але яна ўсё не давалася. І гэтак, і сяк прабавалі, а яна тырчала ўпоперак.

Падумаць толькі. Недзе там на гарызонце ці за самым гарызонтам вось-вось выбухне фантастычна-асляпляльным феерверкам сусветная рэвалюцыя, якая знішчыць усе нацыянальныя межы, адрозненні, забабоны, а тут нейкія адсталыя і шкодныя нацыяналісты чапляюцца за сваё, дробнабуржуазнае, за той стары свет, які павінен быць разбураны дашчэнту, да тла, каб і следу не засталося. І таму па рэвалюцыйных законах такі нацыяналізм трэба было няшчадна выкарчоўваць, нішчыць — прытым усюды, у тым ліку і ў сваіх шэрагах.

Лёс ЛітБела аказаўся сімптаматычным. Праз кароткі час палітычная гульня ў так званую «дзяржаўнасць» надакучыла бальшавікам, пра што на свой манер красамоўна пісаў Кнорын у пачатку восені таго ж 1919 года: «Белорусско-литовская государственность изживает себя как практическая необходимость для творческой советской работы, она становится лишь фактором в международных отношениях.

Притом поскольку белорусская буржуазия нашла себе верную пристань в объятиях польской контрреволюции, поскольку белорусская буржуазия изжила свои юношеские мечты о самостоятельном национальном государственном существовании, поскольку Белоруссия как самостоятельная социалистическая республика теряет и свой международный политический смысл» (с. 55).

Так сцвярджаў не радавы пісака, не пешачка і не сошачка, не вінцік або шрубок у палітычнай машыне, а адзін з лідэраў бальшавіцкай партыі на тэрыторыі Беларусі. Пра тое ж, як утульна адчувала сябе БНР у так званых «объятиях польской контрреволюции», мы маем магчымасць даведацца з першакрыніцы — з брашуры Антона Луцкевіча «Польская акупацыя ў Беларусі», апублікаванай у Вільні ў 1920 годзе (гл. часопіс «Беларусь», 1990, № 9).

У выніку рознага роду маштабных палітычных маніпуляцый на шляху да здзяйснення рэальных патрэб беларусаў як нацыі, якая абудзілася да свядомай гістарычнай дзейнасці (а гэта У. І. Ленін бачыў яшчэ ў 1916 годзе!) пасля кроку наперад, зробленага пад уплывам Лютаўскай рэвалюцыі, эмісары Кастрычніка ў лютым 1919 года далі каманду адступіць два крокі назад. Уся гэтая палітыка ўкладвалася ў рамкі ленінскай тэорыі і практыкі адносна пытанняў аб праве нацый на самавызначэнне. Іменна У. І. Ленін у перыяд грамадзянскай вайны вучыў: «Але ні адзін марксіст, не парываючы з асновамі марксізму і сацыялізму наогул, не зможа адмаўляць, што інтарэсы сацыялізму стаяць вышэй, чым права нацый на самавызначэнне» (У. І. Ленін. Поўны зб. тв., т. 35, с. 251). Так было сказана 7 студзеня 1918 года. Такія выказванні можна было б прыводзіць яшчэ і яшчэ.

Што ж датычыць статуса ЛітБела як намінальна суверэннай рэспублікі, то, мабыць, пра гэта дастаткова аб'ектыўна сказаў сам Кнорын: «...У першы перыяд свайго існавання (віленскі перыяд) гэта рэспубліка мела сапраўды прыкметы самастойнага дзяржаўнага існавання і самастойна вырашала важнейшыя пытанні мясцовай палітыкі, а ў другі (мінскі) перыяд, мала-памалу падпарадкоўваючы ўсю сваю работу задачам вайны і абароны, з прычыны абвешчанай цэнтралізацыі ваеннага камандавання і ваеннага ўпраўлення, траціла сваю ўяўную(!) незалежнасць і станавілася фактычна часткай РСФСР, адміністрацыйна падпарадкаванай Маскве нароўні з астатнімі губернямі.

Гэта — цэлая эпапея развіцця Беларусі, зараджэння, росту і завядання нашай рэспублікі...» (с. 47). Як бачым, Кнорын яшчэ ў 1919 годзе палічыў патрэбным сказаць аўтарытэтна пра «завяданне» беларускай савецкай дзяржаўнасці, пра непазбежнасць і апраўданасць гэтага працэсу.

Тэарэтычныя вывады і ацэнкі Кнорына ляжалі ў аснове ўсёй палітычнай дзейнасці яго самога і яго аднадумцаў, і нам мэтазгодна пазнаёміцца з яго канцэпцыямі не ў пераказе, які заўсёды нешта збядняе, а ў іх натуральным выглядзе. І таму за інфармацыяй аб ідэйнай платформе Кнорына звернемся да яго самога, да яго разважанняў «Восем месяцаў Савецкай Беларусі», апублікаваных у верасні і кастрычніку 1919 года ў бальшавіцкай газеце «Звязда». Аўтар там даволі дэталёва аналізуе са сваіх ідэйных пазіцый тагачасную палітычную сітуацыю ў Беларусі і, у прыватнасці, піша:

«Урад Савецкай Беларусі, які ўтварыўся 1 студзеня (1919 года. — У. К.), складаўся з дзвюх груп. Першая — работнікі Заходняй Камуны і мясцовай арганізацыі Камуністычнай партыі (Мяснікоў, Калмановіч, Пікель, Рэйнгольд, Іваноў і інш.) і другая — беларусы-камуністы, звязаныя з беларускім нацыянальным рухам (Жылуновіч, Шантыр, Фальскі, Дыла і г. д.). Першая з гэтых груп ставіла сваёй задачай працягваць у часовым урадзе Беларусі тую самую палітыку і тую самую практычную савецкую работу, якую яна вяла ў складзе Аблвыканзаха, цесна звязваючыся з Масквою і кіруючыся заўсёды і ўсюды дэкрэтамі Саўнаркома РСФСР. Другая група не магла прымірыцца з такой палітыкай. Для яе самастойнасць Беларусі не была толькі пустым гукам (!!!). Яна ўшчэнт была прасякнута ідэяй нават не тэрытарыяльнай, а беларуска-нацыянальнай дзяржаўнасці (...). Для іх, у большасці былых грамадаўцаў (Дыла, Квачанюк, Фальскі і інш.), зусім незразумелай была інтэрнацыяналісцкая палітыка Камуністычнай партыі (бальшавікоў) Беларусі, і яны (Жылуновіч, Шантыр і інш.) выношвалі думку арганізаваць у працівагу ёй сваю, беларускую Камуністычную партыю. (...) Узнімалася пытанне аб выданні ў Мінску газеты на беларускай мове, на што ЦБ (Цэнтральнае бюро КП(б)Б. — У. К.) таксама адмовілася асігнаваць якія б там ні было сумы, ведаючы, што народныя масы Мінскай губерні амаль што не чытаюць па-беларуску (...)

Акрамя гэтых некаторых фактаў, якія сведчаць аб асаблівым нацыяналістычным ухіле часткі членаў урада, трэба канстатаваць, што ўся савецкая іх дзейнасць была падпарадкавана задачам нацыянальным. Гэта ўжо выявілася пры арганізацыі самога ўрада. Нацыяналістычнаю групаю з неабходных 15 кандыдатаў было вылучана 8, у тым ліку яўныя авантурысты і прайдохі, накшталт Драко-Дракона, якія нічога не разумеюць у савецкім будаўніцтве, накшталт белетрыста Д. Жылуновіча (Цішка Гартны) і інш(ых), і толькі з вялікай цяжкасцю аблвыканзахаўскай часткі і ЦБ КПБ(б) удалося стварыць дзелавую большасць. У практычнай рабоце нацыяналіст(ычная) частка, аднак, на працягу ўсяго месяца амаль не прымала ўдзелу, а займалася інтрыгамі супраць другой, аблвыканзахаўскай, часткі, пытаннямі беларускага нацыяналістычнага руху і да т. п.» (с. 53).

Хіба ж можна было трымаць і цярпець такіх нацыяналістаў ва ўрадзе? Падумаць толькі: яны патрабавалі газету на беларускай мове!

Разагнаўшы ўрад З. Жылуновіча, Кнорын з гонарам і радасцю мог падводзіць вынікі: «Гэтым самым у час(овым) урадзе Сацыял(істычнай) Савецкай Беларусі былі ліквідаваны ўсякія магчымасці нацыяналістычнай палітыкі, быў ліквідаваны нацыянальна-беларускі элемент і ўсякія сепаратныя тэндэнцыі» (с. 53).

Кнорыны глядзелі на беларускі народ як на «рабоче-крестьянские массы» тутэйшых, якія ні імя свайго не могуць мець, ні права на карыстанне сваёй мовай за межамі роднай хаты або вёскі і якім за тое даецца радасная магчымасць думаць пра сусветны бальшавізм. Але ні ў якім выпадку іх нельга дапускаць да ўдзелу ў кіраванні справамі сваёй «Заходняй вобласці», «Заходняй камуны», «ЛітБела», бо яны ніяк не зразумеюць, дзе іх шчасце, і пацягнуць не ў той бок: ім захочацца то сваёй мовы, то сваёй газеты, то сваёй школы або яшчэ чаго-небудзь... І былі прыняты рашучыя меры, каб пакончыць з той ва ўсіх адносінах фіктыўнай самастойнасцю. Яшчэ раз дамо слова Кнорыну, каб пабачыць, як гэта ажыццяўлялася:

«Калі 1 лютага (1919 года. — У. К.) на І Усебеларускім з'ездзе Саветаў было вырашана пачаць перагаворы аб уступленні ў федэратыўную сувязь з РСФСР, то зараз ужо сам ЦК КП(б)ЛіБ павінен прызнаць нямэтазгоднай шырокую заканадаўчую дзейнасць СНК Л і Б, а знаходзіць мэтазгодным перавыданне расійскіх дэкрэтаў і загадаў. Гэтай пастановай прызнаецца, што фармальна самастойнай Літве і Беларусі пара ўжо стаць толькі ценем (!) РСФСР, што пара адмовіцца ад самастойнасці з мэтай найбольшага выкарыстання ўсіх сіл краіны для абароны. У цэлым шэрагу актаў і выступленняў мы бачым, як адна галіна дзяржаўнай работы за другою ўсё больш і больш падпарадкоўваецца кіруючым савецкім органам Масквы.

Беларуска-літоўская дзяржаўнасць зжывае сябе як практычная неабходнасць для творчай савецкай работы, яна становіцца толькі фактарам у міжнародных адносінах. (...)

Такім чынам — фактычныя ўмовы савецкай работы ў Беларусі накіроўваюць нас па шляху да магчыма хутчэйшага зліцця з РСФСР» (с. 54—55).

Так адбывалася ліквідацыя Савецкай Беларусі, урачыста абвешчанай 1 студзеня 1919 года. Магільшчыкамі яе сталі Мяснікоў, Кнорын, Ландэр і ўся іх «інтэрнацыянальная» кампанія. ССРБ, створаная пад непасрэдным уздзеяннем Беларускай Народнай Рэспублікі (што так красамоўна засведчыў сам Кнорын), з моцнай апорай на яе ідэйную платформу, аказалася недастаткова падатлівай на рознага роду інтэрнацыяналісцкія эксперыменты, не надта хацела падпарадкоўвацца неабмежаванаму дыктату чужынцаў і няўхільна, без хістанняў ажыццяўляць іх антынацыянальную палітыку.

IV

МЫ СЁННЯ БАЧЫМ, як дорага каштавалі нашаму грамадству спробы ажыццявіць карэнныя сацыяльна-палітычныя пераўтварэнні ў краіне без найменшага жадання ўспрымаць разумныя думкі, абмяркоўваць альтэрнатыўныя праграмы, тым больш, што ўзяліся перабудоўваць свет людзі непісьменныя, якія ў вайну навучыліся разбураць «до оснований», «до тла», але элементарнага ўяўлення не мелі аб будаўніцтве чагосьці новага — калі не лепшага, то хаця б не горшага.

Беларускія дзеячы выразна ўсведамлялі згубнасць і катастрафальны характар такой дактрыны. Нездарма газета «Звон» яшчэ ў 1919 годзе так абачліва заўважыла: «Мы не бальшавікі і ня думаем, што трэба раскідаць стары сьвет, а пасьля збудаваць на яго мейсцы новы. Мы думаем, што жывучы ў старым доме трэба будаваць новы і перайсьці ў яго, калі ён будзе гатовы» (№ 3 ад 29 жніўня).

Калі сёння цвяроза і аб'ектыўна разглядаць падзеі перыяду грамадзянскай вайны, то можна заўважыць: вядучыя дзеячы беларускага нацыянальна-вызваленчага руху на нейкім этапе зразумелі, што мары аб зусім незалежнай, самастойнай, суверэннай Беларусі, якая апынулася паміж молатам і кавадлам, паміж Сцылай і Харыбдай, з'яўляюцца утопіяй. Такую незалежнасць магла забяспечыць толькі нацыянальная армія. А яе не было за што арганізаваць і ўтрымліваць. Нічога не дала спроба з утварэннем Беларускай вайсковай камісіі.

У выніку разгортвання падзей на працягу 1919—1920 гадоў у ідэйных пазіцыях многіх вядучых беларускіх дзеячаў — у тым ліку ў А. Гаруна, А. Луцкевіча, А. Смоліча, Б. Тарашкевіча і іншых — назіраецца змена палітычных арыенціраў. Пераканаўшыся на справе, што легіёны Пілсудскага вяртаюць на Беларусь неўтаймаванае памешчыцкае насілле, беларускія дзеячы ўсё больш пачынаюць арыентавацца на ідэалогію Кастрычніцкай рэвалюцыі.

У свой час бальшавікі разлічвалі, што абвяшчэнне ССРБ дазволіць дабіцца ліквідацыі БНР. Той жа Кнорын пісаў: «Супрацьпастаўляючы самастойную Сацыялістычную Рэспубліку Беларусь буржуазнай народнай рэспубліцы на чале з Радаю, мы знішчалі ўсякую магчымасць выкарыстаць супраць нас лозунг самавызначэння народаў», БНР, аднак, існавала, не здавалася, не самаліквідавалася, усімі сіламі ратавала ідэю беларускай дзяржаўнасці. І гэта прымусіла бальшавікоў з цягам часу прызнаць рэальны факт існавання беларускай нацыі і вярнуцца да ідэі адраджэння БССР.

На нейкім этапе ў 20-я гады ў тых, хто застаўся жывы, былі дастатковыя падставы для меркаванняў, што іх надзеі не былі марнымі і што яны апраўдваліся. Так было амаль да канца 20-х гадоў, калі той самы Кнорын, магчыма, не па сваёй ініцыятыве, але ва ўсякім выпадку па найглыбейшым перакананні, засведчаным яшчэ ў перыяд грамадзянскай вайны, павёў наступленне супраць беларускай гісторыі і культуры. Ён верай і праўдай раздзьмухваў той агонь, у якім неўзабаве згарэў і сам.

У ЗАКЛЮЧЭННЕ хацелася б хоць для самога сябе паспрабаваць адказаць на пытанне, ці маем права мы гаварыць пра суверэнітэт і незалежнасць Беларускай Народнай Рэспублікі? Маем, бо Рада БНР і Народны Сакратарыят не падпарадкоўваліся нікому, не жылі па чужых дэкрэтах, не маліліся чужым законам. Яны самі тварылі разумныя і справядлівыя законы, якіх, аднак, не мелі сілы ажыццявіць.

А ці можам мы сказаць тое ж самае пра ўрад ССРБ? Ва ўмовах «дыктатуры пралетарыяту» нават вельмі абмежаваная спроба самастойнасці закончылася для яго трагічна. І я адважуся выказаць упэўненасць, што сама ідэя захавання беларускасці закончылася б крахам, калі б не існавала непакорлівая, непадатлівая на ўсе маніпуляцыі чужынцаў Беларуская Народная Рэспубліка.

Такім чынам, мы абавязаны сёння прызнаць той факт, што без БНР не было б БССР. У сваю чаргу Беларуская Народная Рэспубліка не нарадзілася б, калі б не маштабная самаахвярная палітычная, грамадская, культурная дзейнасць Беларускай сацыялістычнай грамады ў пачатку нашага стагоддзя. А ў БСГ найбольш ганаровае месца гісторыя павінна адвесці братам Луцкевічам. Рана ці позна, але час настане, калі іх імёнамі будуць называцца ў нашых гарадах праспекты, заводы, навучальныя ўстановы, калі з плошчаў будуць пазіраць на нас іх помнікі, а іх партрэты зоймуць ганаровае месца ў падручніках усіх рангаў, у навуковых выданнях, ва ўстановах культуры.

Заканчэнне. Пачатак у нумарах за 8 і 15 сакавіка.

ПЕРАД ім стаялі ў чарзе двое. Першы, яшчэ малады мужчына, у чорным кажуху і белай трусавай шапцы, голасна абураўся:

— Таго няма, гэтага... Калі яно ўжо будзе? Больш сямідзесяці гадоў Савецкай уладзе!

Другі мужчына, сіваваты, з постаццю былога вайскоўца, рэзка перапыніў яго:

— Вы супраць Савецкай улады?!

— А табе што, мо ты служыў у НКВД?!

Пажылы глыбака, з усхліпам уздыхнуў і амаль крыкнуў:

— Прозвішча?! Ваша прозвішча?!.

Вяртаючыся дамоў, пачуў гэта Мікіта Ярахавец, калі прыпыніўся ля старога абшмулянага пакупнікамі газетнага кіёска, у якім сядзела былая настаўніца матэматыкі. Яшчэ летась яна вучыла ягонага старэйшага сына. Мікіта павітаўся з ёй, агляну́ўшы тавар за шклом, і ўзяў «Вячэрні Мінск» на беларускай мове. Ён купляў гэту газету толькі дзеля апошняй старонкі, на ёй друкаваліся аб'явы, рэклама, праграма радыё, тэлебачання, кіно і тэатраў. Што было на астатніх старонках, не чытаў, бо лічыў прымітывам. Апошнім часам ён падумваў зусім не чытаць газет, як некалі Уладзімір Караткевіч і Канстанцін Паўстоўскі.

Пакуль жонка гатавала вячэру, ён прагледзеў усе аб'явы і вочы яго зачапіліся за чорныя радкі некралогаў. Не тое, што чытаў, а проста вочы самі пабеглі па іх, выхапілі прозвішчы людзей, якія адышлі ў нябыт. І раптам унізе гэтага жалобнага спісу ён убачыў знаёмае прозвішча... Прафесару кафедры філасофіі Каптаровічу спачувалі ў сувязі са смерцю бацькі. Ну што ж, рана альбо позна ва ўсіх паміраюць бацькі. Мікіта адклаў газету ўбок, але праз якую хвіліну зноў узяў яе. Прачытаў: Каптаровіч Антон Пятровіч... Гэтага чалавека ён бачыў мо тыдні тры назад на Ленінскім праспекце. Аднак яны тады не толькі не размаўлялі, але нават не павіталіся.

Канечне, яны бачыліся неаднойчы пасля таго, як Мікіта скончыў інстытут. І ніколі не віталіся. Апошні раз яны пагаманілі, калі ён быў на другім ці трэцім курсе. У яго з таго часу заставалася да Каптаровіча не тое, што нянавісць... Не, тады яшчэ шмат чаго не разумеў...

Мікіта лічыў сябе сакрэтным супрацоўнікам прафкома, ледзь не разведчыкам у стане ворага. Калі іх упершыню сабралі, а акрамя Мікіты, было некалькі студэнтаў з тэхналагічнага факультэта, з радыётэхнічнага, потым падышла Армалевіч Алена, —Каптаровіч так і сказаў:

— Абвастрылася ідэалагічная барацьба. Вораг не спіць, ён лезе ў душу да студэнтаў. Вы яго вазьміце за *рэбры...*

Каптаровіч быў хударлявы, невысокі, у белай кашулі з кароткімі рукавамі. Вусны ў яго былі ўвесь час мокрыя. Чорныя вочкі трохі пукатыя, пільна аглядвалі кожнага, хто сядзеў тут. Ён рабіў у прафкоме і быў аспірантам кафедры філасофіі.

Мікіта заўважыў, што Каптаровіч найбольш звяртаецца да Армалевіч Алены, прыгожай русявай дзяўчыны, якая перад інстытутам адпрацавала на будоўлі два гады і была таксама членам партыі. Здавалася, калі б хлопцы зараз выйшлі з кабінета, пакінуўшы Алену, Каптаровіч, як кажуць, прыцісну́ў бы яе. «Як кот...» — падумаў Мікіта. Пра Каптаровіча хадзілі па інстытуце чуткі, што ў дзяўчат залікі па філасофіі ён прымае толькі за другім разам... Усе хлопцы тады выйшлі з кабінета, а Алена засталася, каб удакладніць нейкае пытанне...

У кожнага з іх цяпер быў свой участак, а дакладней, факультэт. Мікіту Каптаровіч вызначыў мехфак, які знаходзіўся ў велічэзнай дзевяціпавярховай будыніне. «Вы павінны знайсці кантакт з дэканатам і адчуваць, чым дыхаюць людзі, — тлумачыў ім Каптаровіч. — Байкі там розныя, анекдоты... пра кіраўнікоў партыі і ўрада, праблемы...»

Заняткі ў Мікіты пачыналіся а другой гадзіне. Таму ён зранку, больш-менш прыстойна апрануўшыся, пашыбаваў на мехфак. На ліфце пад'ехаў на сёмы паверх, дзе быў дэканат. Асцярожна адчыніў дзверы, усё-ткі яшчэ адчуваў ніякаватасць, няўпэўненасць: толькі ж першы курс. Ён яшчэ не лічыў сябе стопрацэнтным студэнтам. Здавалася, ён выпадкова тут, што гэта нейкі жарт: два месяцы назад быў ра-

АНЕКДОТЫ

Віктар Супрунчук

апавяданне

бочым на заводзе і раптам — студэнт інстытута.

У прафесарскай і ў дэканаце нікога з выкладчыкаў не было, толькі адных, мусіць, гадоў з Мікітам дзяўчына ляпала на машынцы. Да перапынку заставалася яшчэ з паўгадзіны, і Мікіта вырашыў дачакацца званка. Аднак, урэшце, чаго ён тут будзе *ашывацца паўдня? Яшчэ* і да заняткаў не рыхтаваўся...

У калідоры вісела даўжэзная чатырохаркушавая пярэстая ад фарбаў насценная газета «Студэнт». Чытаў яе Мікіта, чытаў, але ніякай інфармацыі для Каптаровіча пакуль не знаходзіў. Нарэшце, яму пашчасціла: на апошнім аркушы некалькімі радкамі паведамлялася, што ў інтэрнаце № 1 быў зроблены рэйд па праверцы парадку і чысціні ў пакоях. У студэнтаў другога курса А. Вашкевіча і У. Васілевіча пад ложкам знайшлі бутэлькі з-пад віна і гарэлкі. Васілевіч абураўся, што ходзяць гэтыя праверкі і *толькі перашкаджаюць вучобе.* «Ага, можна ўзяць факцік сабе...» — падумаў Мікіта і перапісаў інфармацыю ў свой блакнот.

Унізе, на тым жа аркушы, староста першай групы трэцяга курса В. Боўш абураўся, што яго аднакурснік К. Мазляк і У. Гарбузавец кепска паводзілі сябе на занятках па дыялектычным матэрыялізме. Яны задавалі нетактоўныя пытанні выкладчыку. І гэта Мікіта запісаў сабе. Да званка яшчэ было хвілін пяць. Можна пачакаць, але ён успомніў, што абяцаў прыехаць да дзядзькі, дапамагчы яму будаваць гараж. Зрэшты, хопіць і гэтай інфармацыі, вырашыў ён, а з дэканам пазнаёмлюся іншым разам.

Увечары, калі хлопцы разышліся хто куды, Мікіта сеў за стол рыхтаваць сабраныя звесткі Каптаровічу. Пагартаў блакноцік, перачытаў усё. Драбнаватая была інфармацыя, калі б яшчэ дадаць сюды... На інструкцыі Каптаровіч казаў: галоўнае — антысавецкія размовы, анекдоты. А што калі... Яшчэ з год назад Мікіта чуў анекдот пра Брэжнева. Вось гэта будзе самае, самае антысавецкае. Ён напіша, што чуў, як незнаёмыя студэнты на мехфаку расказвалі анекдот і моцна рагаталі, ажно браліся за жываты.

Памяць на анекдоты ў Мікіты была някепская. Аднак ён гадзіну ўспамінаў іх, выбіраў, каб болей спадабаліся Каптаровічу, і, нарэшце, найцікавейшы, як здавалася, запісаў на паперу. Сэнс анекдота быў у тым, што Леанід Ільіч загадаў знайсці хірурга, які мог бы пашырыць яму грудзіну. Бо ўжо не хапала месца на пінжаку для медалёў.

Анекдот заняў паўаркуша, і Мікіта застаўся задаволены. Цяпер і астатняя інфармацыя будзе да месца.

Раніцай, калі ішоў па калідоры на кухню, ён спаткаў Армалевіч Алену, з пухлым пасля сну, ружовым тварам.

— Ужо хадзіў на свой факультэт? — спыталася яна, ласкава жмурачы вочы.

— Не, не хадзіў, — сказаў Мікіта, гледзячы ўбок.

— І я таксама, — уздыхнула Алена, — часу зусім няма...

Няйнакш схлусіла, падумаў ён. Пазаўчора, калі стаяў з сябрамі ля галоўнага інстытуцкага корпуса, бачыў, як Алена заходзіла ў будынак тэхналагічнага факультэта. Магчыма, ішла ў буфет, каб перакусіць. Магчыма... Але на іхнім факультэце ёсць свой буфет, дзе можна ўзяць сасіскі з капустай, кефір, чаю, булачку. Якраз досыць, каб падсілкавацца ў перапынку між заняткамі. Значыць, хлусіць. Гэтак жа, як і ён.

Сваю інфармацыю Каптаровічу Мікіта аднёс у той жа дзень. Перачакаў, пакуль з кабінета не выйшлі людзі.

— Што, прынёс? — відаць было, ажно ўзрадаваўся Каптаровіч. — Сядай, сядай. Паказвай.

Выхапіў паперу з рук у Мікіты, прагна пабег вачыма па радках. Твар яго святлеў, весялеў і праз хвіліну, здалося, ужо зіхацеў ад радасці.

— *Тое, што трэба, браце!* — *паляпаў* ён рукою Мікіту па плячы. — Малайчына, дзейнічай так і далей. Гэтак мы з табой... У наступны панядзелак прыходзь зноў. Ідзі, — амаль выштурхаў Мікіту з кабінета. Зачыняючы дзверы, той пачуў, што Каптаровіч таропка круціць дыск тэлефона. Было б цікава ведаць, што ён будзе перадаваць. Хоць вазьмі дый падслухай... Але ж непрыгожа, і раптам нехта ўбачыць. Што будзе тады? Ладна...

Ён ужо быў унізе, як пачуў з другога паверха:

— Ярахавец, Ярахавец, — перагнуўшыся цераз парэнчы, яго гукаў Каптаровіч. — Ідзі сюды! На хвілінку...

«Што такое? Мо што кепскае?..» — палахліва падумаў, але рабіць няма чаго — вярнуўся назад. Каптаровіч быў яшчэ больш узбуджаны, проста свяціўся. Як мала трэба чалавеку для шчасця.

— Слухай, Ярахавец, — азіраючыся па баках, сказаў Каптаровіч, — ты ж прозвішчы не напісаў, з якой групы?..

— Дык я не ведаю, — пацісну́ў ён плячыма, — незнаёмыя.

— А знешне якія яны, не помніш?

— Адзін, здаецца, чарнявы, а другі — бялявы з вусамі, — казаў Мікіта, прыдумваючы людзей, якіх ён ніколі не бачыў.

— У наступны раз будзь уважлівым. Ідзі...

Праз тыдзень ён зноў пайшоў на мехфак. У дэканаце быў намеснік дэкана, лысаваты мужчына з зямлістым, хваравітым тварам. У ім было нешта нервовае, непрыемнае. Мікіта адразу хацеў выйсці з кабінета, але яго спыніў *воклік:*

— Вам нехта патрэбен?

Мікіта вярнуўся, павітаўся з намеснікам дэкана і, абвясціўшы, што ён прадстаўнік парткома і прафкома, спытаўся, якія ў факультэта праблемы. Маўляў, партком з прафкомам вывучаюць гэтыя праблемы, каб пасля абагульніць і дапамагчы іх вырашыць.

— Вось такая ў мяне задача, — скончыў ён свой аповяд і ўзрадаваўся, што з твару гэтага хваравітага чалака зніклі недавер і іронія, з якімі той слухаў яго.

— Ну, няблага, няблага, — сказаў намеснік дэкана, — запісвайце, калі ласка... У нас працуе таленавіцейшы вучоны дацэнт Германовіч Васіль Казіміравіч. Ён зрабіў некалькі вынаходніцтваў, якія маюць міжнароднае значэнне. І што вы думаеце, у яго няма кватэры ў горадзе. Васіль Казіміравіч ездзіць штодня на электрычцы за семдзесят кіламетраў. Вось адна праблема, якую хай дапамогуць вырашыць партком з прафкомам. Вы запісалі, малады чалавек?

— Так, — хітнуў галавой Мікіта і з сумам падумаў, што гэтая інфармацыя можа не спадабацца Каптаровічу. Але няхай, ці гэта не праблема, што таленавіты вучоны замест таго, каб плённа працаваць на карысць дзяржавы, столькі часу траціць на пераезды.

Ён, канечне, усё запісаў, што набалбатаў яму намеснік дэкана. Як быццам хтосьці ім дасць лабараторыі, кватэры. Ага, толькі чакайце. Нібыта раней не было ў інстытуце прафкома і парткома. «Каб я сказаў, дзеля чаго пытаюся, дык адразу схацеў бы гаварыць», — узнікла шалёная думка.

Мікіта падзякаваў намесніку дэкана і пайшоў па даўжэзным калідоры да ліфта. З аб'яў і газет ён ужо ўсё перапісаў, нешта трэба прыдумаць зноў. А калі зрабіць так: у час перапынку чуў, як студэнты расказвалі анекдоты пра Васіля Іванавіча Чапаева і Пецьку. Няўжо гэты факт Каптаровіч не залічыць яму ў актыў? Неяк жа ўвосень у іхнім інтэрнаце *выступаў лектар і казаў, што нашыя* ідэалагічныя ворагі сабралі ажно двухтомнік анекдотаў пра героя грамадзянскай вайны Васіля Іванавіча Чапаева і выдалі ў Мюнхене. Цяпер гэту брыдоту спрабуюць пасеяць у душах савецкіх людзей. Распаўсюджваюць цішком з-за мяжы. Значыць, калі анекдоты пра Чапаева — антысавецкая брыда, дык трэба выкарыстаць яе...

Праз колькі дзён Мікіта зноў сеў за паперу для Каптаровіча. Пачаў, як і ў мінулы раз, з анекдотаў. Пра Чапаева ён ведаў іх некалькі. Чуў неаднойчы і да вучобы ў інстытуце, і ўжо тут, у групе. Спярша напісаў, як Чапаеў уяўляў камунізм: пра кансерваторыю і абсерваторыю. Потым дадаў пра чырвоную ікру. Падумаў, ці не напісаць яшчэ пра Брэжнева і Суслава, але ж, пэўна, будзе занадта. Лепш пакінуць гэты анекдот на наступны раз.

Анекдоты занялі ажно цэлы аркуш. На другім ён сцісла пераказаў тое, што пачуў ад намесніка дэкана. Перачытаўшы інфармацыю, Мікіта застаўся задаволены сабою. І ўдосталь парагатаў з Каптаровіча. Няйнакш зноў будзе старацца званіць, паведамляць пра каштоўныя звесткі. Няхай радуецца, дурань! Ён, мусіць, ужо лічыць, што ведае, хто чым дыхае на механічным факультэце. А мо там у яго і свой асабісты інтарэс? Зрэшты, усё магчыма. Аднак ён запатрабуе паказаць, хто анекдоты расказваў... Хай сам тады ідзе і пытаецца, узлаваўся Мікіта. Ён ясна напісаў: анекдоты пачуў у калідоры. Студэнтаў стаяла шмат, а ён нікога не ведае на факультэце. Дык што, слухаць, а потым — ваша прозвішча? А табе навошта? Каб паведаміць у партком. Ідзі адсюль, пакуль не атрымаў у карак...

Каля прафкома ён сустрэўся з Армалевіч Аленай. Тая была ў цеснаватых джынсах, падфарбаваная і нейкая вельмі ўзбуджаная. Вочы блішчэлі, як у хворай. Яна выскачыла з кабінета Каптаровіча з такой хуткасцю, быццам за ёю нехта гнаўся.

УВАГА!

Новы «Дзень паэзіі» чакае...

Нядаўна ў кнігарнях з'явіўся «Дзень паэзіі-90», здадзены ў друк «Дзень паэзіі-91», а рэдкалегія штогодніка прыступіла да падрыхтоўкі чарговай кніжкі. Часу застаецца не так і шмат, таму чакаем ад літаратараў у бліжэйшыя тры месяцы арыгінальных твораў. Матэрыялы просім дасылаць на адрас часопіса «Беларусь», складальніку «Дня паэзіі-92» Віктару Шніпу або ў выдавецтва «Мастацкая літаратура».

Творы не рэцэнзуюцца і аўтарам па пошце не вяртаюцца.

РЭДКАЛЕГІЯ «ДНЯ ПАЭЗІІ-92».

ВЯРТАННЕ СПАДЧЫНЫ

Сталася так, што вядомы беларускі пісьменнік Рыгор Мурашка ў пачатку вайны не змог выбрацца з акупіраванага немцамі Мінска. Праўда, праз некаторы час яму надарыўся выпадак звязацца з партызанамі. Р. Мурашка выконваў іх заданні і адначасова займаўся творчасцю. У тыле ворага ім былі напісаны раманы «Насуперак лёсу» і «Таварышы».

У 1943 годзе пісьменнік ідзе ў лагойскія лясы. Знаходзячыся ў спецгрупе маёра Б. Казанцава, займаецца агентурнай разведкай, удзельнічае ў баявых аперацыях. Разам з тым не спыняе літаратурнай дзейнасці. Адзін з твораў, «Смерць маткі», быў надрукаваны (за подпісам «РЭМ») у 1943 годзе ў лагойскай падпольнай газеце «За Савецкую Беларусь».

Рыгор Мурашка не дажыў да вызвалення Беларусі...

Думаецца, чытачам «ЛіМа» будзе цікава пазнаёміцца з навелай Р. Мурашкі «Смерць маткі».

Б. САСНОЎСКІ,
былы супрацоўнік лагойскай падпольнай газеты «За Савецкую Беларусь».

Рыгор МУРАШКА

СМЕРЦЬ МАТКІ

Душныя жнівеньскія дні млелі ў спякоце. Млелі людзі. Млеў пакалечаны, знясілены горад. Руіны, пажарышчы пахавалі пад сабою былую яго радасць і, быццам жалоба, над горадам навісла тумановая імгла. Пыл і попел напаіў паветра. Гарачыня душыла, сціскала ў горле. Балючыя слёзы не капалі на шчокі, а сухім вострым полымем гарэлі ў поглядзе, які безнадзейна імкнуўся некуды высока, некуды далёка.

Пасярод пажарышчаў нейкім дзівам засталася адна маленькая драўляная хатка. Пры хатцы — хляўчук, невялічкі гарод.

З хаты выходзіць і часта стаіць пры пахіленых варотцах маці. Яна засталася адна пасля таго, як два сыны яе пайшлі змагацца з ордамі фашысцкага Чынгісхана, якія нечакана ўварваліся і запаланілі яе краіну. Фашысцкія полчышчы пракаціліся з захаду на ўсход, як саранча, і, як пасля саранчы, ад багатых ды прыгожых яшчэ гэтак нядаўна гарадоў засталіся адны руіны, застаўся адзін жах. І гэты жах і безнадзейнасць цяпер увачу ў маці.

Яе хатка пры галоўнай вуліцы горада. Гэтаю вуліцаю час ад часу праходзяць калоны палонных. З аўтаматычнымі пістолетамі на плячы вакол кожнае калоны палонных канваіры. Канваіры з брытымі патыліцамі, з парасшпільванаю грудзінаю і пазакасанымі па локаць рукавамі ў зялёных нямецкіх мундзірах. Яны расчырванеліся і падобны да разнікоў. Яны і ёсць нішто іншае, як разнікі. Толькі замест сякеры ў правай руцэ ў кожнага вялізная тоўстая палка, і пры кожным выпадку, калі ім здаецца, што які-небудзь палонны парушае нечым правілы паходнага руху, цяжкая палка бязлітасна б'е па галаве, па плячах, па руках няшчаснага, б'е датуль, пакуль той не ўпадзе непрытомны на сухую дарогу. Тады разнік з пазакасанымі рукавамі падыходзіць да яго, спакойна штурхае яго мыском бота, спакойна здымае з пляча аўтаматычны пісталет. Гучыць нервова кароткая частая строчка аўтамата. У кроў афарбоўваецца сухая пясчаная дарога. Разнік з брытай патыліцаю мыском цяжкага падкутага бота яшчэ раз штурхае ўжо нежывое цела, грэбліва сплёўвае, закідае на плячо аўтаматычны пісталет, і калона варушыцца далей.

Запыленыя палонныя ў зялёных гімнасцёрках, часта з голаю галавою, ледзь перасоўваюць ногі. Яны нямытыя і галодныя. Па два, па тры дні ў роце ў іх не было ні расінкі. Яны часта бачаць гароды. На гародах морква і бручка, якою можна было б прагнаць жахлівы голад, прагнаць хоць на кароткі момант. Але за гэты момант можна заплаціць смерцю, не адчуўшы аблягчэння галоднага жаху. Паабапал дарогі, якою варушацца, можна бачыць трупы тых, што заплацілі сваім жыццём за кароткую часіну слабасці.

Маці стаіць пры пахіленых варотцах і ў сухім вострым поглядзе яе гарыць сухое полымя. Можа, і яе два сыны дзе-небудзь брыдуць гэтаю жахліваю дарогаю смерці.

Да яе працягваюцца з немаю просьбаю рукі.

— Адну крошку хлеба, маці...—шэпчуць хрыпла вусны.

Але маці стаіць нерухома, адно ўваччу гарыць тухое, вострае полымя. За адну спробу даць па скібцы хлеба гэтым няшчасным яна аднойчы атрымала прыкладам у грудзі, а распублікованы загад ваеннага камандавання гэтых разнікоў з пазакасанымі рукавамі папярэджваў мірнае жыхарства аб кары смерцю кожнага, хто будзе дапамагаць чым-небудзь палонным або даваць ім прытулак.

Вечар ужо, але спякота не меншае, але ўсё гэтаксама млее знясілены горад, млеюць людзі, млее рэдкая дзе-нідзе расліннасць.

З сухімі, сасмаглымі, пачарнелымі вуснамі, з немым поглядам варушыцца зноў калона палонных, яшчэ здалёку рэдкія сухія стрэлы гавораць аб іхнім набліжэнні. Маці выходзіць на двор. Але на дварэ свішчуць кулі. Расчырванелыя, п'яныя з аднаго віду крыві, разнікі з пазакасанымі рукавамі страляюць направа і налева, страляюць усіх, хто спрабуе падысці да калоны. Людзі хаваюцца па хатах. Хаваецца і маці, зачыняючы на засоўку дзверы.

Яны ўкрадкі глядзяць у вакно. Якраз перад яе хатаю ў калоне адбываецца мітусня, чутны стрэлы. Разнікі збіваюць палонных каламі, страляюць з аўтаматаў. Сабраўшы астатнюю сілу, палонныя ратуюцца ад смерці. Яны разбягаюцца направа і налева. Два з іх праз агарод забеглі ў матчын двор і схаваліся ў хлеўчуку. Бліжэйшыя сябры двух уцекачоў пастараліся павялічыць непарадак у калоне, каб даць ім магчымасць знікнуць за той час, пакуль у калоне ўсталюецца парадак.

«Кара смерцю за прытулак палонным...» агнём прамільгацелі ў матчынай свядомасці. Яе застрэляць, як сабаку, і яна ніколі больш не ўбачыць сваіх сыноў. «Ніколі... Ніколі...» — страшна гучыць у яе вушах.

Маці падхапляецца і бегма бяжыць на двор. Яе не палохаюць ні стрэлы, ні смерць ад выпадковай кулі. Яна бяжыць на вуліцу і крыкам і знакамі паказвае канваіру на хлеўчук.

— Там!.. Там схаваліся... палонныя!.. — моцна шэпчуць яе збялелыя вусны.

— Сакрамэнта!— асіплым голасам крычыць разнік з пазакасанымі рукавамі і бяжыць да хлеўчука.

Момант — і чуецца траскценне стрэлаў у хлеўчуку. Яшчэ момант — і расчырванелы разнік хісткаю, п'янаю хадою забойцы вяртаецца да калоны.

Цяпер маці можа быць спакойная. Яна яшчэ можа ўбачыць сыноў сваіх. Яна прадала двух няшчасных, якія ратаваліся ад жаху смерці, але за гэту цану яна будзе мець магчымасць убачыць сваіх сыноў.

Дзверы хлеўчука незачынены. Маці ідзе туды. З хлеўчука чуцен хрыплы. перадсмяротны енк.

— Божа мой... — шэпча маці, закрываючы рукамі вочы.

Яна ўглядаецца ў твар аднаму і другому.

— Мама... — шэпча адзін з іх, мацуючыся прыўзняць галаву і глянуць на маці. Другі ўжо змоўк назаўсёды.

— Сынкі!.. Сынкі мае дарагія!.. — нема вырываецца з матчынага сэрца, і яна без сілы падае далоў.

Доўга ляжыць яна гэтак. А пасля ўстае. У галаве ў яе цемра, і цемра ўжо на дварэ.

Яна выходзіць на вуліцу. Але і халадок ночы не астуджвае спякоту. Як у полымі, гарыць яе цела. Яна ідзе сухою пясчаною дарогай.

— Ма-ма...

— Мама! Мама! — нема ўжо чуецца з усіх канцоў, з усіх руінаў.

— Ай! — прарэзлівым голасам крычыць маці і бяжыць вуліцаю.

— Мама! Мама! — каменнымі малаткамі стукае крык у сэрца.—Мама. Мама.

Агонь шыбае ў твар ёй. Гарыць яе галава, усё яе цела. І маці бегма ляціць праз гэты агонь, як вялізная начная птушка.

А з усіх канцоў нема гучыць:

— Мама!.. Мама!..

Яна закрывае рукамі вушы, каб не чуць гэтых галасоў. Але ў сэрцы каменнымі малатамі стукае:

— Мама... Мама...

Яна сціскае далонямі галаву і бяжыць па голай пустэльнай вуліцы.

— Гальт! — чуцен раптам ахрыпла-мядзяны голас. Але маці не чуе, яна бяжыць. Куды і чаго бяжыць яна?

Ляскаціць металічным ляскатам зброя. За другім крыкам «Гальт» гучыць стрэл.

Маці падае, як падае колас, які падрэзвае вострая каса на полі. І ўжо няма больш спякоты. Адляцела некуды полымя агню, што паліла ёй твар і ўсё цела. Не стукаюць у сэрцы каменныя малаткі:

— Мама... Мама...

Маўклівыя чорныя ляжаць руіны.

БЕЛАРУСКАЕ ЗАМЕЖЖА

«Лятаючы рыцар Грамады»

Летась у вераснёўскім нумары часопіса «Маладосць» была надрукавана гутарка Барыса Сачанкі з Масеем Сяднёвым (запіс С. Сачанкі). Ёсць у ёй і такая мясціна:

«**Б. С.** — А што Вы можаце сказаць пра Сяргея Хмару-Сіняка? Ён у Заходняй Беларусі некалі выдаў зборнік паэзіі, пісаў прозу. Жыве ў Канадзе, выдае там нейкі часопісік...

М. С. — Я яго мала ведаю, хоць не раз і сустракаўся з ім. З канадыйцаў ведаю лепш хіба Кастуся Акулу. Некалі напісаў пра ягоную «Дзярлівую птушку» добрую рэцэнзію, але ён не любіць чамусьці мяне...

Б. С. — Сяргей Ясень— гэта не Сяргей Хмара-Сіняк?

М. С. — Пад гэтым псеўданімам пісаў верш Янка Запруднік...»

Вось, бадай, і ўсё, што я змог прачытаць у беларускім друку пра Сяргея Хмару — яшчэ аднаго нашага эмігранта, лёс якога не абышлі арышт НКУС і вайна. Дык хто ж ён, Сяргей Хмара (сапраўднае прозвішча Сіняк)?..

Радзіма паэта — вёска Казлоўшчына Слонімскага павета (цяпер Дзятлаўскі раён). У час працэсу Грамады польскі пракурор-абвінаваўца назваў С. Хмару «лятаючым рыцарам Грамады». І гэта сапраўды так. У семнаццацігадовым узросце С. Хмара быў ужо ў складзе пятай групы войск БНР, якая змагалася супраць палякаў, пасля стаў актыўным сябрам

ТБШ у Заходняй Беларусі. Тады і раскрыліся яго асноўныя арганізатарскія і творчыя здольнасці. Напрыклад, толькі ў 1926 годзе С.Хмара арганізаваў 32 гурткі Грамады, якія налічвалі каля трох тысяч сяброў.

У 1930 .годзе Хмару выбралі сакратаром пасольскага клуба «Змаганне» ў Пінску, ён спрабаваў закласці беларускую гімназію і выдаваць часопіс. З 1931 года працаваў інструктарам Галоўнай Управы ТБШ у Вільні, але ў 1932 годзе яго арыштоўвае польская дэфензіва і разам з Б. Тарашкевічам саджае ў турму. Б. Тарашкевіч атрымаў восем гадоў, а С. Хмара — крыху менш.

Пасля турмы вярнуўся на Слонімшчыну, дзе разам са сваімі равеснікамі і старэйшым паэтам Гальяшом Леўчыкам меркаваў выдаваць літаратурны часопіс «Маладая Ўскалось». Але палякі не дазволілі. І тады С. Хмара, А. Лябецкая, С. Бякета, А. Крыга, П. Крэнь і іншыя хлопцы і дзяўчаты арганізавалі ў Дзятлаве літаратурную сустань «Маладая Ўскалось».

За гэты час С. Хмара шмат друкаваўся ў віленскіх газетах і часопісах. А ў 1939 годзе ў Вільні выйшла яго першая паэтычная кніжка «Жураўліным шляхам».

Пасля прыходу Савецкай Арміі ў Заходнюю Беларусь С. Хмара жыў у Слоніме, але радасці было мала. Неўзабаве яго арыштавалі і пасадзілі ў баранавіцкую турму. Вызваліўся з прыходам немцаў, вярнуўся ў акупіраваны Слонім. Прыдбаўшы невялікую кніжную краму, прадаваў беларускія кнігі, прымаў удзел у выданні газеты «Слонімскі кур'ер»...

У 1945 годзе С. Хмара ўжо ў Берліне, працуе дырэктарам Беларускага інфармацыйнага бюро, пасля рэдактарам «Голасу беларусаў».

З 1945 года жыў у Канадзе ў Таронта. Доўгі час выдаваў там газету і часопіс «Баявая Ўскалось». Цяпер — толькі газету «Беларускі голас». Вядзе вялікую работу па прапагандзе беларускай мовы і культуры, выступае ў друку з вершамі і ўспамінамі.

Да ўсяго сказанага вышэй пра С. Хмару (Сіняка) трэба дадаць, што ён шмат гадоў употайкі перапісваўся з Піліпам Пестракам, які дасылаў яму свае кнігі. А ў рамане «Сустрэнемся на барыкадах» П. Пестрак нават змясціў невялікі кавалачак яго песні «Годзі, мы доўга цярпелі...»

Шчыра сябраваў С. Хмара і з Уладзімірам Дубоўкам, які прысвяціў яму сваю казку «Як сінячок да сонца лётаў» (1961 г.). У добрых адносінах ён быў з Ларысай Геніюш, Велянцінам Таўлаем і некаторымі іншымі беларускімі літаратарамі.

У мінулым годзе Сяргей Хмара адзначыў сваё 85-годдзе.

Сяргей ЧЫГРЫН.
г. Слонім.

ЛіМ

Заснавальнікі:
САЮЗ ПІСЬМЕННІКАЎ БЕЛАРУСІ І МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ БССР.

Выходзіць раз на тыдзень па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

Тэлефоны: прыёмная рэдакцыі — 33-24-61; намеснік галоўнага рэдактара —33-25-25; адказны сакратар — 33-19-85; аддзел публіцыстыкі: Міхась ЗАМСКІ —33-19-65; аддзел пісьмаў і грамадскай думкі: Людміла КРУШЫНСКАЯ, Марыя ГІЛЕВІЧ—33-19-85; аддзел літаратурнага жыцця: Алесь МАРЦІНОВІЧ —33-24-62; аддзел крытыкі і бібліяграфіі: Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ —33-22-04; аддзел літаратуры: Юрась СВІРКА—33-22-04; аддзел музыкі: Святлана БЕРАСЦЕНЬ — 33-21-53; аддзел тэатра, кіно і тэлебачання: Жанна ЛАШКЕВІЧ —33-21-53; аддзел выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў: Пётра ВАСІЛЕЎСКІ — 33-24-62; аддзел народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62; аддзел навін: Віталь ТАРАС, Юрась ЗАЛОСКА—33-22-04; аддзел мастацкага афармлення: Уладзімір ТАБУШАЎ —33-44-04; фотакарэспандэнт: Уладзімір КРУК — 33-24-62; бухгалтэрыя — 23-73-37.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12